

Steunpunt Gelijkekansenbeleid – consortium UA en UHasselt – 2006
Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (OASeS) – UA

ISBN 90-77271-29-5 978-90-77271-29-2

Wettelijk Depot: D/2006/3680/09

NUR 747

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Druk- en bindwerk : Drukkerij Peten

ASPECTEN VAN MAROKKAANSE HUWELIJKSMIGRATIE EN MAROKKAANS FAMILIERECHT

Ina Lodewyckx

Steunpunt Gelijkekansenbeleid (SGKB)

Johan Geets

Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (OASeS)

Promotor: Prof. dr. Christiane Timmerman

Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (OASeS)
Centrum voor Migratie en Interculturele Studies (CeMIS)

(Reds.)

Inhoudsopgave

INLEIDING	1
HOOFDSTUK 1: DE MAN-VROUWDYNAMIEK IN DE CONTEXT VAN DE MAROKKAANSE HUWELIJKSMIGRATIE		
<i>CHRISTIANE TIMMERMAN</i>	5
1. De relatie tussen man en vrouw in de Marokkaanse gemeenschap in België.....		6
2. Waarom een partner uit Marokko?.....		10
3. De gevolgen voor de deelneming aan de samenleving.....		13
4. Besluit.....		14
Bibliografie.....		17
HOOFDSTUK 2: MAROKKAANSE HUWELIJKSMIGRATIE IN CIJFERS		
<i>INA LODEWYCKX EN RUDY MARYNISSEN</i>	19
1. Beschrijving onderzoekspopulatie.....		20
1.1 Data.....		20
1.2 Demografische kenmerken van beide partners.....		21
* Woonplaats.....		21
* <i>Burgerlijke staat</i>		21
* <i>Status van het paar in het huishouden</i>		22
* <i>Herkomst en nationaliteit</i>		23
2. Trends in huwelijksgedrag van tussengeneratie en tweedegeneratie mannen en vrouwen van Marokkaanse origine.		26
2.1 Partnerkeuze.....		27
* <i>Migratiegeneratie van de partner die in ons land is opgegroeid</i>		27
* <i>Huwelijksleeftijd</i>		29
* <i>Periode waarin het huwelijk plaatsvond</i>		29
* <i>Status van het paar in het huishouden</i>		30
* <i>Een verschil in partnerkeuze al naargelang de provincie?</i>		31
3. Paren waarvan beide partners ‘huwelijksmigranten’ zijn.....		32
4. Gemengde huwelijken.....		35

5. Besluit.....	36
Bibliografie.....	39
HOOFDSTUK 3: DE KWETSBARE SOCIO-ECONOMISCHE SITUATIE VAN MAROKKAANSE HUWELIJKSMIGRANTEN	
<i>JOHAN GEETS</i>	41
1. Enkele immigratiecijfers	41
2. Concept 'volgmigrant' en typologie van 'huwelijksmigrant'.....	42
3. Elementen van socio-economische kwetsbaarheid	45
3.1. Het 'afhankelijk verblijfstatuut'	46
3.2. Sociale isolatie & sociale controle	47
3.3. Instroom in inburgeringstraject	47
3.4. Doorstroom na de cursus Maatschappelijke Oriëntatie.....	50
3.5. Arbeidsmarktpositie	52
4. Bij wijze van besluit	54
Bibliografie.....	57
HOOFDSTUK 4: DE NIEUWE MAROKKAANSE FAMILIE-WETGEVING: VAN DE KETENEN VAN DE MOUDAWANA NAAR MEER GELIJKHEID TUSSEN MAN EN VROUW IN HET GEZIN?	
<i>FAUZAYA TALHAOUI</i>	59
1. Van Moudawana naar Nouveau Code de la Famille	60
2. De belangrijkste hervormingen van de nieuwe familiecodex.....	62
3. De "MRE": Marokkaanse onderdanen in het buitenland worden niet vergeten	65
4. Tot slot.....	68
Bibliografie.....	69
HOOFDSTUK 5: ECHELIJKE PROBLEMEN BIJ MAROKKAANSE VROUWEN, EEN KWALITATIEF ONDERZOEK	
<i>KATRIEN VAN DER HEYDEN</i>	71
1. Onderzoeksmethodologie.....	71
2. Onderzoeksresultaten in Vlaanderen	74

2.1 Partnerkeuze & huwelijkstypologie	74
* <i>De keuze voor een 'migratiepartner'</i>	75
* <i>'Liefdeshuwelijk', 'gearrangeerd' en 'gedwongen huwelijk' als continuüm</i>	76
* <i>Samengevat</i>	82
2.2 De verschillende betekenis van het wettelijke en het religieuze huwelijk.....	82
* <i>Het wettelijke huwelijk</i>	82
* <i>Het religieuze huwelijk</i>	86
* <i>Samengevat</i>	87
2.3 Aanleidingen tot echtelijke conflicten.	87
* <i>Huisvesting</i>	88
* <i>Werken</i>	89
* <i>Kinderen</i>	91
* <i>Psychische problemen</i>	92
* <i>Verslavingsproblematiek</i>	93
* <i>Samengevat</i>	93
2.4 Hulpverlening bij echtelijke conflicten.....	94
* <i>Familie</i>	94
* <i>Officiële hulpverleninginstanties</i>	95
* <i>Samengevat</i>	96
2.5 Voorwaarden om uit de echt te scheiden	96
* <i>Kennis van het Marokkaanse familierecht</i>	96
* <i>Toegang tot een vluchthuis</i>	96
* <i>Sociaal netwerk</i>	97
2.6 Mogelijke gevolgen van een echtscheiding	98
* <i>Verlies van het verblijfsrecht</i>	98
* <i>Kinderen en alimentatie</i>	99
* <i>Herwonnen autonomie versus behoefte aan een nieuwe partner</i>	99
3. Veldwerk in Marokko	100
3.1 Socio-economische situering van Al Hoceima en Ait Kamra	100
* <i>Samengevat</i>	102
3.2 Situatie van de vrouw.....	102
* <i>Samengevat</i>	103

3.3 De hervormingen van de Mudawannah.....	103
* <i>Informatiekanalen</i>	104
* <i>Overheidsbemoeyenis binnen private sfeer of ontvoogdingsinstrument?</i>	104
* <i>Samengevat</i>	107
4. Besluit en aanbevelingen	108
HOOFDSTUK 6: VERANDERINGEN VAN DE MOUDAWANA: MEER DAN EEN JURIDISCH DISCOURS. INFORMATIE- EN SENSIBILISERINGSSTRATEGIEËN VAN HET STEUNPUNT ALLOCHTONE MEISJES EN VROUWEN	
<i>JUDITH PERNEEL</i>	111
1. Korte situatieschets	112
2. Reacties op de veranderingen hier en ginder	112
3. Het relaas van een sensibiliseringsproces.....	114
3.1 Opstart van een werkgroep	114
3.2 Brochure Huwelijk en echtscheiding in Marokko & België: vragen en antwoorden.....	115
3.3 Vormingssessies rond Moudawana.....	116
3.4 Studiedagen en congressen	119
4. De oprichting van een Steunpunt Internationaal Privaatrecht	119
5. Conclusies en vervolg.....	121

Inleiding

Partnerkeuze is een persoonlijke keuze. In bepaalde landen, zoals Marokko en ook in de Marokkaanse gemeenschap in Vlaanderen is de inspraak van de ouders hierbij belangrijk. Maar in het algemeen kunnen we stellen dat het gaat om een privé aangelegenheid die weinig wordt beïnvloed door externe factoren. Toch merken we dat partnerkeuze en huwelijk onderhevig zijn aan maatschappelijke tendensen. Zo zien we binnen de Marokkaanse gemeenschap in ons land dat jonge mensen nog steeds een sterke voorkeur hebben voor een partner uit het herkomstland. Op maatschappelijk vlak komt dit tot uiting in de vorm van huwelijksmigratie, momenteel de meest omvangrijke vorm van migratie naar ons land. Het grootste aantal huwelijksmigranten komt uit Marokko, in de periode 2001-2004 kwamen 3638 Marokkanen in het kader van huwelijksmigratie naar ons land. Op de tweede plaats komt Turkije met 3055 huwelijksmigranten (Loobuyck, 2005). Zoals verder in dit rapport beschreven, liggen verschillende factoren aan de basis van deze voorkeur.

Belangrijk is dat het huwelijk een migratie-instrument geworden is waarbij telkens een nieuwe eerste generatie mannen en vrouwen naar ons land komt. Voor de huwelijksmigrant gaat het om meer dan een keuze uit liefde. Door het huwelijk verkrijgt de huwelijksmigrant toegang tot het 'beloofde land' en hoopt de betrokkene zijn of haar situatie te verbeteren. Dit is echter niet altijd het geval. Huwelijksmigranten zijn afhankelijk van hun partner en schoonfamilie, ze hebben dikwijls een lage scholingsgraad en door hun gebrekkige kennis van het Nederlands bestaat de kans op sociale isolatie. Sinds kort is er de inburgeringsplicht, deze geldt echter niet voor huwelijksmigranten die gehuwd zijn met een partner die de Belgische nationaliteit heeft. Zoals verder uit het rapport zal blijken, hebben de meeste tussengeneratie en tweede generatie personen van Marokkaanse herkomst de Belgische nationaliteit.

Gezien het huwelijk in het kader van huwelijksmigratie een grensoverschrijdende aangelegenheid is, zijn hierbij wetgevingen van verschillende landen en op verschillende niveaus van toepassing. Bij Marokkaanse huwelijksmigratie is naast de Belgische wetgeving ook de wetgeving in Marokko van toepassing. Recent zijn er belangrijke

wijzigingen opgetreden in het Marokkaans familierecht, die ook gevolgen hebben voor het huwelijk binnen de Marokkaanse gemeenschap in Vlaanderen. Ook is het belangrijk te noteren dat de soevereiniteit van de Belgische staat inzake het reguleren van de huwelijksmigratie van buitenlanders wordt ingeperkt door een aantal internationale verplichtingen. Zo zijn er het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens (1950) en het Internationaal verdrag voor de Rechten van het Kind (1989). Nieuwe wetswijzigingen in het gezinsherenigingsrecht België zijn hoofdzakelijk omzettingen van EU richtlijnen.

Sinds het huwelijk een belangrijk migratie-instrument geworden is, is de instelling van het huwelijk daar aanzienlijk door beïnvloed. Het immigratiebeleid van de overheid speelt daar op een bepaald moment ook op in en heeft bepaalde voorwaarden verbonden aan de gezinshereniging/gezinsvorming. Al sinds een twintigtal jaar is dat een evenwichtsoefening, want wat haalt de bovenhand? Het recht van een persoon, vrouw of man, om zijn partner te kiezen en met hem/haar samen te leven? Of het recht van de overheid om te bepalen wie op het grondgebied mag verblijven en het recht van de overheid om erover te waken dat hier geen misbruik van gemaakt wordt? Zolang het huwelijk één van de laatste wettelijke mogelijkheden is om te immigreren voor bepaalde nieuwkomers (zoals de Marokkanen) of de enige mogelijkheid voor mensen zonder wettig verblijf hun onwettig verblijf te legaliseren, zal de inzet van het huwelijk van de private naar de publieke sfeer worden verplaatst met alle onbedoelde gevolgen van dien. De rechten van gezinsvormers van buitenlandse afkomst hangen vaak af van verschillende aspecten van het statuut van hun echtgenoot, zoals het verblijfsrecht, de arbeidsvergunning en bepaalde sociale rechten. Die wettelijke afhankelijkheid maakt voornamelijk vrouwelijke nieuwkomers extra kwetsbaar in geval van misbruik of mishandeling binnen het huwelijk. Bij een eventuele verbreking van het huwelijk komen deze vrouwen in een zeer precaire, moeilijke situatie terecht: ze hebben geen inkomen, geen woning en geen rechten na scheiding of verstoting.

Vrouwen en mannen die in het kader van huwelijksmigratie in Vlaanderen aankomen zijn volledig aangewezen op hun echtgeno(o)t(e) en schoonfamilie. Deze vrouwen en mannen hebben geen netwerk waarop ze beroep zouden kunnen doen. In sommige gevallen ontstaat er een netwerk van lotgenoten, maar de meesten leggen een erg lange weg af vooraleer ze de deur naar de hulpverlening vinden. Velen vinden dan ook dat een inburgeringscursus hen kan helpen de wegen naar integratie- en hulpverleningsinstanties

te vinden.

Dit rapport bestaat uit twee delen. Het eerste deel omvat aspecten van Marokkaanse huwelijksmigratie. Deel twee bekijkt de recente hervormingen in het Marokkaanse familierecht en de gevolgen hiervan op de huwelijksituatie van Marokkanen in België. Elk deel bestaat uit drie hoofdstukken. In hoofdstuk 1 gaan we in op de relatie tussen mannen en vrouwen in het kader van huwelijksmigratie. Het 'huwelijk' in een migratiecontext ondergaat diepgaande wijzigingen, aangezien het over het algemeen kadert in traditionele culturele plannen. Deze wijzigingen hebben namelijk hun invloed op de man-vrouwdynamiek. In hoofdstuk 2 beschrijven we het fenomeen van 'huwelijksmigratie aan de hand van cijfers uit het rijksregister. Hoofdstuk 3 analyseert de kwetsbare socio-economische positie van Marokkaanse huwelijksmigranten.

Hoofdstuk 4 (deel 2) geeft een toelichting bij de hervormingen van het Marokkaans familierecht, vooral juridische aspecten komen hier aan bod. In hoofdstuk 5 worden de gevolgen van hervormingen van het familierecht in de praktijk besproken. Er wordt speciale aandacht gegeven aan personen die via huwelijksmigratie naar ons land zijn gekomen en intussen uit de echt gescheiden zijn. Tenslotte wordt in hoofdstuk 6 een beschrijving gegeven van wat er op het terrein in Vlaanderen rond sensibilisering over de hervormingen van het familierecht reeds gebeurd is.

Hoofdstuk 1: De man-vrouwdynamiek in de context van de Marokkaanse huwelijksmigratie

*Christiane Timmerman*¹

In dit artikel zullen we ons buigen over de aspecten man-vrouw van de Marokkaanse migratie naar West-Europa en in het bijzonder naar België. Het perspectief man-vrouw is een essentieel element in de correcte evaluatie van de dimensies en de gevolgen van de Marokkaanse migratie, maar ook in de evaluatie van de integratie van Marokkaanse immigranten in de West-Europese samenleving.

Het 'huwelijk' ondergaat in een migratiecontext diepgaande wijzigingen, aangezien het over het algemeen kadert in traditionele culturele plannen. Deze wijzigingen hebben invloed op de man-vrouwdynamiek. In de traditionele context wordt de man-vrouwdynamiek vaak benadrukt, maar ze blijkt zich niet aan te passen aan de westerse samenleving. Ook is het zo dat de etnische vereenzelviging binnen de Marokkaanse gemeenschap en het vaak vijandige klimaat waarin ze moeten leven, deze dynamiek voeden en haar in stand houden.

Naarmate het huwelijk een belangrijk migratie-instrument werd, werd de instelling van het huwelijk daar aanzienlijk door beïnvloed. Dit had dan weer een weerslag op de relaties tussen de geslachten alsook op de integratie van Marokkaanse immigranten in de samenleving en op de socialisatie van de toekomstige generaties. Bij de huwelijken in migrantengemeenschappen speelt er veel meer mee dan enkel liefde of de wil om een harmonieus gezin te stichten. Het gaat hier om het verkrijgen van toegang tot het 'belofde land', om economische en sociale voordelen voor de familie van de persoon die huwt in West-Europa, om de versterking van de banden met de streek van herkomst, om trouw en schuldaflossingen tussen families die hun sociaaleconomische situatie willen verbeteren, om jonge mensen die ontevreden zijn over hun huidige situatie in de samenleving.

¹ Directeur Centrum voor Migratie en Interculturele Studies, Universiteit Antwerpen

1. De relatie tussen man en vrouw in de Marokkaanse gemeenschap in België

Mensen die trachten zich een weg te banen in een nieuwe samenleving krijgen onvermijdelijk te maken met talrijke onzekerheden. Ze worden geconfronteerd met een verschillende levensstijl, verschillende gebruiken en waarden en een andere sociaal, economisch en materieel leefmilieu. Het is voorspelbaar dat, in dergelijke omstandigheden, zij de neiging zullen hebben om hun eigen identiteit in vraag te stellen. De meeste immigranten stellen zich dan vragen zoals "wie zijn wij, vanwaar komen wij en waar gaan we naartoe?". In zulke verwarrende situaties gaan deze individuen vaak op zoek naar wat zij als hun 'authentieke' identiteit beschouwen, die wordt bepaald door de zogenaamde 'traditie' en 'cultuur' en verantwoord door de afkomst (Akbar, 1995). Met andere woorden, ze gaan op zoek naar een etnische identiteit die, volgens Frederik Barth (1969), een individu klasseert naargelang zijn basisidentiteit, die vermoedelijk bepaald wordt door zijn afkomst en zijn achtergrond.

In Marokko, en dan vooral in de landelijke emigratiegebieden, blijft het huwelijk in de eerste plaats een familieaangelegenheid en een verantwoordelijkheid van de ouders. De traditie wil dat de familie van de jongen een aanzoek doet aan de familie van het meisje. Wanneer de twee families het eens zijn over de huwelijksvoorwaarden, 'geeft' de familie van het meisje haar ten huwelijk. In het bijzonder onder jongeren met een laag opleidingsniveau, is het vaak zo dat de twee betrokken partners elkaar zo goed als niet kennen, behalve als ze lid zijn van dezelfde familie. Dit komt vooral voor bij een huwelijk met iemand die in het buitenland woont (migratie). Goed opgeleide jongeren kiezen doorgaans zelf hun huwelijkspartner, indien nodig met bemiddeling van enkele vrienden. Maar zelfs in dit geval blijft de goedkeuring van beide families onontbeerlijk om het huwelijk te kunnen voltrekken.

De man-vrouwdynamiek in de Marokkaanse gemeenschap in West-Europa zit min of meer op één lijn met die in de streek van afkomst. Toch beïnvloedt de specifieke levenswijze in de westerse samenleving – een samenleving die de nieuwkomers op zijn minst als vreemd aanvoelen – de manier waarop de man-vrouwdynamiek wordt ervaren.

Het is veruit vanzelfsprekend dat, in het algemeen, de sociaaleconomische situatie van de Marokkaanse migranten in West-Europa problematisch is in vergelijking met die van de dominante samenleving. Het werkloosheidscijfer ligt hoog, vooral onder de jongeren. Recent onderzoek wees uit dat de etnische minderheden – voornamelijk de Marokkaanse en Turkse – aanzienlijke discriminatie ondervinden op de arbeidsmarkt (Martens, 2005). Hun laag opleidingsniveau staat in verband met hun ondervertegenwoordiging op de arbeidsmarkt (Martens, 2005).

Vanuit het gezichtspunt van de traditionele man-vrouwdynamiek, hebben deze povere resultaten op school en op de arbeidsmarkt een bijzonder negatieve weerslag op de status van de man. Volgens de traditie zijn de mannen verantwoordelijk voor het sociaaleconomisch welzijn van hun gezin, een moeilijke taak voor velen onder hen. Als gevolg van dit fenomeen voelen veel jongeren zich genegeerd of bedreigd door de westerse samenleving, omdat ze niet slaagden in hun studie of geen degelijke baan konden vinden. Meer dan vrouwen zijn zij het slachtoffer van onmiskenbaar racisme. Ze ondervinden moeilijkheden, niet alleen in het openbare leven, maar ook in de privésfeer, waar hun patriarchale status wordt bedreigd. De westerse bevolking kiest duidelijk de kant van 'de arme onderdrukte vrouw' in de patriarchale clans en steekt haar afkeer van het moslimmachismo niet weg.

Onderzoeken hebben uitgewezen dat jongeren, vooral van de 'tweede generatie', zich goed voelen in een islamitische wereldvisie. De nadruk die het islamitische gedachtegoed legt op de sociale rechtvaardigheid, spreekt jongeren die zich genegeerd voelen door de samenleving en bedreigd door de sociaaleconomische ontwikkelingen erg aan. Daar zij zich niet geborgen voelen en elders op zoek gaan naar stabiliteit en een meer positieve identiteit, vinden ze hun toevlucht in de islamideologie. Strijdende islambewegingen benadrukken de hiërarchie binnen de familie. Ze zijn fervente voorvechters van de patriarchale ideeën (Timmerman, Vanderwaeren & Crul, 2003). Felice Dassetto spreekt in deze context over een resocialisatie om de bevestiging van de traditionele rolverdeling aan te duiden. De moskee kan nieuwe waarden geven aan moslimmannen die hun mannelijk gezag opnieuw willen verantwoorden. Mannen, en niet uitsluitend de oudere, maar ook de jongere, worden gestimuleerd om hun verantwoordelijkheid ten opzichte van hun echtgenotes ernstiger te nemen; ze worden meer bepaald aangespoord om hun zedelijk gedrag in het oog te houden. Jonge strijdende Marokkanen en Turken, op zoek

naar een meer prestigieuze status, zijn zeer tevreden over de nieuwe sociale aandacht die uitgaat van een islamitisch referentiekader (Koçturk, 1992).

Nochtans houden moslimorganisaties veel rekening met jonge meisjes en vrouwen, door talrijke activiteiten voor hen te organiseren. Zij beweren dat ze later, als moeder, een sleutelrol zullen spelen in de overlevering van de islamitische waarden. Bovendien zouden de vrouwen, volgens de islam, meer het authentieke van de islam belichamen, in die zin dat het respect voor de islamitische gezinswaarden de basis vormt van een rechtvaardige samenleving. Een actieve deelneming in islamitische verenigingen kan onrechtstreeks een emanciperende invloed hebben op bepaalde migrantenmeisjes. Naast de ideologische boodschap die deze bewegingen overbrengen, bieden ze namelijk ook de mogelijkheid een sociaal netwerk aan te leggen.

Heel wat Marokkaanse meisjes in België proberen de islam in te passen in hun leven. De islam wordt vaak aangewend – vooral door goed opgeleide jonge meisjes – om gelijkheid van rechten tussen mannen en vrouwen te eisen. Via de islam willen ze zich afzetten van de patriarchale tradities van hun ouders, die – volgens hen – niet ‘authentiek islamitisch’ zijn. Met andere woorden, ze willen af van de locale islamitische tradities van hun ouders, die in hun ogen te streng en onrechtvaardig zijn voor vrouwen. Tegelijk wensen ze trouw te blijven aan een meer ‘vrouwvriendelijke’ islam, waar ze op zoek gaan naar mogelijkheden van vrouwenemancipatie (Vanderwaeren, 2005). We baseerden ons op een kwalitatieve onderzoeksmethode om te besluiten dat meisjes in de islam mogelijkheden zien om de mannelijke dominantie in hun gemeenschap te trotseren, terwijl jongens eerder de islam inroepen om hun traditionele mannelijke overmacht in stand te houden.

Mensen blijven migreren naar België en andere West-Europese landen in de hoop er een betere toekomst op te bouwen. De aantrekkingskracht van België en andere West-Europese landen is eigenlijk steeds groter geworden door de idyllische beschrijving die Marokkaanse migranten gaven van deze landen. Toch zijn er ook mensen die deze massamigratie betreuren, zowel vanuit een economisch als vanuit een sociaal gezichtspunt. De emigratie gebeurt ten koste van de plaatselijke investering en moedigt de jongeren niet aan deel te nemen in de ontwikkeling van de streek. De sociale nadelen zijn duidelijk zichtbaar. Veel jongeren keren naar huis wanneer ze gescheiden zijn en ontmoedigd door hun kort ‘Europees avontuur’. Het aantal gescheiden gezinnen van

diegenen die het langer trachtten vol te houden, is hoog.

Ons veldonderzoek heeft duidelijk aangetoond dat velen echt verlangen om naar West-Europa te emigreren, hoewel weinigen ook maar het minste idee hebben over het leven dat hen daar te wachten staat. De potentiële nieuwkomer heeft geen besef van wat België of Vlaanderen in het bijzonder is. Ze vormen zich een bepaald beeld van 'Europa', dat wordt gevoed door migranten die terug thuis komen tijdens de zomervakantie. We stelden ook vast dat, in de typische emigratiegebieden, negatieve informatie van immigranten die reeds in Europa wonen vaak wordt genegeerd of zelfs ontkend.

Zij die wensen te emigreren lijken te willen trekken naar een 'mythische' bestemming, waar al hun problemen zullen worden opgelost. De hindernissen, zoals een vreemde taal leren, diploma's die niet erkend worden, werkervaring waar het gastland geen boodschap aan heeft en de vijandigheid van de samenleving, worden – in het algemeen – met een korreltje zout genomen. Weinigen hebben hier ook maar enige belangstelling voor (Timmerman e.a., 2000). Ze krijgen van hun echtgenoten wel verhalen te horen over de huidige westerse mentaliteit. Ze worden geïnformeerd over de positieve waarden zoals verdraagzaamheid en over negatieve aspecten zoals individualisme. Bijna alle ondervraagden waren positief over de aanzienlijke mate van (politieke) vrijheid in België en West-Europa.

Als we uitgaan van onze kennis van de traditionele socioculturele kaders in de Marokkaanse samenleving, dan zouden we verwachten dat de jongens – en vooral zij – interesse tonen voor emigratie. Als we ons echter baseren op onze onderzoeken, vinden we hier geen aanwijzing van: we stelden vast dat vrouwen evenzeer naar het Westen wilden migreren. We hebben in Vlaanderen gesproken met vrouwelijke nieuwkomers die reeds een bepaalde mate van onafhankelijkheid hebben verworven in Marokko en die hoopten deze vrijheid in Europa te kunnen versterken. In Marokko hebben we meisjes ondervraagd die ernaar uitkeken om te verhuizen naar een streek waar ze een comfortabeler leven zouden kunnen leiden. Marokkaanse vrouwen die in West-Europa wonen en die de vakantie in hun streek van herkomst gaan doorbrengen, zijn uitermate positief over de gezondheidszorg in West-Europa en België. Ook het sociale zekerheidssysteem wordt zeer positief onthaald. Dergelijke verhalen trekken veel plaatselijke meisjes aan, die zich goede gezondheidszorgen moeilijk kunnen veroorloven

en die de dramatische gevolgen meemaakten van mannen – bijvoorbeeld hun vader of hun broers – die hun werk verloren (Timmerman, 2000b). Zowel meisjes als jongens beschouwden emigreren als een kans om hun sociaaleconomische status te verbeteren en een ‘moderner’ leven te leiden.

Uit onze gesprekken met de potentiële emigranten bleek dat ze de beheersing van de taal van het land van bestemming (Nederlands of Frans) zeer belangrijk achten. Voornamelijk mannen beweerden dit, maar vrouwen beschouwden het ook als onontbeerlijk, niet alleen om werk te vinden, maar eveneens om contacten te leggen in de Belgische samenleving. De meeste ondervraagden hoopten een taal cursus te kunnen volgen, maar toonden ook belangstelling voor beroepsvorming en algemenere cursussen. Alle ondervraagden waren ervan overtuigd dat ze in België hulp zouden krijgen van ouders en/of kennissen die er reeds woonden (Timmerman, 2000).

2. Waarom een partner uit Marokko?

Het is algemeen geweten dat huwelijken tussen partners die respectievelijk in België en in Marokko werden opgevoed, problemen dreigen te ondervinden gedurende de eerste jaren. De verschillende achtergrond en verschillende verwachtingen zijn de voornaamste oorzaken van die relatieproblemen (Luyckx, 2000). Ondanks deze werkelijkheid huwt een groot deel van de jonge Marokkanen in West-Europa met iemand die werd geboren in hun land van herkomst (zie hoofdstuk 2). Waarom?

De optie om te huwen met een partner uit de eigen gemeenschap – Marokkaanse in België – wordt vaak uitgesloten omdat de jongeren van de tweede generatie – en van de daarop volgende – dikwijls een slechte reputatie hebben. Volgens een gangbare opvatting zijn veel Marokkaanse jongens ontspoord en veel Marokkaanse meisjes te geëmancipeerd. Hooghiemstra (2003) trok dezelfde conclusie met betrekking tot de Nederlandse situatie.

Bijgevolg wordt er voor de huwelijkspartner doorgaans de voorkeur gegeven aan jongeren die opgegroeid zijn in hun land van herkomst: zij zouden zich beter gedragen en de tradities meer volgen. Dit verschijnsel werd grondig bestudeerd en houdt in dat

migrantengemeenschappen moeite hebben om wat zij als hun 'authentieke cultuur' beschouwen, te consolideren in het land van bestemming. Zo bleek eveneens uit een onderzoek dat werd uitgevoerd in Nederland, dat jongeren verkozen om te huwen met iemand uit het land van herkomst, en dit omwille van hun 'traditioneel' karakter (Hooghiemstra, 2003). Niettemin ondergaat hun land van herkomst, in dit geval Marokko, ook sociale wijzigingen die de socioculturele praktijk dermate beïnvloedt, dat ze meer op dezelfde lijn zit met de westerse levenswijze. Die veranderingen in de samenleving van herkomst blijken vaak onopgemerkt voorbij te gaan aan de Marokkaanse gemeenschappen in West-Europa.

Huwelijksmigratie veronderstelt vaak veranderingen in de traditionele patronen. Traditiegewijs verlaat de vrouw haar familie om bij die van haar echtgenoot in te trekken. Voor de mannelijke nieuwkomers zijn de patronen tegenovergesteld; hij moet zijn familie achterlaten om bij die van zijn echtgenote in West-Europa te gaan wonen.

Toch zien Marokkaanse meisjes in België veel voordelen in een huwelijk met een man uit hun streek van afkomst – voordelen die allemaal te maken hebben met de mogelijkheid om meer zelfstandigheid te verkrijgen binnen het huwelijk. In dat geval is het meer dan waarschijnlijk dat de ouders van de bruidegom in Marokko blijven, waardoor ze veel minder invloed kunnen uitoefenen op het huishouden of hun schoondochter controleren.

De mannelijke nieuwkomer is dikwijls niet in staat om zijn traditionele rol correct te vervullen, vooral in het begin van het huwelijk. Zijn echtgenote, daarentegen, die reeds vertrouwd is met de Belgische samenleving, is de kostwinner van het gezin en onderhoudt alle contacten met de buitenwereld. In de Marokkaanse samenleving is dit traditiegewijs de taak van de man. In deze fase is de vrouw echter de enige die de taal en de nodige sociale vaardigheden beheerst. De man moet, van zijn kant, wonen bij zijn schoonfamilie. Niettemin blijken die grotere verantwoordelijkheden van jonge vrouwen in het openbare leven geen volledig positieve ervaring. Niet zelden weigert de recent geïmmigreerde echtgenoot de typisch vrouwelijke rol, omdat die niet prestigieus is en hij er zijn 'mannelijkheid' door verliest. Hierdoor wordt de vrouw vaak opgezadeld met een dubbele werklast en ontstaat er een leegte in het geval van de man, met alle spanningen vanden die er zo in een jong gezin kunnen ontstaan (Hooghiemstra, 2003).

Anderzijds kiest meer dan de helft van de Belgisch-Marokkaanse mannen ervoor om te huwen met een meisje uit hun land van herkomst. Hier speelt opnieuw mee dat die meisjes zich beter zouden gedragen en traditioneler zouden leven. In het bijzonder meisjes uit een landelijk gebied en met een laag opleidingsniveau staan ervoor bekend dat ze niet in opstand komen tegen hun positie binnen de familie. Zij worden als gehoorzamer beschouwd en zouden meer respect hebben voor hun echtgenoot en schoonfamilie. Daar zij niets weten over hun nieuwe omgeving en over de taal van de nieuwe samenleving, zijn zij uitermate afhankelijk van hun echtgenoot en hun schoonfamilie. Uit onze gegevens is gebleken dat het voor bepaalde vrouwen vanzelfsprekend was dat hun man het hoofd van het gezin was en dat hij de financiële verantwoordelijkheid volledig op zich nam. Ze voelden zich in een vreemde samenleving beschermd door hun traditionele rol van 'huisvrouw'. Een bepaald aantal pas aangekomen vrouwen was echter bereid een inspanning te leveren om zich formeel en informeel te integreren in de Belgische samenleving. Vaak werden zij hierin gesteund door hun partner (Timmerman e.a., 2000).

Wat door de man wordt beschouwd als 'bescherming', wordt door de vrouw gezien als 'dominantie'. Met andere woorden, veel hangt hier af van de visie van het meisje dat ten huwelijk werd gegeven. De vrouwelijke nieuwkomers die naar België komen door middel van een huwelijk met een Belg-Marokkaan kennen doorgaans geen enkele andere steun dan die van de schoonfamilie. Bijgevolg ondervinden zij geregeld problemen met de sociale controle die de conservatieve Marokkaanse gemeenschap op hen uitoefent of met hun positie als schoondochter binnen de patriarchale context (Tribalat, 1995). In bepaalde gevallen worden de vrouwen mishandeld en opgesloten in hun huis, ze worden met de dood bedreigd en ondergaan fysiek, seksueel of psychologisch geweld. Er bestaat geen twijfel over het bestaan van mishandelde en opgesloten vrouwen, maar we beschikken niet over cijfergegevens om de omvang van deze groep vast te stellen (Timmerman & vanderheyden, 2005).

Ondanks de grote vraag naar partners uit Marokko, ontstonden de laatste jaren veel twijfels rond hun eerlijkheid. Binnen de gemeenschap doen heel wat verhalen de ronde over mannen die gehuwd zijn met Belgisch-Marokkaanse meisjes, met als doel een verblijfsvergunning te bemachtigen. Vanaf het moment dat hun verblijf in België wettelijk werd, verzaakten zij aan hun huwelijkse verplichtingen. We kunnen vaststellen dat de

Belgisch-Marokkaanse ouders hun dochters trachten te behoeden voor een dergelijk opportunistisch huwelijk door een aangepaste bruidsschat te eisen. De ouders beleggen dit geld totdat ze zeker zijn van de goede bedoelingen van hun schoonzoon. Niettemin is een dergelijk zware financiële last soms moeilijk om dragen voor een nieuw gezin en vaak moet het meisje zelf de terugbetaling voor haar rekening nemen, tijdens het huwelijk, of soms zelfs erna (Timmerman & Vanderheyden, 2004).

3. De gevolgen voor de deelneming aan de samenleving

De nieuwkomers en hun partners moeten vaak een hele reeks hindernissen zien te overkomen wanneer ze een harmonieus gezinsleven willen oprichten. Naast de moeilijkheid om het huwelijk te doen slagen, wordt de nieuwkomer geconfronteerd met een nieuwe samenleving en moet de reeds gevestigde partner een vreemdeling aanleren om zich aan te passen aan zijn nieuwe thuis en aan de samenleving. De problemen variëren duidelijk naargelang we een mannelijk of vrouwelijk gezichtspunt aannemen.

Voor de nieuwkomers – vooral voor de mannen – is werk vinden de voornaamste prioriteit wanneer ze in België aankomen. Het is voor de man de enige manier om de traditionele rol van kostwinner te vervullen en om de kosten van het huwelijk of van de bruidsschat en die van de reis naar België terug te betalen. Voor de meeste mannen komt daar nog de last bij van het achtergebleven gezin, dat de migratie van hun zoon beschouwt als een ‘investering’ die snel moet opbrengen (Timmerman & Vanderheyden, 2005).

De haast om werk te vinden verhindert veel mannelijke nieuwkomers deel te nemen aan de ‘integratiecursussen’, die worden georganiseerd door de Vlaamse Gemeenschap. Deze cursussen, die ongeveer 8 weken duren, bieden hen de mogelijkheid om Nederlands te leren, basisinformatie te verkrijgen over de Belgische samenleving en zich te oriënteren op de Belgische arbeidsmarkt. De nieuwkomers ervaren de taalbarrière echter als een grote handicap in hun zoektocht naar een geschikte baan. Daarenboven worden hun diploma’s vaak niet erkend in Vlaanderen en zijn ze waardeloos op de arbeidsmarkt. Het gevolg is een dubbele frustratie, niet in het minst voor hoogopgeleide personen. Ook met de werkervaring in Marokko wordt vaak geen rekening gehouden. Velen, in het bijzonder

de minst opgeleide personen, zijn uitermate gemotiveerd om een beroepsopleiding te volgen gecombineerd met een taal cursus. Wel willen ze ondertussen bezoldigd werk verrichten om in hun meest dringende behoeften te kunnen voorzien. In de praktijk is deze combinatie echter vaak onmogelijk (Timmerman e.a., 2000).

We hebben tevens vastgesteld dat de vrouwelijke nieuwkomers evenzeer willen werken, maar in hun geval is dat minder dringend. Ze zijn gemotiveerd om werk te zoeken en veel vrouwen wensen een beroepsopleiding en een algemenere cursus te volgen. Met andere woorden, ze willen zich emanciperen door middel van migratie naar België en de voordelen die dat biedt op het gebied van werk en beroepsvorming. Andere vrouwelijke nieuwkomers willen zich dan weer volledig wijden aan hun rol als huisvrouw en wensen niet te werken buitenshuis (Timmerman e.a., 2000).

Uit de gesprekken blijkt dat de professionele verwachtingen van de vrouwen botsen met die van hun echtgenoten. Vaak hoopt de man te huwen met een 'traditionele huisvrouw' door een partner te kiezen uit het land van herkomst, maar de vrouwelijke nieuwkomer verwacht dat ze zich kan emanciperen door te trouwen met een Belgisch-Marokkaanse partner. De mythes die over beide gemeenschappen de ronde doen kunnen dus een bron van conflicten zijn tussen talrijke jonggehuwden (Timmerman e.a., 2000).

4. Besluit

Het verschil tussen man en vrouw is in alle samenlevingen een scheidslijn, dit is in Marokko niet anders. In de Marokkaanse migrantengemeenschappen in West-Europa is zich een nieuwe scheidslijn aan het ontwikkelen tussen de nieuwkomers en de reeds gevestigde migranten.

'Tegengestelde verwachtingen' vormen de rode draad in dit verhaal. Veel potentiële emigranten hebben weinig realistische verwachtingen over het leven in België of, meer in het algemeen, in West-Europa. Ze denken dat ze verhuizen naar een idyllische plek waar ze bevrijd zullen worden van alle belemmeringen en onrechtvaardigheden in hun land van herkomst. Hun toekomstig vaderland zal moderner, vrijer en rijker zijn. Het zal kortweg

beter zijn. Ze beschouwen hun migratie als een stap naar een 'nieuw leven'. Anderzijds kiezen de Marokkanen in België huwelijkspartners uit hun land van herkomst, vaak omdat ze verlangen naar iets 'vertrouws' of naar een 'authentieke cultuur'. Datgene waar de nieuwkomer tracht aan te ontsnappen, is vaak precies wat de partner en zijn of haar familie in West-Europa probeert terug te vinden. Na de aankomst is de ontgoocheling dikwijls zeer groot voor beide partijen. Nochtans verschilt dat hier ook naargelang van de perceptie. De nieuwkomer is vaak ontsteld over het conservatisme van de nieuwe sociale omgeving, terwijl hij of zij die reeds in België woont, neerkijkt op de onderontwikkelde materiële situatie waar de nieuwkomer aan ontsnapt is. De nieuwkomers verwachten respect voor wat zij met zich meebrengen, terwijl de Marokkaanse ingezetenen dankbaarheid willen voor wat zij de nieuwkomers aanbieden.

De twee scheidslijnen – man-vrouw en nieuwkomer-ingezetene – hebben een bijzondere invloed op de huwelijksmigratie. Een groot deel van de huwelijken die plaatsvinden in het kader van de Marokkaanse diaspora in West-Europa, wordt nog voltrokken met partners uit de streek van herkomst. Hoewel het huwelijk doorgaans kadert in de traditionele culturele plannen, ondergaat het, in de migratiecontext, belangrijke wijzigingen die een invloed hebben op de man-vrouwdynamiek. In deze traditionele context wordt de man-vrouwdynamiek vaak benadrukt, maar ze blijkt ongeschikt in het kader van de aanpassing aan de westerse samenleving. Vooral de vrouwelijke nieuwkomers bevinden zich in een afhankelijke positie. Hun traditionele afhankelijkheidsrol wordt nog veel uitgebreider door hun gebrek aan kennis over de gast samenleving. Ze hangen dus volledig af van hun echtgenoot en/of hun schoonfamilie om te overleven in de samenleving. Nochtans komen de vrouwen vaak naar West-Europa met de ambitie zich te emanciperen. Ze hopen werkelijk deel uit te maken van de westerse samenleving, een ambitie die niet zelden de grond wordt ingeboord door hun eigen omgeving. Anderzijds worden de traditionele patronen soms herzien om emancipatorische redenen. Een andere reden is dat jonge Marokkaanse vrouwen in West-Europa een partner verkiezen die opgroeide in Marokko, omdat dit voor hen meer vrijheid meebrengt: de schoonouders blijven in Marokko en de echtgenoten zijn afhankelijk van deze jonge vrouwen voor hun oriëntatie in de samenleving. De mannelijke nieuwkomers beantwoorden inderdaad niet aan de traditionele huwelijksvoorwaarden – in plaats van de bruid, zijn zij het die hun familie moeten verlaten. Daarenboven bevinden ze zich in een onzekere financiële situatie en moeten ze zich ermee verzoenen dat het beeld van de 'rijke migrant' een mythe is.

De huwelijksmigratie benadrukt dat de traditionele man-vrouwdynamiek niet in staat is de eisen van de westerse samenleving in te willigen. De afhankelijkheidsrol van de vrouwelijke nieuwkomer – een reden waarvoor echtgenotes uit Marokko worden verkozen boven Marokkaanse echtgenotes uit West-Europa – wordt vaak gewaardeerd door haar schoonfamilie. Anderzijds worden het gedrag en de patriarchale ambities van de mannelijke nieuwkomers vaak belemmerd door hun onvermogen om de controle te nemen over het gezinsleven, alsook door een sociaaleconomische situatie, die veel moeilijker is dan ze aanvankelijk hadden gedacht. Daarom voelen ze zich genegeerd en zelfs bedreigd door de westerse samenleving.

Het spreekt voor zich dat een dergelijke situatie niet de beste omstandigheden biedt voor een goede deelneming aan de samenleving, noch voor de socialisatie van de toekomstige generaties. Voor de nieuwkomer (ongeacht het geslacht) is het een zware opdracht om voldoende vaardigheden te verwerven, voor zijn of haar omgeving gaat het om een veeleisende situatie. Om de aanpassingsproblemen in de nieuwe samenleving tot een minimum te beperken, zouden de nieuwkomers voorbereid moeten zijn op deze nieuwe levenswijze.

Om de man-vrouwdynamiek die verbonden is aan de huwelijksmigratie te begrijpen, moeten we rekening houden met de gevolgen, zowel in de emigratiegebieden in Marokko als in West-Europa. Tegelijkertijd kunnen de problemen die verband houden met de huwelijksmigratie slechts opgelost worden als West-Europa en Marokko efficiënt samenwerken rond het migratieprobleem.

Bibliografie

Akbar, A. (1995). Ethnic cleansing: a metaphor for our time?. In *Ethnic and Racial Studies*, 18, p.26-45

Barth, F., (1969). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Cultural Difference*. London: George Allen & Unwin.

Koçturk., T. (1992). *A Matter of Honour. Experiences of Turkish Women Immigrants*. London and New Jersey: Zed Books.

Luyckx, K. (2000). *Liefst een gewoon huwelijk? Creatie en conflict in levensverhalen van jonge migrantenvrouwen*. Minderheden in de Samenleving, Leuven: Acco.

Martens, A. Ouali, N., Van de maele, M., Vertommen, S., Dryon, P. & Verhoeven, H. (2005). "Etnische discriminatie op de arbeidsmarkt in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest." Brussel/Leuven: ULB/KULeuven, Institut de Sociologie/Departement Sociologie, Centre de sociologie du Travail, de l'emploi et de la formation/Afdeling Arbeids- en Organisationsociologie.

Timmerman, C. & Vanderheyden, K. (2005). Turkish and Moroccan newcomers in Flanders. In: H.De Smedt, L.Goossens & C.Timmerman, C (eds.), *Unexpected Approaches to the Global Society*. (OASeS – monografie. Leuven-apeldoorn: Garant), p.87-104

Timmerman, C. Vanderwaeren, E. & Crul, M (2003). The second generation in Belgium. In: *International Migration Review*, 2003, p. 1065 – 1090.

Timmerman, C., Van der Heyden, K., Ben Abdeljelil, Y., Geets, J. (2000). *Marokkaanse en Turkse Nieuwkomers in Vlaanderen. Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en Stad*. Antwerpen: OASeS – UFSIA.

Timmerman, C. (2000b). Creativiteit binnen conformisme: huwelijksregelingen van Turkse migrantenmeisjes- In: *Liefst een gewoon huwelijk? Creatie en conflict in levensverhalen van jonge migrantenvrouwen*. Luyckx, K.[ed.], Leuven, Acco, p.117-138.

Timmerman, C. (1994). Jeunes filles de Turquie: Vie familiale et instruction scolaire. In: Bensalah, N. (Ed.). *Familles turques et maghrébines aujourd'hui. Evolution dans les espace d'origine et d'immigration*. Paris: Maisonneuve et Larose, p.175-88.

Tribalat, M. (1995). *Faire France: une enquête sur les immigrés et leurs enfants* (Paris: La Découverte).

Vanderwaeren, E. (2005). Moslima's aan de horizon. Islamitische interpretaties als hefbomen bij de emancipatie van moslima's. In: *Ethiek en Maatschappij*, vol.7 nr4, p.94-111.

Hoofdstuk 2: Marokkaanse huwelijksmigratie in cijfers

Ina Lodewyckx² en Rudy Marynissen³

Sinds de 'migratiestop' van de jaren '70, waarbij van overheidswege de arbeidsmigratie een halt werd toegeroepen, is huwelijksmigratie een van de belangrijkste vormen van officiële migratie vanuit Marokko naar België. Marokkaanse mannen en vrouwen huwen met een allochtone man respectievelijk vrouw van Marokkaanse herkomst en volgen hun echtgeno(o)t(e) naar ons land. De voedingsbron hiervan is tweezijdig: achtergebleven kennissen en verwanten willen via een huwelijk met een in België opgegroeide persoon naar ons land migreren, maar ook jongeren van Marokkaanse origine in België geven de voorkeur aan een huwelijkskandidaat uit het land van origine (Lodewijckx & Hendrickx, 1998; Surkyn & Reniers, 1997; Böcker, 1994).

We zouden kunnen verwachten dat steeds meer Marokkaanse jongeren die hier zijn opgegroeid hun keuze laten vallen op een partner uit de eigen etnische gemeenschap of uit de autochtone gemeenschap. Deze verwachting is gebaseerd op de idee dat hoe meer het socialisatieproces heeft plaatsgevonden in de ontvangende samenleving, hoe groter de invloed van de normen en waarden van die samenleving (Esveldt & Schoorl, 1998). We gaan er dan vanuit dat jongeren die hier zijn opgegroeid zich meer kunnen vinden in het normen en waardepatroon van een partner van hier dan dat van een partner uit het herkomstland. Dit is echter niet het geval. Kwalitatief onderzoek heeft uitgewezen dat voor Marokkaanse jongens de in ons land opgegroeide meisjes te vrijgevochten zijn en de meisjes vinden dan weer dat de jongens te slecht opgeleid zijn en te traditioneel (Timmerman, 2000; Lodewijckx & Hendrickx, 1998).

De keuze voor een partner uit het herkomstland brengt een nieuwe vorm van migratie met zich mee, namelijk huwelijksmigratie, die zowel op individueel niveau, op vlak van het gezin als voor de ontvangende maatschappij gevolgen heeft. We spreken van een

² Steunpunt Gelijkekansenbeleid

³ Steunpunt sociale planning, provinciebestuur Antwerpen

huwelijksmigrant indien deze in de periode van twee jaar voor of na het huwelijk met een tussengeneratie of tweede generatie Marokkaanse partner naar ons land is gekomen vanuit het herkomstland. We gaan er namelijk vanuit dat deze persoon dan omwille van het huwelijk, of met andere woorden in het kader van huwelijksmigratie, naar België is gemigreerd.

In dit hoofdstuk bekijken we aan de hand van cijfers uit 2004 hoe groot het fenomeen van huwelijksmigratie vanuit Marokko is. In het eerste deel geven we een beschrijving van onze onderzoekspopulatie aan de hand van een aantal demografische kenmerken, nadien gaan we in op het fenomeen van huwelijksmigratie.

1. Beschrijving onderzoekspopulatie

1.1 Data

De basis van deze analyse is een uittreksel uit het rijksregister van alle paren die op 1/1/2004 al dan niet gehuwd samenwoonden in het Vlaamse Gewest en waarvan één of beide partners van Marokkaanse herkomst is. In totaal gaat het om 19056 paren. Hiervan wonen 18364 paren samen en 634 paren wonen in bij een ander paar of een alleenstaande ouder. Deze laatste bevatten met andere woorden niet zelf de referentiepersoon van het huishouden.

Het databestand bevat een aantal demografische gegevens, zoals leeftijd, gegevens over het huwelijk en geschiedenis van de burgerlijke staat, huidige en oudste nationaliteit, provincie, verstedelingsgraad en jaar van migratie naar België voor personen geboren in het buitenland. De dataset is een extractie uit het rijksregisterbestand van de Studiedienst Vlaamse Regering (voorheen Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudieën, CBGS)⁴.

Vooraleer in te gaan op de partnerkeuze, beschrijven we enkele kenmerken van de onderzochte groep in zijn geheel. Dit doen we onder meer aan de hand van de herkomst, de leeftijd, de huwelijksleeftijd, de burgerlijke staat en nationaliteit van beide partners.

⁴ Met een bijzondere dank aan Edith Lodewijckx voor het klaarmaken van het databestand.

1.2 Demografische kenmerken van beide partners

* *Woonplaats*

De meerderheid van de paren woont in de provincie Antwerpen (53,1%). Over de andere provincies is de verdeling min of meer gelijk (tussen 11,2% en 15,3%), behalve in West-Vlaanderen, waar 5,6% van de paren woont.

Tabel 1: Provincie

Provincie	Aantal	Percentage
Antwerpen	10096	53,1
Vlaams Brabant	2914	15,3
Oost Vlaanderen	2782	14,6
Limburg	2133	11,2
West Vlaanderen	1073	5,6
<i>Totaal</i>	<i>18998</i>	<i>100,0</i>

* *Burgerlijke staat*

De meeste paren (93,8%) zijn gehuwd, 6,1% woont ongehuwd samen.

Tabel 2: huidige burgerlijke staat, percentages (N=18998)

Burgerlijke staat van de man	burgerlijke staat van de vrouw			<i>Totaal</i>
	ongehuwd	gehuwd	wettelijk gescheiden	
Ongehuwd	3,6	0,2	0,7	4,6
Gehuwd	0,2	93,5	-	93,8
Wettelijk gescheiden	0,7	0,2	0,5	1,5
Totaal	4,5	93,9	1,4	100,0

* *Status van het paar in het huishouden*

Zoals hoger vermeld, woont een kleine groep van de paren in bij een van de ouders. In tegenstelling tot de gangbare trend in België, is het in Marokko traditie dat vrouwen na het huwelijk bij de familie van hun echtgenoot gaan inwonen (het principe van de virilokaliteit). In het geval van huwelijksmigratie woont het koppel in een aantal gevallen in bij de ouders van de partner die in ons land is opgegroeid, onder meer om de partner die uit het herkomstland komt, niet te isoleren. Paren die inwonen worden in het rijksregister niet beschouwd als referentiepersonen van het huishouden. De referentiepersoon van het huishouden is in dat geval de referentiepersoon waarbij ze inwonen (in de meeste gevallen één van de ouders van het paar). Uit onze gegevens blijkt dat 634 (3,3%) paren inwonen bij een van de ouder(s) van het paar.

Tabel 3: verdeling van de paren naar de status van het paar in het huishouden

	Aantal	Percentage
Paar is hoofd huishouden	18364	96,7
Paar is inwonend	634	3,3
<i>Totaal</i>	<i>18998</i>	<i>100,0</i>

Tabel 4 toont dat 70,7% van de inwonende paren bij de ouders van de man woont en 29,3% bij de ouders van de vrouw. We merken hier dat het principe van virilokaliteit in zekere zin gerespecteerd wordt.

Tabel 4: verwantschap van het paar met de referentiepersoon van het huishouden

	Aantal	Percentage
ouders van de man	448	70,7
ouders van de vrouw	186	29,3
Totaal	634	100,0

* *Herkomst en nationaliteit*

Globaal huwen mensen van Marokkaanse origine eerder met een partner van dezelfde afkomst, die in ons land is opgegroeid dan wel uit het herkomstland in het kader van het huwelijk is overgekomen. In 3108 paren uit ons bestand is één van beide partners autochtoon. In 83,6% van de paren zijn beide partners van Marokkaanse origine. Meer mannen dan vrouwen kiezen een autochtone partner (10,4% tegenover 6,0% bij de vrouwen).

Tabel 5: origine van beide partners

		vrouwen		Totaal
		Marokkaans	autochtoon	
mannen	Marokkaans	15890 (83,6%)	1975 (10,4%)	17865 (93,7%)
	autochtoon	1133 (6,0%)	-	1133 (6,0%)
<i>Totaal</i>		<i>17023 (89,6%)</i>	<i>1975 (10,4%)</i>	<i>18998 (100,0%)</i>

Opvattingen over huwelijksvorming beïnvloeden de partnerkeuze. Deze opvattingen worden doorgegeven in het socialisatieproces, dat verschillend verloopt al naargelang iemand in België is opgegroeid dan wel in Marokko. We maken een verdeling van onze onderzoekspopulatie naar leeftijd van immigratie naar België. We nemen hierbij dezelfde verdeling als die van Lievens (1997):

- eerste generatie: personen die op volwassen leeftijd (ouder dan 18 jaar) naar België zijn gekomen (het gaat hier in hoofdzaak om mensen die in het kader van arbeidsmigratie naar ons land zijn gekomen);
- tussengeneratie: personen die tussen de leeftijd van 7 en 17 jaar naar ons land gekomen zijn.
- tweede generatie: personen die in ons land geboren zijn uit ouders van de eerste generatie of die voor hun 7 jaar naar ons land gemigreerd zijn.

Via deze meting krijgen we een idee van de duur van blootstelling aan het socialisatieproces in België. De tweede generatie is vanaf het begin opgenomen in het Belgische onderwijssysteem en is daardoor veelvuldig in contact gekomen met Belgische waardepatronen. De tussengeneratie heeft gedeeltelijk het onderwijs in België genoten.

We gaan ervan uit dat ook zij, tijdens hun jeugd, voor een deel onder invloed van westerse waardepatronen zijn gekomen.

In tabel 6 zien we dat een derde van de paren (29,3%) bestaat uit een huwelijk of samenwonen van twee partners van de eerste generatie en bijna een op vijf (18,8%) tussen een man van de eerste generatie en een vrouw van de tweede. Het percentage gemengde huwelijken ligt relatief laag in het Vlaamse Gewest, in vergelijking met sommige andere landen zoals bijvoorbeeld Duitsland (zie verder), 10,4% van de paren bestaat uit een autochtone vrouw en een Marokkaanse man, 6,0% uit een autochtone man en een Marokkaanse vrouw.

Tabel 6: Verdeling van de paren naar migratiegeneratie van beide partners (percentages, N= 18958)

		Vrouwen				Totaal
		Eerste generatie	Tussen-generatie	Tweede generatie	Autochtoon	
Mannen	Eerste generatie	29,3	9,7	18,8	6,0	63,7
	Tussengeneratie	7,8	2,0	1,8	1,1	12,8
	Tweede generatie	7,8	0,9	5,5	3,3	17,5
	Autochtoon	2,6	0,5	2,9	-	6,0
Totaal		47,5	13,1	29,1	10,4	100,0

Officiële statistieken gebruiken nog steeds in hoofdzaak nationaliteit als indicatie van herkomst, desondanks zijn de meeste onderzoekers het erover eens dat dit geen representatieve weergave van de realiteit meer is. De nationaliteitswetgeving is versoepeld met wijzigingen doorgevoerd in 1991 en in 2000 (de zogenaamde 'snel Belg wet') (Lodewyckx, 2004). Tabel 7 toont de oudste nationaliteit van beide partners, hier zien we dat in de meeste paren, beide partners eerst de Marokkaanse nationaliteit hadden, namelijk bij 76,5% van de paren hebben zowel de man als de vrouw ooit de Marokkaanse nationaliteit gehad.

Tabel 7: Verdeling van de paren naar oudste⁵ nationaliteit van beide partners (percentages, N=18998)

		Oudste nationaliteit van de vrouw			Totaal
		Marokko	België	Ander	
Oudste nationaliteit van de man	Marokko	76,6	10,4	3,7	90,6
	België	6,0	-	-	6,0
	Ander	3,4	-	-	3,4
<i>Totaal</i>		<i>85,9</i>	<i>10,4</i>	<i>3,7</i>	<i>100,0</i>

Zoals tabel 8 aantoont, hebben de meeste Marokkanen van bovenvermelde wetswijzigingen gebruik gemaakt en de Belgische nationaliteit toegewezen gekregen, in 47,2% van de paren hebben beide partners de Belgische nationaliteit. Zowel bij mannen als vrouwen stellen we met andere woorden een trend tot naturalisatie vast. Let wel, dit betekent niet dat ze de Marokkaanse nationaliteit niet meer hebben. Personen van Marokkaanse origine die de Belgische nationaliteit gekregen hebben, kunnen de Marokkaanse nationaliteit behouden.

Tabel 8: Verdeling van de paren naar huidige nationaliteit van beide partners (percentages, N=18998)

		Huidige nationaliteit van de vrouw			Totaal
		Marokko	België	Ander	
Huidige nationaliteit van de man	België	16,9	47,2	1,5	65,6
	Marokko	16,9	14,5	0,8	32,3
	Ander	0,7	1,1	0,2	2,1
<i>Totaal</i>		<i>34,6</i>	<i>62,9</i>	<i>2,6</i>	<i>100,0</i>

⁵ de oudste nationaliteit is de nationaliteit die het eerst voorkwam bij registratie in het rijksregister

Tabel 9 geeft een overzicht van het jaar waarin men de Belgische nationaliteit verworven heeft. Hieruit blijkt dat een sterke stijging van het aantal naturalisaties is waar te nemen vanaf 2000, het jaar waarin de 'snel Belg wet' werd ingevoerd. Van degenen die zich hebben laten naturaliseren heeft de helft van zowel de mannen (52,5%) als de vrouwen (51,3%) vanaf 2000 de Belgische nationaliteit verworven. Vooral tussen 2000 en 2002 is er een piek geweest, vanaf 2003 is er een lichte daling merkbaar.

Tabel 9: Jaar van naturalisatie

Jaar van naturalisatie	Mannen		Vrouwen	
	Aantal	%	Aantal	%
voor 1980	66	0,6	45	0,5
1980-1989	900	7,9	731	7,3
1990-1999	4427	39,0	4078	40,9
2000-2003	5955	52,5	5124	51,3
<i>Totaal</i>	<i>11348</i>	<i>100,0</i>	<i>9978</i>	<i>100,0</i>

2. Trends in huwelijksgedrag van tussengeneratie en tweedegeneratie mannen en vrouwen van Marokkaanse origine.

Uit onderzoek van de jaren negentig van vorige eeuw kwam naar voren dat ongeveer de helft van de Marokkaanse jongeren met een bruid uit het herkomstland huwde (Lievens & Reniers, 1997). Verschillende oorzaken werden hiervoor gevonden. Tot aan de jaren tachtig was er een onevenwicht op de huwelijksmarkt van Marokkanen, er waren meer mannen dan vrouwen op huwbare leeftijd. Hierdoor hadden deze mannen de keuze tussen huwen met een partner uit het herkomstland of een partner uit de autochtone gemeenschap. Deze laatste keuze werd echter niet altijd gewaardeerd door de ouders. Vanaf de jaren tachtig werd dit evenwicht hersteld en speelde deze factor niet zulke rol meer in de partnerkeuze. Men kan verwachten dat vanaf die periode een stijgende trend waar te nemen is in het aantal huwelijken tussen twee Marokkaanse partners die in België

zijn opgegroeid, en een dalende in het aantal huwelijken met een importpartner uit het land van herkomst. Maar dit is niet gebeurd. In de jaren negentig bleef het aantal huwelijken met een importpartner nog steeds vrij hoog. Sommige studies wijzen op een gebrek aan interesse voor mogelijke partners uit de eigen gemeenschap. Marokkaanse jongens vinden dikwijls dat Marokkaanse meisjes die in ons land zijn opgegroeid, te zelfstandig en vrijgevochten zijn, jongens worden door de meisjes als onvolwassen gezien; meisjes vinden ook dat de jongens slecht opgeleid zijn en te vaak werkloos (Timmerman, 2000; Lodewijckx & Hendrickx, 1998).

We zijn nu 10 jaar verder, zien we nog steeds dezelfde trend of zijn er intussen wijzigingen opgetreden in het huwelijkspatroon van Marokkaanse jongeren? In wat volgt bekijken we het huwelijksgedrag van tussengeneratie en tweede generatie Marokkaanse mannen en vrouwen.

2.1 Partnerkeuze

* *Migratiegeneratie van de partner die in ons land is opgegroeid*

Uit onderzoek van Lievens (1997) blijkt dat vrouwen uit de tussengeneratie de hoogste kans hebben op een huwelijk met een huwelijksmigrant. Dit komt ook tot uiting in onze cijfers, 51,5% van de tussengeneratie Marokkaanse vrouwen die gehuwd zijn, is gehuwd met een huwelijksmigrant. Bij de tweede generatie merken we wel een daling in vergelijking met de tussengeneratie. Van de tweede generatie Marokkaanse gehuwde vrouwen is 49,3% gehuwd met een mannelijke huwelijksmigrant (tabel 10).

Tabel 10: Percentage mannelijke huwelijksmigranten naar migratiegeneratie van de vrouw (N=7206)

	migratiegeneratie van de vrouw		Totaal
	Tussengeneratie	Tweede generatie	
Beide partners in ons land opgegroeid	48,5	50,2	49,3
Man is huwelijksmigrant	51,5	49,3	50,7
<i>Totaal</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

In Nederland liet op 1 januari 2003, 52% van de tweede generatie mannen hun vrouw uit het herkomstland overkomen en 56% van de tweede generatie vrouwen haalden hun echtgenoot uit het herkomstland⁶ (Alders, 2005). Voor Vlaanderen zien we dat op 1 januari 2004, 40,35% van de tweede generatie Marokkaanse gehuwde mannen en 48,8% van de tussengeneratie, gehuwd was met een vrouwelijke huwelijksmigrant. Zoals kwalitatief onderzoek (zie hoger) deed vermoeden, is er zeker bij de tussengeneratie, maar ook bij de tweede generatie een ruime interesse voor een partner uit het herkomstland. De cijfers voor de paren waarvan de man van de tussengeneratie of de tweede generatie is en de vrouw uit het land van herkomst komt, komen niet geheel overeen met Reniers en Lievens (1999). Zij stellen een grotere daling bij de Marokkaanse mannen vast, minder dan 20% van de Marokkaanse mannen van de tweede generatie zouden hun vrouw uit het land van herkomst halen. Zoals uit tabel 11 kan afgeleid worden ligt dit percentage volgens onze cijfers op 40,3%. Deze dalende tendens is met andere woorden veel minder sterk dan uit de studie van Reniers en Lievens naar voren kwam.

Tabel 11: Percentage vrouwelijke huwelijksmigranten naar migratiegeneratie van de man (N= 7424)

	migratiegeneratie van de man		Totaal
	Tussengeneratie	Tweede generatie	
Beide partners in ons land opgegroeid	52,2	59,3	56,6
Vrouw is huwelijksmigrant	47,8	40,3	43,3
<i>Totaal</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Bij de gehuwde vrouwen van de tweede generatie tussen 23 en 29 jaar, is 60,3% gehuwd met een mannelijke huwelijksmigrant, bij de gehuwde mannen in die categorie is 56,8% gehuwd met een vrouwelijke huwelijksmigrant. Bij de tweede generatie merken we duidelijk een stijging van het percentage huwelijken met een huwelijksmigrant naarmate de partner die in ons land opgegroeid is, jonger is. Bij de vrouwen is 54,1% van de 23-

⁶ Prognoses uit Nederland voorspellen dat het aantal jonge Marokkanen dat een partner uit het land van herkomst zal laten komen, zal halveren. Daardoor verwachten zij dat de gezinsvormende migratie eerst licht zal dalen en daarna voor ongeveer 20 jaar gelijk zal blijven (Alders, 2005).

29jarigen van de tweede generatie gehuwd met een huwelijksmigrant, ten opzichte van 38,8% in de leeftijdscategorie 40-49 jaar. Bij de mannen zien we eenzelfde trend, maar minder sterk. Daar is 43,2% van de 23-29 jarigen van de tweede generatie gehuwd met een huwelijksmigrant, tegenover 32,9% van de 40-49 jarigen. Bij de tussengeneratie kunnen we niet echt een trend zien, zowel bij de mannen als bij de vrouwen ligt het percentage dat gehuwd is met een huwelijksmigrant hoger bij de 23-29 en 40-49 jarigen dan bij de 30-39 jarigen.

Tabel 12: Percentage huwelijksmigranten naar leeftijd en migratiegeneratie van de partner die in België is opgegroeid

Leeftijd	Vrouwen		Mannen	
	Tussengeneratie (N=1824)	Tweede generatie (N=4768)	Tussen generatie (N=2270)	Tweede generatie (N=3227)
23-29	60,3	54,1	56,8	43,2
30-39	46,8	38,5	44,3	38,5
40-49	54,2	38,8	49,2	32,9

* *Huwelijksleeftijd*

Onze gegevens wijzen niet op een verschil in gemiddelde huwelijksleeftijd tussen paren waarvan beide partners in ons land zijn opgegroeid en paren waarvan één partner huwelijksmigrant is. De gemiddelde huwelijksleeftijd van de mannen ligt op 26 jaar, zowel bij de tweede en tussengeneratie als bij de mannelijke huwelijksmigranten. De gemiddelde huwelijksleeftijd van de vrouwen ligt op 21 jaar en dus beduidend lager dan die van de mannen, en dat in de drie categorieën ('man is huwelijksmigrant', 'vrouw is huwelijksmigrant' en 'beide partners zijn in ons land opgegroeid'). In Nederland ligt de gemiddelde huwelijksleeftijd van de Marokkaanse man op 25 jaar en dat van de vrouw op 19 jaar (Esveldt & Schoorl, 1998).

* *Periode waarin het huwelijk plaatsvond*

Tabel 13 toont aan dat het aandeel huwelijken met een partner uit het herkomstland met

de jaren gestegen is, van 41,4% van de huwelijken afgesloten voor 1979 tot 65,4% van de huwelijken afgesloten tussen 2000 en 2003. Weer vergelijken we de situatie tussen paren met mannelijke huwelijksmigranten en paren met vrouwelijke huwelijksmigranten. We stellen in beide groepen een stijging vast over de jaren, maar we merken dat het aandeel paren met mannelijke huwelijksmigranten groter is dan het aandeel paren met vrouwelijke huwelijksmigranten (respectievelijk 38,9% en 26,5% van het totale aantal huwelijken in de periode 2000-2003).

Tabel 13: Percentage gehuwde paren met een importpartner naar periode van huwelijk (N=11908)

periode van huwelijk	Beide partners zijn	Vrouw is	Man is	Totaal
	in ons land opgegroeid	huwelijksmigrant	huwelijksmigrant	
voor 1979	59,6	14,6	25,8	100,0
1980- 1989	51,6	17,6	30,8	100,0
1990-1999	40,7	21,9	37,4	100,0
2000-2003	34,6	26,5	38,9	100,0

* *Status van het paar in het huishouden*

Uit onderzoek blijkt dat ongeveer 4% van de paren waarvan de bruidegom in België is opgegroeid en de bruid uit Marokko komt, het koppel inwoont bij de ouders van de man⁷. Bij paren waarvan beide partners in ons land zijn opgegroeid ligt dit percentage op de helft (Lievens, 1997). Tabel 14 toont een verdeling van de paren naar status van het paar in het huishouden, hier merken we inderdaad een verschil tussen de paren met en zonder huwelijksmigrant en de status van het paar in het huishouden. Wanneer de vrouw huwelijksmigrant is, ligt het percentage inwonende paren duidelijk hoger dan wanneer de man huwelijksmigrant is (25,6% tegenover 12,5%). Ook hier vinden we het principe van virilokaliteit terug. Wanneer beide partners in ons land zijn opgegroeid ligt het percentage nog lager (5,3%). Omdat de paren meestal na verloop van tijd zelfstandig gaan wonen, geven we hier enkel gegevens over paren die recent (tussen 200 en 2003) gehuwd zijn.

⁷ Gegevens over de periode 1984-1988.

Tabel 14: Verdeling van de paren die tussen 2000 en 2003 gehuwd zijn naar de status van het paar in het huishouden (N=11908)

Status van het paar in het huishouden	Percentage inwonende paren
Beide partners in ons land opgegroeid (N=469)	5,3
Vrouw huwelijksmigrant (N=737)	25,6
Man huwelijksmigrant (N=1042)	12,5

* *Een verschil in partnerkeuze al naargelang de provincie?*

Zijn er verschillen waar te nemen tussen de verschillende provincies in de partnerkeuze? Tabel 15 toont dat in de meeste provincies de helft of iets meer van de paren met een partner uit het herkomstland huwt, behalve in Vlaams Brabant. Het percentage huwelijken met een huwelijksmigrant ligt het hoogst in Antwerpen, met 57,2%. In Vlaams Brabant wordt het minst met een huwelijksmigrant gehuwd, daar is bij 42,9% van de paren een van de partners uit het herkomstland. We kunnen dus niet echt een tendens naar provincie waarnemen.

Tabel 15: Verdeling van de paren naar provincie percentages (N=11908)

Provincie	Beide partners zijn in ons land opgegroeid	Vrouw huwelijksmigrant	Man huwelijksmigrant	Totaal
Antwerpen	39,3	22,0	38,7	100,0
Limburg	43,8	24,5	31,7	100,0
Oost Vlaanderen	46,6	20,5	32,9	100,0
West Vlaanderen	48,7	14,7	36,6	100,0
Vlaams Brabant	56,6	17,6	25,9	100,0

3. Paren waarvan beide partners 'huwelijksmigranten' zijn

Zoals reeds gezegd, zijn van een klein aantal paren uit ons databestand beide partners in de periode van twee jaar voor of na het huwelijk naar ons land gekomen. Enerzijds gaat het om paren die voor 1974 naar ons land zijn gemigreerd en die niet langer dan twee jaar gehuwd waren voor ze, in het kader van arbeidsmigratie, naar ons land kwamen. Anderzijds merken we echter dat de laatste jaren een nieuwe groep nieuwkomer paren naar ons land is gekomen. Gezien de arbeidsmigratiestop mag het verwonderlijk lijken dat deze groep haar weg naar België vindt. Daarom bekijken we hier deze groep even apart. In totaal gaat het om 692 paren of 3,3% van het totale aantal paren).

De gemiddelde leeftijd van de mannen in deze groep bedraagt 48 jaar, die van de vrouwen 41 jaar. De gemiddelde leeftijd ligt dus hoger dan het algemene gemiddelde in ons databestand (respectievelijk 42 en 36 jaar). Dit komt omdat in het merendeel van deze gevallen gaat om arbeidsmigranten van voor 1974. De mannen waren gemiddeld 28 jaar bij immigratie naar België, de vrouwen 22 jaar (tabel 16).

De gemiddelde huwelijksleeftijd (tabel 16) van de man ligt, met 28 jaar, hoger dan het gemiddelde van alle paren uit ons bestand (26 jaar, zie hoger), die van de vrouwen ligt op 21 jaar (dit komt overeen met het gemiddelde van de vrouwen uit heel het bestand).

Het aandeel huwelijken waarvan beide partners in de periode twee jaar voor of na het huwelijk naar België zijn geïmmigreerd, is, na een daling in de periode 1980 -1999 ten opzichte van de periode voorheen (1,2% tegenover 9,9%), opnieuw gestegen tot 6,3% van de huwelijken afgesloten tussen 2000 en 2003.

Tabel 16: Samenvattende tabel van huidige leeftijd, huwelijksleeftijd en leeftijd van immigratie van beide partners (N = 692)

	gemiddelde leeftijd	Minimum	Maximum
man	48,2	22	74
vrouw	40,7	17	72
huwelijksleeftijd van de man	28,3	15	59
huwelijksleeftijd van de vrouw	20,8	12	50
leeftijd van de man bij immigratie naar België	28,4	15	60
leeftijd van de vrouw bij immigratie naar België	21,6	12	51

In de meeste gevallen is eerst de man (63,0%) gekomen, in iets meer dan een op tien paren komen beide partners samen (13,5%).

Tabel 17: Persoon die eerst naar ons land is gekomen bij paar met 2 huwelijksmigranten, aantal en percentage (N=692)

	Aantal	Percentage
Man	436	63,9
Vrouw	163	23,6
gelijktijdige immigratie	93	13,5

Kijken we naar de nationaliteit van beide partners, dan merken we dat bijna de helft van de mannen en de vrouwen (respectievelijk 47,4% en 48,0%) momenteel de Belgische nationaliteit hebben, waar voorheen de grote meerderheid de Marokkaanse nationaliteit hadden (meer dan 90% bij zowel mannen als vrouwen). De meeste paren die de Belgische nationaliteit nog niet verworven hebben zijn nieuwkomers (minder dan 10 jaar in België).

Tabel 18: Verdeling van de paren waarbij beide partners huwelijksmigrant zijn, naar huidige nationaliteit van beide partners, percentages (N=692)

		Huidige nationaliteit van de vrouw			Totaal
		Marokkaans	Belgisch	Ander	
Huidige nationaliteit van de man	Marokkaans	38,2	3,6	6,2	48,0
	Belgisch	11,1	34,8	1,4	47,4
	Ander	3,3	-	1,3	4,6
<i>Totaal</i>		<i>52,6</i>	<i>38,4</i>	<i>6,2</i>	<i>100,0</i>

Tabel 19: Verdeling van de paren naar oudste⁸ nationaliteit van beide partners, percentages (N=692)

		Oudste nationaliteit van de vrouw			Totaal
		Marokkaans	Belgisch	Ander	
Oudste nationaliteit van de man	Marokkaans	86,1	-	9,0	95,1
	Belgisch	-	-	-	-
	Ander	4,9	-	-	4,9
<i>Totaal</i>		<i>91,0</i>		<i>9,0</i>	<i>100,0</i>

De meeste van deze paren wonen in de provincie Antwerpen (407 paren, 4% van het totale aantal paren in de provincie Antwerpen) en in de tweede plaats in Vlaams Brabant.

Tabel 20: Aantal en percentage paren waarbij beiden huwelijksmigrant zijn ten opzichte van het totale aantal gehuwde paren per provincie

Provincie	Aantal	Percentage
Antwerpen	407	4,0
Vlaams Brabant	101	3,5
Oost Vlaanderen	89	3,2
Limburg	59	2,8
West Vlaanderen	36	3,4
<i>Totaal</i>	<i>692</i>	<i>3,3</i>

⁸ de oudste nationaliteit is de nationaliteit die het eerst voorkwam bij registratie in het rijksregister

De meerderheid van de paren is meer dan 20 jaar in België (60%). Toch is meer dan 1/3 maximum 10 jaar in ons land (36%). We kunnen dus besluiten dat na een periode van stagnatie er recent opnieuw een stijging is van immigratie van twee nieuwkomers. Het gaat hier om 251 paren die op 1 januari 2004 niet langer dan 10 jaar in ons land woonden. Zij zijn dus via andere kanalen dan arbeidsmigratie naar ons land gekomen. Dit kan bijvoorbeeld via de regularisatiecampagne. De gemiddelde leeftijd van de mannen binnen deze groep van nieuwkomers ligt op 36 jaar, die van de vrouwen op 27 jaar. De mannen zijn op gemiddeld 33 jarige leeftijd naar ons land gekomen, de vrouwen op 25 jaar. De mannen waren gemiddeld 33 jaar bij hun huwelijk, de vrouwen 24 jaar. Opvallend is dus de hogere gemiddelde huwelijksleeftijd ten opzichte van het totale bestand van onze paren (namelijk 26 jaar bij de mannen en 21 jaar bij de vrouwen, zie hoger).

4. Gemengde huwelijken

In vergelijking met andere landen ligt het percentage gemengde huwelijken in ons land eerder laag. Uit tabel 1 kunnen we afleiden dat 6,6% van de paren uit ons bestand gevormd zijn door een autochtone man en een Marokkaanse vrouw en 10,4% door een autochtone vrouw en een Marokkaanse man. Uit onze cijfers blijkt dat bij 63,5% van de gemengde huwelijken de vrouw autochtoon is en de man van Marokkaanse herkomst. In 36,5% van de paren is de man autochtoon en de vrouw van Marokkaanse herkomst. Dit is niet verwonderlijk aangezien in de Islamitische context het meer aanvaard wordt dat de man huwt met een niet Islamitische vrouw dan omgekeerd.

In tabel 21 zien we dat van de gemengde paren één op drie een partner uit Marokko heeft laten overkomen, met andere woorden, twee derde heeft gekozen voor een partner uit de Marokkaanse gemeenschap in ons land.

Tabel 21: Partnerkeuze van Belgen die met een partner van Marokkaanse herkomst huwen, percentages (N= 3108)

	Aantal	Percentage
Partner uit de Marokkaanse gemeenschap in België	2065	66,5
Huwelijksmigrant uit Marokko	1037	33,5

Indien we kijken naar het aantal huwelijken tussen Marokkanen en autochtonen zien we een stijging van deze huwelijksvorm over de jaren. Tussen 1980 en 1989 werden 380 huwelijken geregistreerd (11,4% van het totale aantal huwelijken waarvan minstens één partner van Marokkaanse origine is, in die periode), tussen 1990 en 1999 bijna drie keer zoveel. Tussen 2000 en 2003 zijn er reeds 761 huwelijken tussen autochtonen en Marokkanen geregistreerd, 21,0% van het totale aantal huwelijken waarvan minstens één partner van Marokkaanse origine is, in die periode.

Tabel 22: Aantal en percentage gemengde huwelijken naar periode waarin het huwelijk plaatsvond (N= 3108)

	Aantal gemengde huwelijken	Percentage ⁹
voor 1979	901	18,3
1980-1989	380	11,4
1990-1999	951	14,6
2000-2003	876	21,0

5. Besluit

Huwelijksmigratie is een vorm van migratie die sinds de 'arbeidsmigratiestop' van de jaren '70, sterk is toegenomen. Marokkaanse mannen en vrouwen huwen met een Marokkaanse man respectievelijk vrouw van Marokkaanse herkomst en volgen hun echtgeno(o)t(e) naar ons land. We kunnen ervan uitgaan dat opvattingen over huwelijksvorming de partnerkeuze beïnvloeden. Deze opvattingen worden doorgegeven in het socialisatieproces, dat verschillend verloopt al naargelang iemand in België is opgegroeid dan wel in Marokko. In die zin kunnen we verwachten dat jongeren die in ons land zijn opgegroeid zich meer kunnen vinden in het normen en waardepatroon van een partner van hier dan dat van een partner uit het herkomstland. Dit is echter niet het geval. Nog steeds huwt een belangrijke groep van de tussengeneratie en tweede generatie mannen en vrouwen van Marokkaanse herkomst met een partner uit het herkomstland. Voor Vlaanderen zien we dat op 1 januari 2004, 40,35% van de tweede generatie Marokkaanse

⁹ in verhouding tot het totale aantal huwelijken in die periode.

gehuwde mannen en 48,8% van de tussengeneratie, gehuwd was met een vrouwelijke huwelijksmigrant. Van de gehuwde vrouwen van de tussengeneratie is 51,5% gehuwd mannelijke huwelijksmigrant. Bij de tweede generatie ligt dit percentage op 49,3%. We merken dus wel een daling in de tweede generatie ten opzichte van de tussengeneratie en dat voor zowel de mannen als de vrouwen.

Het aandeel huwelijken met een partner uit het herkomstland is met de jaren gestegen, van 41,4% van de huwelijken afgesloten voor 1979 tot 65,4% van de huwelijken afgesloten tussen 2000 en 2003. Weer vergelijken we de situatie tussen paren met mannelijke huwelijksmigranten en paren met vrouwelijke huwelijksmigranten. We stellen in beide groepen een stijging vast over de jaren, maar we merken dat het aandeel paren met mannelijke huwelijksmigranten groter is dan het aandeel paren met vrouwelijke huwelijksmigranten (respectievelijk 38,9% en 26,5% in de periode 2000-2003). Dit lijkt in tegenspraak met de vaststelling dat er een daling is in het percentage huwelijken met een huwelijksmigrant bij de tweede generatie ten opzichte van de eerste generatie. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of deze trend bij de tweede generatie zich effectief doorzet. Momenteel is nog niet iedereen van deze generatie gehuwd en kunnen er dus nog wijzigingen optreden.

In de Marokkaanse traditie bestaat het principe van de virilokaliteit, na het huwelijk woont de vrouw in bij de familie van de man. Door de huwelijksmigratie kan dit principe niet altijd nagestreefd worden, bijvoorbeeld wanneer de man als huwelijksmigrant naar ons land komt. Uit onze cijfers blijkt dat een kleine groep paren inwoont bij een van de ouders en van deze paren woont 70,7% in bij de ouders van de man. We merken hier dat het principe van virilokaliteit in zekere zin behouden blijft voor de paren die inwonen.

Een aparte groep zijn de 'nieuwkomerparen', koppels waarvan beide partners in de periode van twee jaar voor of na het huwelijk naar ons land zijn gemigreerd. Het leeftijdsgemiddelde in deze groep ligt lager dan het gemiddelde van ons hele bestand. De gemiddelde huwelijksleeftijd van deze groep ligt dan weer iets hoger dan de gemiddelde huwelijksleeftijd van de gehele populatie gehuwde paren.

De meeste paren wonen in de provincie Antwerpen, ook het percentage inwonende paren en het percentage nieuwkomer paren ligt het hoogst in Antwerpen. Het percentage

gemengde huwelijken daarentegen ligt het laagst in de provincie Antwerpen en het hoogst in West Vlaanderen, waar het aantal gehuwde paren van Marokkaanse afkomst het laagst ligt. In vergelijking met andere landen ligt het globale percentage gemengde huwelijken in ons land eerder laag.

Bibliografie

Alders, M. (2005). Prognose van gezinsvormende migratie van Turken en Marokkanen. In: Bevolkingstrends, 2^e kwartaal 2005 (Centraal Bureau voor de Statistiek).

Böcker, A. (1994). Op weg naar een beter bestaan. De ontwikkeling van de maatschappelijke positie van Turken in Nederland. In: H. Vermeulen & R. Penninx (red.), *Het democratisch ongeduld. De emancipatie en integratie van zes doelgroepen van het minderhedenbeleid*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Caestecker, F. (2005). *Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid?* Leuven: Acco.

Deschamp, L. (2005). De internationalisering van de 'Vlaamse' huwelijksmarkt, een oriënterende schets. In: F. Caestecker, *Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid?* Leuven: Acco. p 37-46.

Esveldt, I., Kulu-Glasgow, I., Schoorl, J.J. & van Solinge, H. (1995). Migratiemotieven, migratienetwerken en partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland. Den Haag, NIDI, rapport nr 43.

Esveldt, I. en Schoorl, J.J. (1998). Veranderingen in huwelijksluiting van Turken en Marokkanen in Nederland. In: *Bevolking en Gezin*, 27 (3), p 53-86.

Lievens, J. (1997). Kenmerken van gezinsvormende migratie. In: R. Lesthaege (red.), *Diversiteit in sociale verandering. Turkse en Marokkaanse vrouwen in België*. Brussel: VUBpress. p 73 -104.

Lesthaege, R. (1997). *Diversiteit in sociale verandering. Turkse en Marokkaanse vrouwen in België*. Brussel: VUBpress.

Lodewijckx E. & Hendrickx, K. (1998). Visies van ongehuwde tweede generatie Marokkaanse jongeren op huwelijk, partnerkeuze en seksualiteit. In: *Bevolking en Gezin*, 27 (3), p 87-125.

Lodewyckx, I. (2004). Alloctonen: zichtbaar in de actualiteit, maar in welke mate in de statistieken? In: S. Spee, I. Lodewyckx, A. Motmans & M. Vanhaegendoren (red.), *Wachten op... Gelijke kansen. Jaarboek 2*. Antwerpen: Garant, p 163 - 182.

Mérenne-Schoumaker, B., Van der Haegen, H. & Van Hecke, E. (1998). *Verstedelijking*. Brussel: NIS.

Reniers, G. & Lievens, J. (1999). Stereotiepen in perspectief. De evolutie van enkele aspecten van het huwelijk bij de Turkse en Marokkaanse minderheden in België. *Migrantenstudies*, 15 (1): p 28-44.

Surkyn, J. & Reniers, G. (1997). Selecte gezelschappen: over de migratiegeschiedenis en de interne dynamiek van de migratieprocessen. In R. Lesthaeghe (red.), *Diversiteit in sociale verandering. Turkse en Marokkaanse vrouwen in België*. Brussel: VUPress, p 41-72.

Timmerman, C., Vanderheyden, Ben Abdeljelil, Y. &K. Geets, J. (2000). *Marokkaanse en Turkse nieuwkomers in Vlaanderen*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.

Hoofdstuk 3: de kwetsbare socio-economische situatie van Marokkaanse huwelijksmigranten

*Johan Geets*¹⁰

In onderhavig artikel focussen we op de kwetsbare positie van Marokkaanse huwelijksmigranten, namelijk de (financiële) afhankelijkheid van de partner, de kans op sociale isolatie en sociale controle, de gemiddeld lagere scholingsgraad ten opzichte van andere bevolkingsgroepen, de afwezigheid van een inburgeringsplicht voor een deel van de huwelijksmigranten, het afhankelijk verblijfstatuut en de reproductie van rolpatronen. Vrouw versus man is een belangrijke breuklijn, zoals jong versus oud, laag versus hooggeschoold, autochtoon versus allochtoon, nieuwkomer versus oudkomer dat ook zijn. Al deze breuklijnen worden doorkruist door de maatschappelijke positie van de betrokkenen, vroeger en nu. Zonder volledig te kunnen zijn bespreken we kort het facet inburgering, opleiding, onderwijs en arbeid.

1. Enkele immigratiecijfers

In 2003 noteerde het NIS 68.800 Buitenlandse migraties van vreemdelingen in België waarvan 41.9% in het Vlaams Gewest, 34.9% in het Waals Gewest terecht en 23.2% in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De migraties uit EU-15 vormt in België in 2003 veruit de grootste groep (41.6%) met als koploper migranten met de Nederlandse en Franse nationaliteit (beiden meer dan 8.000 personen in 2003). Andere veel voorkomende nationaliteiten zijn Marokkanen (8.444 of 12.3%) en Turken (3.828 of 5.6%). De laatste jaren is het aandeel EU-15 vreemdelingen die inweken beduidend afgenomen. In 2000 hadden 51.7% van de migranten een EU-15 nationaliteit tegenover 41.6% in 2003. Deze verschuiving wordt veroorzaakt door een gestage groei van de Marokkaanse en Turkse migranten, de opkomst van Poolse en Chinese migranten en ook door het stijgend belang van 'andere' nationaliteiten. De groep van 'migranten' wordt met andere woorden

¹⁰ Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (OASes)

gediversifieerder doorheen de jaren. De grootste groep van de in 2003 naar België migrerende nieuwkomers bevindt zich in het beroepsactief leeftijdssegment. De leeftijdsgroep tussen 20 en 34 jaar omvat nagenoeg de helft van het totale aantal nieuwkomers. Dit geldt ook voor de Marokkaanse nieuwkomers. Turkse nieuwkomers concentreren zich voornamelijk in een jonger leeftijdssegment van 15 tot 29 jaar.¹¹

De overgrote meerderheid van de Marokkaanse en Turkse huwelijksmigranten huwt met een partner die de Belgische nationaliteit heeft (zie ook hoofdstuk 2). Verder kent huwelijksmigratie uit Marokko een vrij gelijkmatige sekseratio. Vrouwelijke huwelijksmigranten uit Marokko zijn jonger dan de mannelijke huwelijksmigranten. Er zijn duidelijk meer 18-24 jarige vrouwelijke huwelijksmigranten en meer 25-35 jarige mannelijke huwelijksmigranten (Deschamps, 2005).

2. Concept 'volgmigrant' en typologie van 'huwelijksmigrant'

Volgmigranten omvatten zowel de 'gezinsvormers' (huwelijk) als de gezinsherenigers' (huwelijk of hereniging van antecedenten/descendenten). Gezinsvormers en -herenigers vindt men uiteraard voornamelijk bij de gevestigde migrantengroepen. Het merendeel van de Marokkaanse nieuwkomers komen dan ook op basis van huwelijk en een minderheid op basis van vervoegen van ouders of kinderen. Het is voornamelijk die eerste categorie die tot actieve beroepsbevolking behoort. Indien men kan kiezen tussen verblijfsrecht genereren voor de partner via de procedure 'gezinsvorming' of de procedure 'gezinshereniging' dan kiest men veelal voor 'gezinshereniging'. De procedure van 'gezinshereniging' is minder complex en heeft als voordeel dat men kan huwen volgens het huwelijksstelsel van het herkomstland. Het merendeel van de Marokkanen trouwt bijgevolg in het herkomstland.

¹¹ Uit het onderzoek naar Turkse en Marokkaanse nieuwkomers (Timmerman, ea, 2000) bleek bovendien dat de Marokkaanse – en meer nog de Turkse – bruiden, veel jonger zijn dan de bruidegommen. Men huwt dus gemiddeld met een (veel) jongere vrouw. Niet zelden ging het hier om (-)18-jarigen. Deze jonge meisjes vormen bij uitstek een kwetsbare groep.

Op basis van de herkomstregio stelt Deschamps (2005) een typologie voor met als onderscheid 'huwelijksmigranten uit welvarende landen', 'huwelijksmigratie uit Marokko en Turkije' en 'Aziatische bruiddonorlanden'. In het VIONA-onderzoek (2006)¹² naar de 'Arbeidsmarktpositie van nieuwkomers' onderscheiden we 2 hoofdtypes van huwelijksvorming: namelijk een nieuwkomer die huwt met een autochtoon ('heterogeen') en een nieuwkomer die huwt met een allochtoon van eigen herkomst ('homogeen'). Bijkomend zijn er nog andere samenstellingen mogelijk bijvoorbeeld in functie van het aantal verblijfsjaren. We denken hierbij aan een 'nieuwkomer' die huwt met een gewezen nieuwkomer (of 'oudkomer') van dezelfde herkomst.

Naast de volgmigranten die nagenoeg 'automatisch' een permanent verblijfstatuut verwerven na 1 jaar (we spreken in dit geval van een 'statisch' migratietraject) is er ook een groep van volgmigranten die verschillende verblijfsmodaliteiten doorlopen hebben vooraleer ze de verblijfsfaciliteiten verwerven van volgmigranten ('dynamisch' migratietraject). Het huwelijk is voor sommige nieuwkomers een soort van eindstation van verblijfsperikelen zoals regularisatie dat is voor mensen zonder wettig verblijf en het Erkend Vluchtelingenschap dat is voor asielzoekers. Het dynamisch gegeven van de verblijfstatuten moeten gekaderd worden binnen diverse types van huwelijksvorming. Deze types van huwelijksvorming hebben immers ook hun belang en weerslag voor het maatschappelijk functioneren van de nieuwkomer. Het dynamisch migratietraject blijkt een migratietraject van voornamelijk Marokkaanse mannelijke volgmigranten te zijn. In dit traject treffen we quasi geen vrouwelijke volgmigranten van Marokko aan. Bij de statisch homogeen huwelijksmigranten treffen we deze groep dan weer wel aan. Marokkaanse vrouwelijke volgmigranten migreren slechts indien hun verblijf gegarandeerd is door een huwelijk dat aan hun komst voorafgaat.

Een speciale groep nieuwkomers die valt te onderscheiden van de andere volgmigranten, zijn de *nieuwkomers* die gehuwd zijn met (gewezen) *nieuwkomers*. Met deze laatste groep bedoelen we personen die bijvoorbeeld zelf in het kader huwelijksmigratie gekomen zijn en intussen uit de echt gescheiden zijn, of via een studentenvisum naar ons land gekomen zijn. Gemeenschappelijk voor deze groep is de beperkte kennis van de Belgisch institutionele context en dat ze allen een dynamisch migratietraject vertonen. Een aantal Marokkaanse mannelijke respondenten kwamen zo als student naar België en huwden met

¹² De coördinatie van het onderzoek gebeurde door Prof. Dr. Johan Wets (HIVA), Miet Lamberts (HIVA) en Prof. Dr. Christiane Timmerman (CeMIS). Onderzoeksmedewerkers waren Fernando Pauwels (HIVA) en Johan Geets (OASeS).

een autochtone of allochtone vrouw. Een huwelijk dat na een aantal jaren spaak liep, om vervolgens te huwen met een vrouw uit het herkomstland. Zij hebben dus zelf tijdens hun jeugd in Marokko gewoond. Bijgevolg is hun affiniteit met het herkomstland in het algemeen nog heel sterk. De keuze van een partner uit het herkomstland ligt dan ook voor de hand. Juridisch is er geen probleem als de nieuwkomer de Belgische nationaliteit aangevraagd heeft omdat de 'anticascade regeling' niet geldt voor Marokkaanse (en Turkse) volgmigranten.¹³ Door bilaterale verdragen hebben ze een soepelere regeling kunnen bekomen.¹⁴

Het '*schijnhuwelijk*' is een ander te onderscheiden huwelijksvariant. Immers, zolang het huwelijk één van de laatste wettelijke mogelijkheden is om te emigreren voor bepaalde nieuwkomers (zoals de Marokkanen) of de enige mogelijkheid voor mensen zonder wettig verblijf hun onwettig verblijf te legaliseren, zal de inzet van het huwelijk van de private naar de publieke sfeer worden verplaatst met alle onbedoelde gevolgen van dien. (Foblets, ea., 1997) De oprichting van de 'cel schijnhuwelijken' binnen de diensten van de Burgerlijk stand van Antwerpen en Gent reveleren de spanning die de overheid ervaart tussen enerzijds het garanderen van de fundamentele vrijheid in het kiezen van een partner en het voeren van een controlebeleid ten aanzien van misbruiken.¹⁵ Het schijnhuwelijk, dat in de rechtsleer en de rechtspraktijk wordt gelijkgesteld met een gebrek in de toestemming, wordt afgeleid uit de afwezigheid, op het moment van de huwelijksluiting, van een daadwerkelijk wil om een duurzame en effectieve

¹³ Cascade regeling: Indien een volgmigrant uit de echt scheidt van een persoon met een EU, EER of Belgische nationaliteit, heeft een nieuwe echtgenoot opnieuw recht op gezinshereniging. Bij volgmigrant een andere nationaliteit dan de EU of EER onderdaan vervalt dit recht op gezinshereniging ('cascade-regeling')(Foblets, ea, 1997).

¹⁴ Momenteel wordt in het Federaal Parlement gedebatteerd over een nieuwe vreemdelingenwetgeving die een aantal verstrengingen inhoudt voor volgmigranten (bv. met betrekking tot leeftijdsvoorwaarden, inkomensvoorwaarden), maar langs de andere kant de anti-cascade bepaling opheft voor alle nationaliteiten.

¹⁵ Uit de statistieken van de Cel Schijnhuwelijken van de Stad Antwerpen blijkt dat bepaalde nationaliteiten relatief vaker met een weigering worden geconfronteerd. Voor de Aziaten is de kans voor een weigering na opening van een dossier gering (namelijk 20% in 2001 en 13% in 2002). Voor de Marokkanen ligt deze kans dan weer het hoogst (namelijk 49% in 2001 en 34% in 2002). In de periode vanaf de opstart van de Antwerpse cel schijnhuwelijken in 2000 tem 2004 valt het hoge aantal Marokkaanse mannen op die betrokken zijn bij een 'geweigerd huwelijk'. De administratie leidt hieruit af dat er heel wat Marokkaanse mannen via een schijnhuwelijk ons land willen binnenkomen door trachten te huwen met een Belgische van Marokkaanse afkomst.

huwelijksgemeenschap te stichten. De ambtenaar van de burgerlijke stand leidt uit een aantal feiten het eventuele bestaan van een schijnhuwelijk af. Ook al schrijft de wet voor dat de ambtenaar van de burgerlijke stand moet nagaan of de objectieve vorm en grondvereisten voor een geldig huwelijk vervuld zijn – waaronder de toestemming – komt het hem/haar niet toe het door de echtgenoten beoogde of beslissend motief te achterhalen. De hedendaagse praktijk is in een aantal (Vlaamse) grootsteden zoals Antwerpen en Gent volop aan het veranderen, waarbij de discretionaire bevoegdheid van de ambtenaar blijkbaar wordt verruimd. (Caestecker, ea., 2005) Met betrekking tot het politieke opbod van strenge strafrechtelijke straffen voor schijnhuwelijken dringt de discussie zich op naar de effectiviteit van relatief zware penale straffen en dreigt het gevaar voor rechtsongelijkheid (verschillende gemeentelijke overheden en rechters die op een verschillende wijze omgaan met het concept ‘schijnhuwelijk’ en ‘wetsontduiking’ en de bijhorende vervolgingsmogelijkheden). Discussie over ‘schijnhuwelijk’ is immers zeer moeilijk. Waar ligt het onderscheid tussen een schijnhuwelijk en een gearrangeerd huwelijk, hoe kan men eenvormig de huwelijksintentie meten van de betrokkenen, het huwelijk kan voorts verschillende betekenissen hebben en onderworpen aan culturele elementen. Zo is het bij Marokkaanse huwelijken gebruikelijk dat men pas samenwoont na het religieuze huwelijksfeest. Aan de vereiste van ‘samenwoont’ kan met andere woorden niet onmiddellijk worden voldaan, niettegenstaande de ‘wettelijke’ huwelijksluiting reeds (lang) hieraan vooraf is gegaan.¹⁶

3. Elementen van socio-economische kwetsbaarheid

In wat volgt bespreken we kort een geheel van maatschappelijke (sociale isolatie), juridische (afhankelijk verblijfstatuut) en socio-economische (arbeidsmarktpositie) elementen die bijdragen tot een verhoogde kwetsbaarheid. Bijkomend bespreken we mogelijk problemen van instroom en doorstroom voor deze doelgroep in het inburgeringsbeleid, als instrument tot het bevorderen van zelfredzaamheid.

¹⁶. Voor kritische noten tav het verscherpt controlebeleid verwijzen we u naar de Nieuwsbrief Vreemdelingenrecht (nr. 15/2006, 27 juli 2006) van het VMC waar de vraag wordt gesteld hoe ruim of hoe beperkt de beoordelingsruimte van de ambtenaar, respectievelijk de rechter kan of moet zijn.

3.1. Het 'afhankelijk verblijfstatuut'

De huwelijksmigrant heeft tijdelijk een 'afhankelijk verblijfstatuut', afhankelijk van het (relatief) duurzaam karakter van het huwelijk. Deze periode dient ondermeer als controlemechanisme om schijnhuwelijken tegen te gaan.¹⁷ De huwelijksmigrant beschikt enkel over een voorlopig bewijs van inschrijving in het bevolkingsregister en is verplicht om één jaar ononderbroken samen te wonen met hun partner vooraleer ze aanspraak kunnen maken op een voorlopige identiteitskaart (gele kaart) en bijgevolg op een eigen verblijfsrecht. Dus één mogelijke oorzaak van de onevenwichtige machtbalans, die nog versterkt wordt door traditionele man-vrouw rolpatronen, is dat huwelijksmigranten een afhankelijke verblijfsvergunning hebben en zich hierdoor moeilijker aan de wensen van de partner kunnen onttrekken.

De verblijfszekerheid van huwelijksmigranten wordt in andere Europese landen beduidend langer uitgesteld dan één jaar voor een niet-EU onderdaan zoals tot voor kort in België het geval was. Zo wordt in Frankrijk, Zweden en Duitsland het zelfstandig verblijfsrecht slechts verworven na 2 jaar verblijf en in Nederland pas na 3 jaar. Europa stelt het afhankelijk verblijfsrecht op maximaal 5 jaar vast. (Caestecker, ea., 2005) Het nieuwe wetsontwerp tot wijziging van de Belgische Vreemdelingenwet voorziet in een aanzienlijke verlenging van dit 'afhankelijk verblijfstatuut'. Het wetsontwerp stelt dat er pas na 3 jaar, bij bewijs van integratie, een "autonoom verblijfstitel" wordt afgeleverd en dat het tijdelijk verblijfsrecht gedurende de eerste 3 jaar kan beëindigd worden, indien de voorwaarden (bv. samenwonen) niet meer vervuld zijn. Dit geldt ongeacht een echtscheiding werd opgestart binnen de 3 jaar. Het afhankelijk verblijfstatuut van een partner van een EU-burger beperkt zich tot zes maanden, waarbij de controle op samenwonen van echtgenoten zich beperkt tot de vereiste dat beide echtgenoten in België verblijven ongeacht of ze samenwonen. De rechten van de huwelijksmigrant hangt af van het statuut van hun echtgenoot: verblijfsrecht, arbeidsvergunning, sociale rechten, ... Die wettelijke afhankelijkheid maakt, voornamelijk vrouwen extra kwetsbaar in geval van misbruik of mishandeling binnen het huwelijk. Bij een eventuele verbreking van het huwelijk komen deze vrouwen in een zeer precaire, moeilijke situatie terecht: geen inkomen, geen woning, geen rechten na scheiding of verstoting. Een aantal van deze vrouwen belanden zo ook in de illegaliteit. Immers, alleen het ononderbroken

¹⁷ Zo worden volgens de Antwerpse Cel Schijnhuwelijken de onderzoeken van afgesloten huwelijken bemoeilijkt door de korte periode waarbinnen de verblijfsvergunningen worden afgeleverd. De termijn voorafgaandelijk aan het toekennen van een onbeperkt verblijf zou volgens deze dienst moeten worden verlengd zodat een uitvoerigere controle na het huwelijk mogelijk is.

samenwonen met de echtgenoot biedt de nieuwkomer de kans om een eigen (zelfstandig) verblijfsrecht te verwerven, het recht om in België te werken en op de daarmee samenhangende sociale rechten. (Nederlandstalige vrouwenraad, 2003)

3.2. Sociale isolatie & sociale controle

Uit de diepte-interviews van het VIONA-onderzoek (Wets, ea., 2006) naar de *'Arbeidsmarktpositie van nieuwkomers'* blijkt dat vooral bij Marokkaanse vrouwelijke nieuwkomers die wonen binnen de zogenaamde 'concentratiebuurten', klachten bestaan over sociale controle en sociale isolatie. Hun sociale isolatie is relatief in de zin dat het eerder om een segregatie binnen het 'eigen milieu' gaat. Het is namelijk zo dat hun bewegingsvrijheid binnen de 'publieke' ruimte niet beperkt is als het gaat om naar de Marokkaanse bakker of kapper te gaan. Maar een beroepsopleiding volgen in een 'gemengd milieu' ligt voor sommigen misschien wel moeilijk. In die zin is hun bewegingsvrijheid in absolute zin niet beperkt maar is deze contextgebonden. Marokkaanse mannelijke volgmigranten hebben in veel mindere mate problemen van sociaal isolement of sociale controle. (Timmerman, ea., 2000)

3.3. Instroom in inburgeringstraject¹⁸

Naast de bestaande contacten van de echtgeno(o)t(e) van de volgmigrant, spelen de onthaalbureaus, taal- en beroepsopleidinginstanties, zelforganisaties en 'civil society' een belangrijke rol om een eigen sociaal netwerk uit te bouwen. Dit verhoogt de zelfredzaamheid en verkleint voor een stuk de afhankelijkheid van de partner. Volgmigranten die huwden met een (nieuwe) Belg zijn voorlopig nog niet verplicht om een onthaalcursus te volgen¹⁹. Het is echter belangrijk dat de gemeente/het onthaalbureau ook deze groep voldoende kan motiveren om een onthaalcursus te volgen. De drempel van het onthaalbureau lijkt voor sommige vrouwelijke én mannelijke volgmigranten immers te hoog om nemen.

¹⁸ Het inburgeringstraject dat wordt aangeboden in onthaal- of inburgeringsbureaus bestaat uit een vormingsprogramma en individuele begeleiding (trajectbegeleiding) van de nieuwkomer. Het vormingsprogramma kan bestaan uit drie onderdelen: Nederlandse als tweede taal (NT2), maatschappelijke oriëntatie en loopbaanoriëntatie. Op die manier leren nieuwkomers om zo snel mogelijk zelfstandig hun weg te vinden in onze samenleving. (bron: www.inburgering.be, 31/10/2006).

¹⁹ Momenteel ligt in het Vlaamse Parlement een wetsontwerp ter discussie dat deze groep wél inburgeringsplichtig maakt.

Uit het Nederlands E-quality onderzoek (2003) *'Vrouwen in de inburgering: cijfers, feiten en beleidsopties'* blijkt dat in de praktijk wordt gemeld dat er vrouwen zijn die van hun echtgenoot niet mogen participeren aan de inburgering. Achterliggende motieven van deze mannen zouden zijn dat de taken thuis voorrang hebben en dat het niet nodig is dat hun echtgenote Nederlands leert en/of dat een vrouw zich niet in het gezelschap van andere mannen zou mogen begeven. Zes procent van de inburgeraars geeft 'druk van partner' aan als uitvalreden.

Door een vergelijking te maken, tussen enerzijds Vlaamse instroomstatistieken van nieuwkomers (Deschamps, 2005) en anderzijds cijfermateriaal met betrekking tot het profiel van de inburgeraars uit de Jaarrapporten van de Interdepartementale Commissie Etnische Minderheden, kunnen we met enige voorzichtigheid stellen dat er een relatieve ondervertegenwoordiging is van (mannelijke en vrouwelijke) huwelijksmigranten in de onthaalbureaus en een relatieve oververtegenwoordiging van (vrouwelijke en mannelijke) asielzoekers.

Bijna de helft (46.9%) van de mannelijke nieuwkomers die tussen 1 september 2002 en 31 oktober 2003 een inburgeringsprogramma volgden zijn ontvankelijk verklaarde asielzoekers, iets meer dan een vijfde (21.6%) gezinsvormers en 16.3% gezinsherenigers. Bij de vrouwelijke nieuwkomers is dit beeld anders. Iets meer dan een derde (34.4%) is hier gekomen in het kader van gezinsvorming en iets meer dan een vierde (26.8%) in het kader van gezinshereniging, 28.5% heeft het statuut van ontvankelijk verklaarde asielzoeker.²⁰

In het VIONA-onderzoek *'Nieuwe migranten en de arbeidsmarkt'* stelden we vast dat bepaalde types van huwelijksmigranten nagenoeg automatisch niet instroomde in het onthaaltraject. Namelijk de huwelijksmigranten die vanuit een tijdelijk verblijfstatuut als student, toerist of vanuit een precair verblijfstatuut als clandestien het permanent

²⁰ Opvallend is ook – en dit zowel bij mannen als bij vrouwen dat slechts een beperkt aantal geregulariseerden in deze periode het inburgeringsprogramma heeft gevolgd nl. 11.9% mannen en 6.8% vrouwen. Deze ondervertegenwoordiging wordt bevestigd door de bestaande Vlaamse populatiegegevens. We moeten hierbij wel de bedenking maken dat op basis van de regularisatie aanvragen men kan besluiten dat er zéér veel kinderen voorwerp uitmaken van deze groep. Zij komen in principe niet in aanmerking voor een (volledig) inburgeringstraject. Op basis van de regularisatie aanvragen maakte de Minister van Binnenlandse Zaken op 1 maart 2000 bekend dat er 32.2662 dossiers waren ingediend met betrekking tot zowat 50.600 personen waaronder ongeveer 23.000 kinderen. (Ouali, N., 2003)

verblijfstatuut van huwelijksmigrant verwierven. Deze groep van 'dynamische huwelijksmigranten' vinden veel moeilijker de toegang tot bestaande taal- en beroepsopleidingen (primair en secundair inburgeringstraject). Zij passeerden niet via de onthaalbureaus eens ze een permanent verblijfstatuut kregen, niettegenstaande ze dan wel tot de doelgroep van de onthaalbureaus behoren. Zij zijn afhankelijk van eigen netwerken met betrekking tot informatieverwerving. De bestaande begeleiding van buitenlandse studenten is niet gericht op een langdurig verblijf van de student niettegenstaande een deel van de buitenlandse studenten zich permanent in België vestigen. (We pleiten in dit kader voor nader sociaal-wetenschappelijk onderzoek)²¹.

Sinds de invoering op 1 april 2004 van een verplicht inburgeringsbeleid is de uitdaging om een emanciperend kwalitatief onthaal/inburgeringsprogramma aan te bieden, aanzienlijk vergroot. De doelgroep is verruimd tot alle nieuwkomers met een langdurig verblijf (ook nieuwkomers zonder 'achterstandskenmerken'). Rekening houdend dat de inburgeringsvraag groter is dan het aanbod, kan een algemeen verplicht karakter zijn doel voorbijgeschieten. Het belangrijkste is immers dat alle nieuwkomers en vooral de meest kwetsbare verzekerd zijn van een inburgeringscursus die hen voldoende wapent om zich in onze maatschappij te handhaven. De volgmigranten die huwden met een Belg of een EU-onderdaan hebben geen inburgeringsplicht, maar wel een inburgeringsrecht. De meeste alloctonen van Marokkaanse herkomst hebben intussen de Belgische nationaliteit, indien zij huwen met iemand uit het herkomstland hoeft deze met andere woorden geen inburgeringscursus te volgen. Het is dan ook te vrezen dat de medewerkers van de onthaalbureaus geen tijd en capaciteit zullen hebben om de 'rechthebbende' te motiveren en/of rekruteren. Een lopend VIONA-onderzoek naar de *'Evaluatie van het inburgeringsbeleid'* door de onderzoeksgroepen HIVA (KULeuven) en OASeS (UA) moet via

²¹ Een lopend VIONA-onderzoek naar de *'Evaluatie van het inburgeringsbeleid'* door de onderzoeksgroepen HIVA (KULeuven) en OASeS (UA) moet via kwalitatief en kwantitatief onderzoeksmethodes ondermeer inzage bieden in bereik, uitval en verzuim vanuit cliëntenperspectief. De coördinatie van het onderzoek gebeurt door Miet Lamberts (HIVA), Prof. Dr. Johan Wets (HIVA), Dr. Ludo Struyven (HIVA) en Prof. Dr. Christiane Timmerman (OASeS). Onderzoeksmedewerkers zijn Fernando Pauwels (HIVA), Peter De Cuyper (HIVA) en Johan Geets (OASeS).

kwalitatief en kwantitatief onderzoeksmethodes ondermeer inzage bieden in bereik, uitval en verzuim vanuit cliëntenperspectief.²²

3.4. Doorstroom na de cursus Maatschappelijke Oriëntatie

In het VIONA-onderzoek naar de *'Nieuwe migranten op de arbeidsmarkt (Geets e.a., 2006)* zien we ook bij de Marokkaanse volgmigranten, na het verstrijken van de eerste maanden in België, de verdere taal- en beroepsopleidingen in concurrentie komen met gezin (vrouwen) of werk (mannen en vrouwen). Het al of niet kunnen volgen van opleidingen hangt niet louter af van persoonsgebonden kenmerken zoals motivatie maar ook van externe kenmerken zoals kinderopvang, flexibiliteit van werkuren, beroepsaspiratie.

Een lang voortraject is meestal niet weggelegd voor huwelijksmigranten. Hierdoor zijn ze vaak nog niet klaar om in te stappen in de reguliere beroepsopleidingen. Hoge ingangseisen hebben een afschrikkend effect. Hierdoor stromen tevens alleen de zeer goede en gemotiveerde studenten in de beroepsopleidingen. Dit vergemakkelijkt de opleidingsverstrekkers in het halen van de opgelegde door- en uitstroomcijfers.

Kenmerkend voor sommige huwelijksmigranten is eveneens het 'uitgesteld traject' waarbij niet alleen laaggeschoolden maar ook hooggeschoolden 'uitzakken' tot ze in aanmerking komen voor een RVA-uitkering om vervolgens VDAB-opleidingen te volgen. Aangezien men veelal geen OCMW leefloon, wacht- of werkloosheidsuitkering krijgt is men afhankelijk van het 'gezinsinkomen' van de partner. Een afhankelijkheid die zeker de mannelijke, maar ook de vrouwelijke huwelijksmigranten zwaar valt. Vooraleer men een opleiding gaat volgen wordt er gewikt gewogen wat de meerwaarde ervan op korte termijn kan betekenen om snel de bijkomende financiële druk op het gezin te ontlasten. Niet omdat de beroepsopleidingen zo duur zijn, maar wel omdat opleidingen volgen een verlies aan inkomsten betekent voor het gezin. Eens het financiële draagvlak gecreëerd is bijvoorbeeld doordat men recht krijgt op een vervangingsinkomen, dan volgt men soms wel beroepsopleidingen. Om zulke 'uitgestelde trajecten' te vermijden moet de nieuwkomer onder andere een financieel draagvlak hebben om snel na aankomst de noodzakelijke taal- en beroepsopleidingen te volgen. Wellicht kan zo worden voorkomen

²² De coördinatie van het onderzoek gebeurt door Miet Lamberts (HIVA), Prof. Dr. Johan Wets (HIVA), Dr. Ludo Struyven (HIVA) en Prof. Dr. Christiane Timmerman (OASeS). Onderzoeksmedewerkers zijn Fernando Pauwels (HIVA), Peter De Cuyper (HIVA) en Johan Geets (OASeS).

dat ze pas na jaren worden opgevoed door het sociale vangnet dat hun opnieuw tracht te activeren.

De bereidheid om bijkomende opleidingen te volgen, is er. Zeker voor opleidingen die een meerwaarde geven aan een diploma dat men in het thuisland behaalde. Maar een ander typisch probleem van 'geschoolde' huwelijksmigranten is het afgebroken hoger onderwijs traject waardoor ze veelal tussen twee stoelen vallen van 'gekwatificeerd arbeider' en 'hooggeschoolde'. De laag- én (hoog)geschoolde huwelijksmigranten komen zo onder druk te staan om snel werk te vinden. De mogelijkheid om zijn competenties en ervaring te vertalen naar de Belgische arbeidsmarkt zijn dan beperkt. Vooral voor (hoog)geschoolde huwelijksmigranten geeft dit aanleiding tot een dramatische devaluatie van deze competenties en ervaringen. Dit werkt het principe van een geëthnografische arbeidsmarkt in de hand. De afwezigheid van een afdoend financieel draagvlak verhoogt de beroepsaspiraties van deze volgmigrant op de arbeidsmarkt maar de inzetbaarheid ervan verkleint aangezien men relatief Nederlands onkundig is.²³

Een ander probleem is de zeer beperkte keuze tussen beroepsopleidingen voor anderstaligen. Deze opleidingen vertrekken niet vanuit het profiel en de kwalificaties van de nieuwkomer maar onder andere vanuit bepaalde tekorten op de arbeidsmarkt.

Specifiek voor vrouwelijke nieuwkomers, voornamelijk met kinderen die in België worden geboren, merken we dat ze niet dezelfde kansen hebben om hun onderwijsberoepskwalificaties te vertalen of te 'upgraden' naar de Belgische context door doorgedreven NT2 onderwijs, beroeps- of hoger onderwijsopleidingen te volgen. Hun primair en secundaire traject wordt immers onderbroken door 'kinderlast'. Hierdoor wordt hun traject in ieder geval uitgesteld, soms tot de laatste geborene naar school gaat. Een, misschien nog zwaardere hypotheek dan de kinderopvang, wordt gelegd door het financieel draagvlak van het gezin om een langdurig traject te bekostigen. Eenmaal de man werk vond, viel het vervangingsinkomen weg. Maar op zich gaf dit weinig bijkomende financiële mogelijkheden voor de vrouw om langdurige opleidingen te volgen. Met andere woorden wordt de directe inzetbaarheid van de vrouw op de arbeidsmarkt in de hand gewerkt door de afhankelijkheid van het beperkte inkomen van de man.

²³ Weer kunnen we stellen dat geheel van inspanningen om nieuwkomers te 'integreren' op de arbeidsmarkt een kostprijs heeft, maar dat het 'niet-geïntegreerd zijn' eveneens een prijs heeft, wordt hierbij maar al te vaak vergeten.

3.5. Arbeidsmarktpositie

De vraag van arbeidsmarktpositie van nieuwkomers polst niet alleen naar de 'activiteitsgraad' van deze groep maar ook en vooral naar de kwaliteit van tewerkstelling (sector, verloning, duurzaamheid enz.).

In het onderzoek naar *'Nieuwe migranten en de arbeidsmarkt'* (Geets, ea., 2006) bekijken de arbeidsmarktpositie voornamelijk vanuit het oogpunt van laag versus (hoog)geschoolden waarbij we voornamelijk de aard en inzetbaarheid van het sociaal netwerk bekijken en de diverse zoekkanalen die de respondenten hanteerden.

We kunnen uit deze studie besluiten dat de Marokkaanse huwelijksmigranten vaak terechtkomen in tijdelijke tewerkstellingsvormen, veelal ver verwijderd van verworven competenties en beroepservaring in het herkomstland. Aangezien sociale netwerken wellicht een belangrijke functie speelden naast officiële vacaturekanalen zou men kunnen veronderstellen dat officieel werk zoeken gemakkelijker was voor huwelijksmigranten die huwden met een autochtoon ('gemengd' huwelijk). De rol van de partner was moeilijk in te schatten, maar wat opviel was de actievare begeleiding van de familie/partner in de zoektocht naar werk. Hun partner was veelal ook aan het werk en maakte gebruik van het eigen netwerk voor het zoeken van werk. Dit resulteerde niet persé in een ander type van werk of beter arbeidsomstandigheden.

Bij de groep van de laagopgeleiden die na verloop van tijd werk vonden, was de 'val van de maatschappelijke ladder' eerder beperkt. In het algemeen hadden ze geen hoge verwachtingen ten aanzien van de arbeidsmarktpositie waarop ze als vreemdeling aanspraak zouden maken. De laaggeschoolden hadden geen grootse verwachtingen ten aanzien van werk en waren bereid om zich te heroriënteren naar een ander beroep. Bij de groep van de laagopgeleiden die na verloop van tijd werk vonden, was de val van de maatschappelijke ladder minder spectaculair. Deze volgmigranten waren meestal tevreden met de komst naar België, onafhankelijk van de tewerkstellingsituatie.

De verwachtingen lagen bij hooggeschoolden (aanvankelijk) hoog met betrekking tot de tewerkstellingsmogelijkheden. Het is echter belangrijk de nieuwkomers (en dan voornamelijk de hooggeschoolden) te wapenen voor eventuele teleurstellingen in de zoektocht naar een gepaste betrekking. In het bezit zijn van één of meerdere getuigschriften van bepaalde beroepsbekwaamheden is wellicht niet altijd afdoende om werkgevers te overtuigen van zijn/haar meerwaarde voor het bedrijf. Uit het lopend onderzoek naar *'Nieuwe migranten en de arbeidsmarkt'* merken we wel dat de creatie van een financieel kader een noodzakelijke voorwaarde is voor nieuwkomers om met een (relatief langdurig) opleidingstraject van start te gaan. Gemeenschappelijk voor de

meeste van de Marokkaanse (hoog)geschoolde respondenten is hun onderbroken maar meestal afgebroken hoger onderwijs traject in het herkomstland. Zij komen allen in het 'niet-gekwalificeerd' arbeidssegment terecht, want zij vallen immers tussen de stoel van 'hooggeschoolde' en van 'gekwalificeerd arbeider'

Op basis van ons interviewmateriaal stellen we bij hooggeschoolden een aantal drempels vast om een tewerkstelling 'op niveau' te bekomen. De belangrijkste drempel voor een tewerkstelling 'op niveau' is een onvoldoende beheersing van het Nederlands waardoor men terechtkwam in een tewerkstelling 'beneden niveau'. Het gevoel van 'blij te zijn' omdat men werk had, overheerste boven de ambitie om de tewerkstellingsituatie te verbeteren. Specifiek voor de bevroegde huwelijksmigranten was een 'beperkte mobiliteit' (in vergelijking met bijvoorbeeld kandidaat-vluchtelingen) waardoor men binnen een relatief kleine actieradius moest volgmigranten leren functioneren, opleidingen volgen en werk zoeken.

Grosso modo zien we een aantal strategieën bij de (hoog)geschoolde respondenten om de val van de maatschappelijke ladder te breken. Een gehanteerde strategie was intensief beroepsopleidingen voor (hoog)geschoolden te volgen. Zoals al eerder vermeld was dit niet voor de meeste volgmigranten weggelegd. Andere pistes waren het Buitenlands diploma laten erkennen of een Belgisch masterdiploma behalen of trachtten als zelfstandige te beginnen.

Voor de vrouwelijke Marokkaanse huwelijksmigranten stellen we vast, en onderbouwd door vroegere bevindingen ter zake (Timmerman, ea, 2000), dat tewerkstelling voor hen niet in dezelfde mate dwingend is als bij de mannelijke respondenten. Toch leeft ook bij hen een bijzonder positieve attitude tegenover een potentiële tewerkstelling. Naast de financiële meerwaarde van een tewerkstelling is voornamelijk de participatie in de Belgische samenleving een bijzonder attractief gegeven. Tewerkstelling houdt voor deze vrouwen zeker een emancipatorische belofte in. Daarnaast zijn er ook nieuwkomers die zich volledig willen wijden aan hun taak als huisvrouw en voor wie buitenshuis werken geen optie is. De opvoeding van jonge kinderen geven ze liever niet uit handen. Onder andere bij Marokkaanse volgmigranten spelen er ook beperkingen mee van de echtgenoot.

Het is wellicht symptomatisch dat we voor het VIONA-onderzoek naar '*Arbeidsmarktpositie van nieuwkomers*' via onze rekruteringskanalen van werkgevers, opleidingsinstanties,

enzovoort, weinig vrouwelijke Marokkaanse volgmigranten aantreffen. Wanneer we hen aantreffen blijken het zeer gemotiveerde werkkrachten die zich met een aantal bijkomende problemen geconfronteerd zien. In eerste instantie kan de continuïteit van hun traject onderbroken worden door 'kinderzorg'. Van zodra de kinderen naar school gaan, ontstaat er ruimte om eventueel de draad terug op te nemen. Hierdoor lopen ze vertraging op in het primair en secundair traject. Daarenboven blijkt de partner of familie niet altijd opgetogen met de arbeidsaspiraties. Men moest zich tot op zekere hoogte "vrij vechten" en kansen afdwingen. Het blijft moeilijk om deze vrijheid te verkrijgen zonder dat dit aanleiding geeft tot een relatiebreuk. De vooruitzichten van het 'alleenstaand' moederschap zijn immers niet aantrekkelijk. Men moet bewijzen minsten een even goede huismoeder te zijn tijdens het volgen van opleidingen of werk. Langzaamaan kan men zo het vertrouwen van de partner en familie winnen. Eenmaal men werk gevonden heeft, blijkt het financiële aspect niet onbelangrijk in het legitimeren ervan. De persoonlijke behoefte naar werk wordt zo omgevormd tot een financiële noodzaak voor het gezin. Het maatschappelijke belang (zorg voor het gezin) komt hierdoor terug naar de oppervlakte tegenover de individuele wens tot zelfontplooiing (wat moreel minder hoogstaand is). De moeilijkheid bestaat er met andere woorden in de win-win situatie aan te tonen voor al de betrokken partijen. Dit was soms niet anders bij vrouwelijke huwelijksmigranten die een gemengd huwelijk aangingen met autochtonen Belgen. Indien beide partners elkaar maar korte tijd voor hun huwelijk hebben leren kennen, komen meestal snel de verschillende verwachtingen ten aanzien van elkaar naar boven.

4. Bij wijze van besluit

Bestaand Vlaams onderzoek (Timmerman, ea; 2000; Geets ea., 2006), maar ook Nederlands onderzoek (Notos, ea., 2003) geven voeding aan de idee van een specifiek kwetsbare positie van mannelijke, maar voornamelijk vrouwelijke 'huwelijksmigranten'. De (financiële) afhankelijkheid van de huwelijksmigrant, de kans op sociale isolatie en sociale controle, de gemiddeld lagere scholingsgraad, de afwezigheid van een inburgeringsplicht voor het merendeel van de huwelijksmigranten, het afhankelijk verblijfstatuut, de reproductie van rolpatronen, enz. zorgt ervoor dat de 'seks' een belangrijke breuklijn blijft (zoals jong versus oud, laag versus hooggeschoold, autochtoon

versus allochtoon, nieuwkomer versus oudkomer dat ook is).

Het Vlaams Inburgeringsbeleid, als emanciperend instrument voor de nieuwkomers in het algemeen en de huwelijksmigranten in het bijzonder zal in de nabije toekomst wellicht een belangrijkere functie dan ooit tevoren vervullen. Op 19 mei 2006 heeft de Vlaamse Regering, op voorstel van minister van Inburgering Marino Keulen, het ontwerp tot wijziging van het inburgeringsdecreet definitief goedgekeurd. De belangrijkste vernieuwing uit het ontwerp in vergelijking met het bestaande decreet is dat de verplichte inburgering uitgebreid zal worden tot alle nieuwkomers die zich via de gezinsvorming en gezinshereniging permanent en legaal in Vlaanderen komen vestigen.²⁴ De uitdaging om een sluitend kwalitatief inburgeringsprogramma aan te bieden wordt, door het opnemen van deze 'moeilijke' doelgroep binnen de groep van inburgeringsplichtige, sterk verhoogd.

We merken op basis van afgerond en lopend VIONA-onderzoek (*'Nieuwe migranten en de arbeidsmarkt'* en *'Evaluatie van het inburgeringsbeleid'*) dat instroom en doorstroom van huwelijksmigranten binnen het inburgeringsprogramma een blijvende aandacht verdient en niet omwille van het ontbreken van een wils-factor maar voornamelijk omwille van situationele factoren die deze toegang bemoeilijkt.

Om de emancipatie te bevorderen is het wellicht zinvol om in het Vlaams inburgeringsbeleid meer aandacht te besteden aan emancipatie en vrouwenrechten. Dit is zowel voor de mannelijke als vrouwelijke deelnemers van belang. Onderwerpen die hierbij aan de orde kunnen komen zijn mensenrechten van vrouwen, het recht op gelijke behandeling, bestrijding van geweld tegen vrouwen, het bestaan van vrouwenopvang en het bestaan van vrouwenorganisaties.²⁵

²⁴ Omwille van het Europese recht wordt een uitzondering gemaakt voor de niet-Belgische EU-onderdanen. Wie huwt met een Belg wordt voortaan wel verplicht een inburgeringstraject te volgen.

²⁵ Wellicht zijn er in de cursus nog een aantal andere hiaten te vinden. Een recente licentiaatverhandeling aan de KULeuven naar abortus reveleerde dat er sprake is van een oververtegenwoordiging van nieuwkomers. Dit hangt wellicht samen met een gebrek aan preventie en sensibilisering, maar is misschien ook een indicatie van de kwetsbare positie waarin vrouwelijke nieuwkomers zich bevinden.

'Arbeid' staat zowel bij de nieuwkomers zelf, als bij de beleidsmakers op gespannen voet met 'onderwijs'.²⁶ Het uitwerken van een financieel kader waarbinnen de nieuwkomer de middelen krijgt om zich te ontplooien en zijn/haar competenties te vertalen naar onze samenleving is tot op heden een verwaarloosd aspect gebleven. De diverse opleidingsinstanties (zowel beroepsopleiding als onderwijsinstanties) hebben hier in de toekomst wellicht een grotere rol te spelen. Het klinkt wellicht zowel paradoxaal als controversieel (gezien de arbeidswens van de nieuwkomers zelf en de hoge werkloosheidscijfers bij allochtonen in het algemeen), dat we dit doen vanuit een perspectief dat vreest voor een te snelle arbeidsoriëntatie van de nieuwkomer. Het nieuwe inburgeringsbeleid (dat nieuwkomers met een 'professioneel perspectief' vanaf de intake al kunnen toegeleid worden naar de VDAB), lijkt dat deze vrees alleen maar te bestendigen.

²⁶ Het zou interessant zijn om een onderzoek te doen naar in- en doorstroomkansen op de arbeidsmarkt van nieuwkomers met een divers opleidingsprofiel. Het is onze hypothese dat een hoogopgeleide nieuwkomer die achteraf een Belgisch diploma heeft verworven meer kansen heeft dan een nieuwkomer met een getuigschrift van beroepsbekwaamheid of zelfs een gelijkwaardig gesteld buitenlands diploma.

Bibliografie

Deschamps, L., (2003), Volwassen anderstalige nieuwkomers in het Vlaamse Gewest: aantallen profielen, beleidsaandachtspunten, Stativaria 29, Administratie Planning en Statistiek.

Deschamps, L. (2005) De internationalisering van de 'Vlaams huwelijksmarkt, een oriënterende schets in Caestecker, F. (ed) Huwelijksmigratie, een zaak voor de overheid?, Acco.

Foblets, M.C., (1997), Marokkaanse migrantenvrouwen in gezinsgeschillen: wat zijn passende juridische oplossingen? Maklu, Antwerpen, p. 476

Fermont, I., (2004), Inburgeringsdecreet in werking: wat verandert er allemaal, Vlaams Minderheden centrum.

Geets, J., Malfroy, E., Laureys, J., (2005) Diploma erkenning van buitenlandse hoger onderwijs diploma's: feiten en cijfers (workingpaper).

Geets, J., Pauwels, F., Wets, J., Timmerman, C., Lamberts, M., (2006), Nieuwe migranten en de arbeidsmarkt', VIONA, Stuurgroep Strategisch Arbeidsmarktonderzoek, Brussel.

ICEM (Interdepartementale Commissie Etnische Minderheden), jaarrapport 2002-2003.

Keulen M., (2004); Beleidsnota inburgering 2004 – 2009, Vlaams Minister van Binnenlands Bestuur, Stedenbeleid, Wonen en Inburgering.

Nederlandstalige Vrouwenraad, (2003), Gezinshereniging ... Welke prijs betaalt de vrouw? Verslag van colloquium van 14 maart 2002.

Notos, S., Kraus, S., (2003), Vrouwen in de inburgering: cijfers, feiten en beleidsopties, Equality, p. 32

SERV, (2004), Advies: 'Evaluatie van de Gemeenschappelijke platformtekst 'Evenredige arbeidsdeelname en diversiteit 2010' van 3 december 2002

Timmerman, C., Vanderheyden, K., Ben Abdeljelil, Y., Geets, J. (2000), Marokkaanse en Turkse Nieuwkomers in Vlaanderen. Onderzoeksgroep Armoede, Sociale Uitsluiting en Stad (OASeS - UFSIA).

Timmerman, C., Lodewyckx, I., Vanheule, D., Wets, J., (2004) Wanneer wordt vreemd vreemd? De vreemde in de beeldvorming. Registratie en beleid, Acco, Leuven.

Van der Heyden, K., Geets J., Huwelijksbootjes in internationale wateren: feiten en cijfers over huwelijksmigratie, KBS-nota, p. 49

Vranken, J., Timmerman, C., Van Der Heyden, K. (eds.) (2001). Komende Generaties. Wat weten we (niet) over alloctonen in Vlaanderen. Leuven: Acco, Minderheden in de Samenleving, 326p.

www.inburgering.be: officiële website over inburgering van de Vlaamse Gemeenschap.

www.inburgernet.nl: Nederlandse inburgeringsite

www.juriwel.be: Vlaamse beleidsteksten over inburgering

Hoofdstuk 4: De nieuwe Marokkaanse familie-wetgeving: van de ketenen van de Moudawana naar meer gelijkheid tussen man en vrouw in het gezin?

*Fauzaya Talhaoui*²⁷

Op 5 februari van 2004 is het nieuw Marokkaans Familiewetboek (*"Nouveau Code de la Famille"*) in werking getreden. Hiermee gaf Marokko aan de rest van de Arabische en islamitische wereld (op Turkije en Tunesië na) een primeur door het hervormen van het familierecht (de *'Moudawana'*) dat zijn fundamenteen vindt in het islamitisch of Shari'arecht. De hervorming wordt in Marokko als revolutionair voorgesteld vooral omdat voorheen aan de *Moudawana* niet kon geraakt worden (Ait Zai, Bennani & Bachour, 2003; Steunpunt Allochtone meisjes en vrouwen, 2004).

Voor veel Marokkaanse vrouwen in België – die meestal ook over de dubbele nationaliteit beschikken – en voor Belgische vrouwen gehuwd met iemand van Marokkaanse herkomst, vormde de *Moudawana* door zijn discriminerende bepalingen een groot struikelblok voor de vrouw. De toepassing van de *Moudawana* stopte niet aan de grenzen van Marokko. Verstoting, gedwongen huwelijken, voogdijschap, kindontvoeringen, statuut voor niet-erkende kinderen en het niet erkennen van Belgische rechterlijke beslissingen (chtscheiding, hoederecht) door Marokko en vice versa zorgen voor veel ambigue rechtssituaties (Buskens, 1999; Combe, 2001; Foblets, 1998 en 2002). Deze ongelijkheid in rechte tussen man en vrouw in het Marokkaanse familierecht zorgde ook voor diplomatieke fricties tussen beide landen waardoor de toepassing van bepaalde bilaterale akkoorden in verband met huwelijk en echtscheiding maar niet van de grond kwam. Met het gelijkheidsprincipe wordt in de nieuwe codex al meer rekening gehouden, nochtans is een volledige gelijkberechtiging nog ver te zoeken.

²⁷ SPa-senator

1. Van Moudawana naar Nouveau Code de la Famille

De oude Moudawana (letterlijk: persoonlijk statuut van de vrouw) werd in 1957 door de toenmalige Koning Mohamed V afgekondigd, kort na de onafhankelijkheid van het Koninkrijk en werd omwille van zijn religieuze inspiratie als sacraal bestempeld en dus niet voor wijziging vatbaar.

De ongelijkheid en discriminaties van vrouwen en meisjes in de Moudawana (polygamie, verstoting, voogdijschap, hoederecht over de kinderen, enzovoort) en de ongenaakbaarheid van deze laatste werd als een grote onrechtvaardigheid aanvoeld en door de vrouwenbeweging reeds in de jaren '70 herhaaldelijk aan de kaak gesteld en bevochten, soms met risico voor eigen leven. In de jaren '80 en '90 werd de vrouwenbeweging meer gestructureerd en onder meer gesteund door het links politiek front en andere maatschappelijke actoren zoals mensenrechtenorganisaties. Hierdoor won de maatschappelijke strijd om de positieverbetering van de vrouw in het familierecht hoe langer hoe meer aan belang en werd het maatschappelijk debat hieromtrent geopend. Om de islamisten het gras voor de voeten weg te maaien, werd de hervorming verdedigd vanuit een islamitisch referentiekader dat wel degelijk ruimte biedt voor herinterpretatie en maatschappelijke evolutie (Naciri & Nusair, 2003). De druk werd zo opgevoerd dat Koning Hassan II in 1993 besloot een aantal veranderingen (niet echt fundamenteel van aard) door te voeren om de rust te laten weerkeren. Pas in 1998 werd de verbetering van de rechtspositie van de vrouw als beleidsprioriteit opgenomen door de toenmalige premier Abderrahmane Youssoufi. Hij ontwikkelde een nationaal actieplan voor de integratie en ontwikkeling van de vrouw waarin haar emancipatie op verschillende terreinen, zoals onderwijs, gezondheidszorg, economische en juridische positie (hervorming Moudawana) moest gerealiseerd worden. Dit actieplan werd niet overal even enthousiast onthaald. Vooral de conservatieve en islamistische krachten in de samenleving hebben alles gedaan om het plan te boycotten, ook via petitie opgezet in het buitenland met de Marokkaanse diaspora, en met succes. Na de massamanifestatie in Casablanca in maart 2000 tegen het plan (de voorstanders van het plan betoogden in Rabat en waren minder talrijk) werd het afgevoerd en werd de problematiek over de rechtspositie van de vrouw in handen gegeven van de nieuw aangetreden koning Mohamed VI. Zich bewust zijnde van de gevoeligheid van de thematiek richtte de koning een commissie op die zich over de Moudawana moest

buigen en via de methode van de *ijtihad* (de herlezing van de religieuze teksten in het licht van de maatschappelijke evoluties) een advies moest formuleren aan de koning die dan uiteindelijk zou trancheren (zie Verslag Congres Casablanca).

Ondertussen heeft de vrouwenbeweging de uitkomst van de deliberatie van de commissie via allerlei manieren trachten te beïnvloeden, onder andere door een internationaal colloquium te organiseren met de extra aanwezigheid van de Marokkaanse vrouwelijke diaspora (West-Europa, Canada, VSA, ...) in Casablanca. De vrouwen klaagden het feit aan dat de *Moudawana* nog altijd hun persoonlijk statuut regelde hoewel ze soms decennia lang in het buitenland verbleven en vaak ook de nationaliteit hadden verkregen van het nieuwe vaderland. De grote media-aandacht die hiermee gepaard ging, leerde aan de Marokkaanse samenleving dat de discriminaties van de *Moudawana* tot ver buiten het Marokkaanse territorium doorwerkten (zie ook infra) en dat ook voor die transnationale problemen een oplossing moest gezocht worden.

Uiteindelijk zou de koning trancheren in het belang van de vrouw en de samenleving en kondigde hij in zijn openingsrede voor het parlement op 10 oktober 2003 de langverwachte hervorming aan. In zijn hoedanigheid van 'leider der gelovigen' (Amir Al Mouminine), zoals hij zelf argumenteerde, heeft hij getracht de evoluties in de samenleving en de noden van de moderniteit te verzoenen met een islamitisch levens- en referentiekader. Door haar levensomstandigheden te verbeteren en naar meer gelijkheid te streven voor de vrouw, komt dit niet alleen haar ten goede maar vaart de globale samenleving daar wel bij.

De parlementaire discussie – over deze toch wel omvangrijke hervorming – is nog betrekkelijk vlot verlopen. Hoewel er meer dan 100 amendementen werden ingediend, is de tekst zoals hij door de koning werd voorgesteld, relatief intact gebleven en uiteindelijk met unanimitieit in de plenaire zitting van beide kamers gestemd. De islamisten, de grootste oppositiepartij in het parlement, hebben zich tamelijk rustig gehouden tijdens de parlementaire debatten – de bomaanslagen van 16 mei 2003 in Casablanca indachtig waardoor ze een deel van hun geloofwaardigheid hadden verloren – en keurden de hervorming mee goed.

2. De belangrijkste hervormingen van de nieuwe familiecodex

Zoals in de speech van de Marokkaanse koning duidelijk naar voren kwam, vormt het streven naar gelijkheid tussen man en vrouw in het gezin het kernprincipe van het nieuw familierecht (zie ook Buskens, 1999; Combe, 2001; Foblets, 1998). Het huwelijk is niet enkel een sacraal verbond gericht op duurzaamheid en kuisheid, maar een affectieve, harmonieuze relatie tussen twee gelijkwaardige partners. Gelijkheid komt onder meer tot uiting in een gedeelde verantwoordelijkheid binnen het gezin daar waar voorheen de man/echtgenoot alleen de verantwoordelijkheid van het gezin droeg en 'chef de famille' was. Verantwoordelijkheid delen houdt in dat er gelijke rechten en plichten zijn en dat er een gelijkwaardigheid tussen de partners bestaat waardoor de vrouw geen gehoorzaamheid meer aan de man verplicht is en hem niet meer om het minste (bijvoorbeeld voor een familiebezoek of om reis te gaan) toestemming moet vragen (afschaffing van de gehoorzaamheidsplicht). Gelijke plichten houdt onder meer in dat de echtgenote vanaf nu ook mee instaat voor de huishoudelijke lasten en het onderhoud van de kinderen.

Een belangrijke hinderpaal voor de vrijheid van vrouwen was het instituut van de voogdij en vooral van de huwelijksvoogdij. In sommige Arabische en islamitische landen gaat die beperking zover, dat vrouwen zich niet vrij van de ene plaats naar de andere kunnen begeven zonder dat ze begeleid worden door een mannelijk lid van de familie.

Wat de huwelijksvoogd betreft wordt deze verplichting vanaf nu afgeschaft. Voor de Marokkaanse vrouwenbeweging was dit echt een bevrijding want al kon een vrouw één van de hoogste ambten in het land bekleden of de beste chirurg zijn, om te kunnen huwen werd de aanwezigheid van haar voogd (meestal haar vader, eventueel broer of oom) vereist anders kon ze geen geldig huwelijk aangaan met de man van haar keuze. De meerderjarige vrouw zal voortaan zelf en onafhankelijk beslissen of ze een voogd wil aanduiden bij het aangaan van haar huwelijk en zij mag hem vrij kiezen.

De huwelijksleeftijd werd voor beide seksen op 18 jaar (leeftijd meerderjarigheid) gebracht daar waar ze voorheen voor het meisje 15 jaar was. Op deze manier worden vroegtijdige en gedwongen (want minderjarige) huwelijken sterk aan banden gelegd

vooral omdat in sommige afgelegen gebieden jonge meisjes zelfs nog jonger werden uitgehuwelijkt zonder enige vorm van controle en sanctie.

De polygamie – die nog slechts een kleine 5 % vertegenwoordigt – blijft als instituut behouden als toegeving aan de islamisten, die een grote invloed hebben in het parlement. Toch is deze huwelijksvorm, onder invloed van de vrouwenbeweging die om de afschaffing ervan vroeg, sterk aan banden gelegd. Een man kan slechts een tweede huwelijk aangaan indien hij daartoe door de rechter wordt gemachtigd en indien hij bepaalde strikte voorwaarden naleeft. Hij zal met uitzonderlijke en objectieve redenen voor de dag moeten komen, bijvoorbeeld indien zijn echtgenote geen kinderen kan krijgen. De rechter zal nagaan of er geen onbillijkheid of (materieel) nadeel is opgetreden ten aanzien van de eerste vrouw en hun gemeenschappelijke kinderen. Daarnaast dient de echtgenoot zijn eerste vrouw op de hoogte te brengen van zijn voornemen om een tweede huwelijk aan te gaan en de nieuwe echtgenote moet weten dat hij reeds getrouwd is en kinderen heeft. Indien de eerste vrouw niet akkoord is, kan ze op basis van het tweede huwelijk van haar echtgenoot de echtscheiding aanvragen. Dit kon ze vroeger niet zo gemakkelijk tenzij ze het had laten stipuleren in haar huwelijkscontract.

Ook op het vlak van de ontbinding van het huwelijk zijn een aantal nieuwigheden te constateren en wordt de gelijkheid tussen man en vrouw en de billijkheid zoveel mogelijk nagestreefd. Het recht om het huwelijk te laten ontbinden komt vanaf nu toe aan zowel de man als de vrouw en gebeurt – niet onbelangrijk! – onder rechterlijk toezicht. De rechter zal voor elk geval dat hem wordt voorgelegd eerst trachten te bemiddelen en te verzoenen, ontbinding wordt beschouwd als een ultimum remedium.

De verstoting als vorm van ontbinding (nog altijd het mannelijk prerogatief) blijft behouden als toegeving aan de religieuze waarden maar wordt net als polygamie aan banden gelegd. Onder de *Moudawana* kon de man zijn vrouw verstoten zonder veel formaliteiten (zelfs mondeling) en zonder dat zij het als eerste wist omdat haar aanwezigheid niet vereist was. Hij kon de verstoting bij een bevoegde ambtenaar (*'adûl'*) laten registreren zonder controle op enig misbruik. Het nieuw familierecht wil het aantal misbruiken beperken en meer verantwoordelijkheid bij de man leggen. Hij zal voorafgaandelijk toestemming moeten vragen aan de rechter, die op zijn beurt zijn echtgenote zal horen en trachten te bemiddelen. Belangrijk is ook dat de rechter de graad

van misbruik door de man zal kunnen nagaan en de rechten van de vrouw en de kinderen inzake onderhoud en levensstandaard zal kunnen waarborgen.

Voor de echtgenote die van haar man wil scheiden, wordt het initiatiefrecht uitgebreid (*droit d'option*) en de procedure vereenvoudigt in geval van scheiding op basis van feiten (huiselijk geweld, echtgenoot voorziet niet in haar onderhoud, ongewettigde afwezigheid van haar man, enzovoort). Tot op heden moest de vrouw aan de hand van een zware (getuigen)procedure aantonen dat haar echtgenoot haar nadeel berokkende.

In de nieuwe codex wordt ook een nieuwe vorm van echtscheiding geïntroduceerd, namelijk de echtscheiding door onderlinge toestemming waarbij de echtgenoten hun huwelijksrelatie op gezamenlijk verzoek kunnen laten ontbinden.

Op het gebied van huwelijksvermogensrecht wordt bij ontbinding rekening gehouden met de goederen en middelen verworven tijdens het huwelijk ook al is er geen huwelijkscontract opgemaakt. In geval van onenigheid zal de rechter oordelen naar billijkheid, rekening houdend met alle bewijsmateriaal dat hem wordt voorgelegd.

Wat de kinderen en hun rechten in het kader van echtelijke moeilijkheden betreft, heeft Marokko voor het eerst voorrang gegeven aan internationale bepalingen ter bescherming van de rechten van kinderen (Kinderrechtenverdrag) in het nationaal recht. In geval van kindontvoeringen na een echtscheiding zal Marokko meehelpen met justitie om het kind opnieuw bij de ouder te brengen die het hoederecht heeft gekregen van de rechter. Wat het hoederecht in het algemeen betreft, wordt in volgorde het kind toevertrouwd aan de moeder, de vader of de grootmoeder langs moederskant. In geval van verhuis of hertrouwen zal de moeder het hoederecht over haar kinderen niet verliezen, in tegenstelling tot vroeger. Ook hier krijgt de rechter een meer actieve rol door het kind toe te vertrouwen aan de meest geschikte ouder of bloedverwant om voor het kind te zorgen. Zowel voor de zoon als de dochter wordt in de nieuwe codex het keuzerecht om de hoederechtouder te kiezen op 15 jaar gelegd, daar waar het voor de zoon vroeger 12 jaar was.

Het afstammingsrecht van het kind langs vaderszijde wordt expliciet erkend in het geval er geen officieel huwelijk aan de geboorte is voorafgegaan om redenen van 'overmacht'.

De bewijsmiddelen om de afstamming voor de rechter te bewijzen worden uitgebreid, dus ook gerechtelijke expertise (DNA-test) wordt gebruikt. Voorheen bestond er geen wettelijke erkenningsprocedure voor kinderen buiten het huwelijk. Enkel een archaische getuigenisverklaring van 12 mannelijke getuigen, die bovendien heel moeilijk te vinden waren, kon uitsluitel geven.

Om de toepassing van dit nieuw familierecht zo nauwgezet en zo rechtvaardig mogelijk te laten verlopen, werd een zeer actieve rol aan de rechter en het openbaar ministerie toebedeeld om te waken over de verschillende belangen en vooral die van de kinderen. De oprichting van familierechtbanken in heel het land met de nodige kennis en expertise omtrent dit nieuw recht dient de uniformiteit en de efficiënte uitvoerbaarheid ervan.

3. De “MRE”: Marokkaanse onderdanen in het buitenland worden niet vergeten

Volgens de statistieken van maart 2003 van de Directie der Consulaire Zaken van het Marokkaans Ministerie van Buitenlandse Zaken wordt het aantal Marokkanen verblijvend in het buitenland, zogenaamde MRE (*Marocains Résidents à l'Étranger*), geschat op 2 185 894 in Europa, 231 962 in de Arabische landen, 155 432 op het Amerikaans continent, 5355 in Afrika en 3350 in Azië en Oceanië.

Sinds einde de jaren '70, begin jaren '80 zijn het niet meer de alleenstaande jonge Marokkaanse mannen die vanuit hun herkomstland emigreren naar de geïndustrialiseerde wereld om geld te verdienen en een beter leven op te bouwen. Steeds meer heeft men naast de oude 'migranten' te maken met gezinshereniging en gezinsvorming vanuit Marokko. Hoewel een definitieve terugkeer naar het land van herkomst voor de meerderheid een uitgesloten zaak is, blijft een zekere familiale en culturele band bestaan met Marokko.

Dit verblijf van Marokkaanse onderdanen in het buitenland – ook al hebben heel wat onder hen ondertussen de nationaliteit van de verblijfsstaat verworven – laat zijn sporen

tevens na in het Marokkaans familierecht (*Moudawana, le droit du Statut Personnel*). De oude *Moudawana* hield nauwelijks rekening met de specifieke migratiecontext van families verblijvend in het buitenland. Dit is vooral zo in de westerse landen die ook in het familierecht als referentiekader grondwettelijke en universele rechten en vrijheden hanteren, in plaats van een op religieuze voorschriften gebaseerde codex (Shari'arecht). Dit stelde heel wat van deze personen – vooral vrouwen en kinderen – in het kader van echtelijke moeilijkheden en andere familiale situaties voor grote problemen en ambigue rechtssituaties (niet erkende echtscheidingen door Marokko of door België in geval van verstoting, niet respecteren van voogdijbeslissingen met kindontvoeringen als gevolg, gedwongen huwelijken, geen rechten voor buitenechtelijke kinderen, enzovoort). De nieuwe familiecodex houdt rekening met de burgers in het buitenland en introduceert voor de eerste keer enkele bepalingen die specifiek gericht zijn tot laatstgenoemden om deze onrechtvaardige situaties te mildereren of ongedaan te maken. De nieuwe codex zal in ieder geval voor alle Marokkanen in binnen- en buitenland gelden. Voor de gezinnen die onder twee rechtssystemen vallen zal het introduceren van een zekere gelijkheid tussen de seksen in het gezin en de gedeelde verantwoordelijkheid voor kinderen en huishouding een verbetering betekenen en het Marokkaans recht dichter brengen bij de meeste Europese nationale wetgevingen (Elmadmad, 2004).

Een eerste bepaling van toepassing op de MRE stipuleert dat Marokkanen in het buitenland een huwelijk geldig naar Marokkaans recht kunnen sluiten voor buitenlandse lokale autoriteiten (gemeentehuis) voor zover ze rechtsbekwaam zijn, er geen huwelijksbeletselen zijn, en er toestemming is in hoofde van beide partners. Bovendien mogen ze geen afstand hebben gedaan van de bruidschat en moet het huwelijk worden afgesloten in het bijzijn van twee moslimgetuigen en de voogd indien noodzakelijk (artikel 14 Nieuwe familiecodex).

Vanaf nu kunnen personen met een (Belgo-)Marokkaanse nationaliteit een geldig huwelijk naar Marokkaans recht sluiten op het Belgisch gemeentehuis zonder het huwelijk te moeten overdoen op het Marokkaans consulaat. De voorwaarde is wel dat er twee moslimgetuigen aanwezig zijn en de consulaire autoriteiten een kopie van de huwelijksakte krijgen die ze op hun beurt door zullen sturen naar de Marokkaanse autoriteiten.

Voor het huwelijk tussen (Belgo-)Marokkaanse burgers en vreemdelingen is er in principe niets veranderd, de discriminatie tussen man en vrouw blijft als het gaat om een huwelijk tussen een Marokkaanse vrouw en een partner van Belgische herkomst. De Belg moet bekeerd zijn tot de Islam vooraleer hij met een Marokkaanse kan huwen omdat het voor een vrouw verboden is volgens het Shari'arecht en de *Moudawana* om te huwen met een niet-moslim terwijl een man wel mag huwen met een vrouw van het Boek (een christen of een joodse). Dit gegeven blijft problematisch en overschrijdt zelfs het Marokkaans geval daar het voor alle moslimvrouwen in een migratie- en interculturele context geldt die een vreemdeling huwen en daar samen kinderen met krijgen. Het huwelijk wordt niet erkend, bovendien hebben de kinderen geen officieel statuut en krijgen zij de nationaliteit van hun moeder niet om eventueel te erven langs grootvaderskant.

Artikel 128 van de nieuwe Codex bepaalt dat rechterlijke beslissingen uitgesproken door buitenlandse rechtbanken in het kader van echtscheiding (tussen Marokkanen onderling of tussen Marokkanen en vreemdelingen) kunnen worden uitgevoerd in Marokko indien deze rechtbanken gespecialiseerd zijn in familierecht en voor zover de echtscheidingsbeslissing niet in strijd is met het nieuw Marokkaans familierecht. Dit artikel is voor (Belgo-)Marokkanen, maar vooral voor Marokkaanse vrouwen, van groot belang. Tot nog toe duurde het jaren (soms meer dan een decennium) voordat een Marokkaanse vrouw van haar Marokkaanse man gescheiden was omdat een echtscheiding die ze hier had verkregen van een Belgische rechter met het hoederecht over haar kinderen niet automatisch werd aanvaard door de Marokkaanse autoriteiten. Dit had als dramatisch gevolg dat ze een nieuwe kostelijke procedure in Marokko moest beginnen en vanuit haar Belgische verblijfplaats met alle ongemakken vanden deze moest opvolgen. Indien de vrouw was hertrouwd voor de echtscheiding in Marokko was uitgesproken, kon ze bovendien bij aankomst in Marokko voor bigamie aangehouden worden. In geval van ontvoering van haar kinderen door de vader naar Marokko, was het ontzettend moeilijk en vereiste het jarenlang diplomatiek getouwtrek voor ze haar kinderen terugkreeg omdat de vader volgens de *Moudawana* de wettelijke voogd was van zijn kinderen en het recht had ze bij zich te hebben.

4. Tot slot

De koninklijke beslissing om de *Moudawana* te hervormen tot een familiewetboek en ze te onderwerpen aan het parlementair debat en amendering heeft een revolutie teweeg gebracht in de geschiedenis van het Marokkaans familierecht. Op deze manier werd de *Moudawana* bijna helemaal gedesacraliseerd en zal ze voortaan aan de normale wetgevende procedure worden onderworpen rekening houdend met maatschappelijke evoluties en universele mensenrechten tegen een islamitische achtergrond die openstaat voor een veranderende samenleving.

Tevens nieuw is de uitdrukkelijke aandacht van de Marokkaanse vorst geweest voor de Marokkaanse onderdanen vast verblijvend in het buitenland en die onder de oude *Moudawana* vaak te maken hadden met onrechtvaardige hinkende rechtssituaties. Hopelijk brengt de "Nouveau Code de la Famille" hierin verandering voor diegenen die in België verblijven.

Zoals met elke baanbrekende wetgeving zal de toepassing van dit nieuw familierecht tijd en geduld vragen omdat ze ook rekening dient te houden met een maatschappelijke mentaliteitswijziging. Sensibilisering van de gehele bevolking en vorming van alle betrokken actoren zijn van essentieel belang voor het welslagen van dit toch wel revolutionair te noemen project (zie verder).

Bibliografie

Ait Zai, N., Bennani, F. & Bachour, S. (2003). *Dalil pour l'Egalité dans la Famille au Maghreb*. Rabat : Editions Collectif 95.

Buskens, L. (1999). *Islamitisch recht en familiebetrekkingen in Marokko*. Amsterdam : Bulaaq.

Centrum voor Gelijkeid en Racismebestrijding (2003). *Familierecht en personen met een vreemde nationaliteit in België*. Brussel: Centrum voor Gelijkeid en Racismebestrijding.

Combe, J. (2001). *La condition de la femme marocaine*. Parijs : Harmattan.

Elmadmad, K. (2004). *La Communauté marocaine à l'Etranger et les Dispositions du Projet du Code de la Famille*. Paper Congres in Barcelona, 2004.

Naciri, R. & Nusair, I. (2003). *L'intégration des droits des femmes du Moyen-Orient et de l'Afrique du Nord dans le Partenariat euro-méditerranéen*. Kopenhagen : Réseau euro-méditerranéen des droits de l'homme.

Foblets, Marie-Claire (ed.) (1998). *Marokkaanse migrantenvrouwen in gezinsgeschillen: wat zijn passende juridische oplossingen?* Antwerpen: Maklu.

Foblets, Marie-Claire (2002). Le statut personnel musulman devant les tribunaux en Europe. Une reconnaissance conditionnelle. In : Pousson-Petit, J. (ed.), *L'identité de la personne humaine. Etude de droit français et de droit comparé*. Brussel : Bruylant.

Steunpunt Allochtone meisjes en vrouwen (2004). *Marokkaanse Vrouwen van hier en ginder*, Congrès international des Femmes Marocaines, d'ici et d'ailleurs-pour l'Egalité, september 2003, Casablanca.

Revue juridique, politique et économique du Maroc (1996). *Actes du colloque international 'Femmes et Migrations'*. Revue juridique, politique et économique du Maroc, 1996, Rabat.

Hoofdstuk 5: echtelijke problemen bij Marokkaanse vrouwen, een kwalitatief onderzoek

*Katrien Van der Heyden*²⁸

Een onderzoek naar de juridische hervormingen van het Marokkaanse familierecht, is niet volledig zonder de praktijk van dit familierecht na te gaan. In het kader van dit onderzoek, werd er dan ook voor gekozen om via interviews de praktijk van huwelijksmigratie in kaart te brengen. Deze interviews vonden enerzijds plaats in Vlaanderen en anderzijds in Marokko. Het is immers nodig om ook de Marokkaanse dimensie van dit transnationale gebeuren in kaart te brengen. Het veldwerk in Marokko werd gedaan in de provincie El Hoceima in het Noorden van Marokko, in het Rif gebergte. Voor het veldwerk in Vlaanderen, werden vrouwen gezocht die een transnationaal²⁹ huwelijk achter de rug hadden. In dit kwalitatieve deel van het rapport, bekijken we eerst de onderzoeksmethodologie, dan de analyse van de Vlaamse onderzoeksresultaten en tot slot wordt het veldwerk in Marokko uiteen gezet. Dit alles wordt afgerond met enkele beleidsaanbevelingen.

1. Onderzoeksmethodologie

Dit onderzoek richt zich op Marokkaanse vrouwen die een huwelijk achter de rug hebben dat op een echtscheiding uitliep. We bekijken hun huwelijksleven en –crisis om zo de Marokkaanse transnationale huwelijksproblematiek in kaart te brengen.

Zowel het Vlaamse als het Marokkaanse deel van het veldwerk werd verricht door een combinatie van participerende observatie en diepte-interviews. Bij participerende observatie is men aanwezig tijdens een aantal activiteiten met de onderzoeksgroep en

²⁸ Steunpunt Gelijke Kansen, OASeS

²⁹ een huwelijk met een partner uit het herkomstland

neemt men uit de observatie de elementen die relevant zijn voor de onderzoeksthematiek. Deze zaken worden genoteerd in veldwerknota's. Bij diepte-interviews, gaat men veel gericht een interview aan met een respondent over het thema. Deze interviews verlopen semi-gestructureerd. Dat wil zeggen dat er wel een topiclijst aanwezig is met onderwerpen die zeker aan bod moeten komen, maar verder krijgen de respondenten zelf enige vrijheid om het verloop van het gesprek te bepalen. De vragen die worden gesteld zijn open vragen, waarop dus zeer individueel kan worden geantwoord.

Binnen de kwalitatieve onderzoeksmethodologie is het gebruikelijk om deze diepte-interviews op band op te nemen. Op deze manier moet de onderzoeker slechts beperkt notities nemen en bovendien kan achteraf alles letterlijk worden uitgetypt en via een software programma voor kwalitatief onderzoek verwerkt. Ondanks de voordelen van deze werkwijze, werd in dit onderzoek toch gekozen om aan de hand van notities te werken. De respondenten stonden namelijk zeer weigerachtig tegenover een bandopname. Opnames gebeuren uiteraard enkel mits uitdrukkelijke toestemming van de respondenten en aangezien het hier een pijnlijk thema betrof, waarbij de vrouwen traumatiserende ervaringen vertelden, hadden de meesten het er moeilijk mee om hun verhaal op band op te laten nemen. Daarom werd beslist om van deze werkwijze af te zien. Dit wil zeggen dat er veel werd genoteerd tijdens het gesprek en dat de fragmenten die in de analyse worden weergegeven wel inhoudelijk juist zijn, maar geen woordelijke herhaling van de van de antwoorden van de respondenten zijn.

Het was niet alleen moeilijk om de gesprekken op band op te nemen. Ook het gesprek zelf doen plaatsvinden was een hele klus. Verschillende respondenten wilden slechts na lang aarzelen meedoen. Bovendien werden afspraken regelmatig verzet vooraleer het gesprek uiteindelijk plaatsvond. Zelfs dan bleken verschillende vrouwen zich niet op hun gemak te voelen. Een anekdote uit de veldwerknottities illustreert dit duidelijk:

Ik heb met de respondent afgesproken om elkaar te ontmoeten aan het station. Bij aankomst staat ze me op te wachten en zegt iets te willen gaan drinken in het stationscafé waar ik haar mag interviewen. Dat café blijkt echter dicht te zijn. Ik stel voor om een café aan de overkant van het stationsplein te nemen. Ze staat besluiteloos te kijken en stemt uiteindelijk toe. Ze voegt er wel meteen aan toe: 'Ik had liever in het station gezeten. Daar komen bijna geen Marokkanen, maar aan de

overkant van het plein wel en dan zien ze dat ik met jou praat. Ik wil niet dat iemand weet dat ik dit interview doe. We stappen samen een café aan de overkant binnen en bestellen een drankje. Ondertussen komt het gesprek op gang. Na enkele minuten stapt een Marokkaan voorbij het café, ziet ons zitten en stapt prompt binnen. Hij zet zich – zonder het te vragen – aan ons tafeltje en betaalt meteen de ober die onze drankjes brengt. Ik heb nog net de tijd om mijn beide armen gekruist over mijn nota's te leggen. De man heeft duidelijk gezien dat ik haar interview, daar kan ik niet meer onderuit, dus besluit ik het over een andere boeg te gooien. Ik begin haar allerlei vragen te stellen over haar job als bejaardenhelpster. De respondent begrijpt mijn hint en gaat gretig in op dit 'jobinterview'. Na een tiental minuten is onze ongevroegde gast blijkbaar overtuigd van de onschuld van ons gesprek en verlaat het café. We bedanken hem vriendelijk voor de traktatie en zetten het echte interview verder na zijn vertrek.

In dit fragment blijkt duidelijk dat de sociale controle zeer sterk is in de Marokkaanse gemeenschap en de schrik die sommige respondenten hadden om aan dit onderzoek mee te werken. Het was dus niet gemakkelijk om bereidwillige vrouwen te vinden die mee wilden werken.

We hebben ons beperkt tot het interviewen van vrouwen. Dit onderzoek gaat dus integraal over hun perspectief op de huwelijksproblematiek. Algemeen worden zij beschouwd als grootste slachtoffers van het Marokkaanse familierecht aangezien ze daarin minder rechten krijgen dan de mannen. Bovendien gebeurt het vaker dat zij het slachtoffer worden van 'gedwongen huwelijken' en mishandeling op psychisch, fysiek en seksueel gebied, dan mannen. Vandaar dat het beleid bijzondere aandacht wil schenken aan hun situatie en hen dan ook centraal wil stellen in dit onderzoek.

In totaal zijn er 15 vrouwen geïnterviewd en is er enkele maanden veldwerk verricht in de Marokkaanse gemeenschap in Vlaanderen. Gezien het thema en de uitdrukkelijke vraag van de vrouwen om hun verhaal zo anoniem mogelijk te brengen, weerhouden we zoveel mogelijk persoonlijke informatie over hen.

Wel kunnen we zeggen dat de meesten erg jong waren op het moment van het huwelijk, tussen de 18 en 25.

Alle respondenten die we bevroegen waren gescheiden. Hun huwelijken waren dus

uiteindelijk mislukt. We kunnen de respondenten indelen in twee categorieën:

- vrouwen die in Vlaanderen opgroeiden en huwden met een uit Marokko afkomstige partner;
- vrouwen die in Marokko opgroeiden en via een huwelijk naar België kwamen.

Van deze laatste categorie zijn sommigen nu legaal, anderen illegaal aanwezig in Vlaanderen.

De vrouwen die in Marokko opgroeiden waren doorgaans niet Nederlandstalig of spraken zeer gebrekkig Nederlands. Daarom werd het interview met hen afgenomen met een tolk. Deze tolk was telkens een vrouw. Ook de onderzoeker zelf was een vrouw.

Voor het veldwerk in Marokko werd ook gebruik gemaakt van participerende observatie en diepte interviews. Het veldwerk bestond uit een aantal interviews en één focusgroep gesprek met dorpsbewoners van Ait Kamra over de hervormingen van het Marokkaanse familierecht. Het focusgroep gesprek werd gedaan met 4 mannen, de interviews met 5 mannen en 4 vrouwen.

2. Onderzoeksresultaten in Vlaanderen

Tijdens de interviews met de respondenten werden verschillende aspecten bevestigd: de partnerkeuze, de voltrekking van het huwelijk, het huwelijksleven, de problemen en de echtscheiding. In dit deel overlopen we chronologisch de resultaten.

2.1 Partnerkeuze & huwelijkstypologie

We bespreken vooreerst de diverse redenen waarom Marokkaanse allochtonen opteren om een 'importbruid' of '-bruidegom' te huwen om vervolgens stil te staan bij een huwelijkstypologie. We onderscheiden hierbij een 'Liefdeshuwelijk', een 'gearrangeerd' en een 'gedwongen' huwelijk.

* *De keuze voor een 'migratiepartner'*

De respondenten die we kozen voor dit onderzoek, hadden allen een huwelijk aangegaan waarvan één van beide partners was opgegroeid in Marokko en de andere in België. Het herkomstland was telkens Marokko, behalve voor één man Pakistaans (het betrof hier een tweede huwelijk waarbij de vrouw eerder met een Marokkaanse man was gehuwd). Dit wil zeggen dat ze huwden over de grenzen heen. Ofwel zijn deze vrouwen dus in Vlaanderen opgegroeid en laten hun partner na het huwelijk overkomen naar België, ofwel groeiden ze op in Marokko en komen naar Vlaanderen na hun huwelijk. Eigenlijk gaat het dus over een multicultureel huwelijk, alhoewel dit niet zo wordt benoemd door de respondenten. Integendeel, zij gaan er juist vanuit dat ze door iemand uit het herkomstland te huwen, in dezelfde cultuur blijven. In realiteit miskennen ze hier de verschillen die onherroepelijk optreden tussen de diaspora en het thuisland.

Deze wens om te huwen met iemand uit het herkomstland, wordt sterk ingegeven door de wens om de eigen cultureel-religieuze identiteit te bewaren. Men gaat er dan vanuit dat de manier waarop die identiteit vorm krijgt en wordt beleefd in het herkomstland 'zuiverder' en 'authentieker' is dan bij de gemigreerde gemeenschap. Men gaat als het ware op zoek naar de eigen 'verloren wortels'; een mythisch thuisland dat enkel in het hoofd van de migrant bestaat. De zoektocht naar authenticiteit wordt gedragen door het ongenoegen over dat wat door integratie verloren zou kunnen gaan. De cultureel-religieuze verstarring die hiervan het gevolg is, leidt tot een impasse waardoor men uiteindelijk in geen van beide werelden nog thuishoort. Het hervinden van het mythische thuisland wordt geritualiseerd door een 'symbolisch' huwelijk met dat wat men achter liet (zie ook het onderzoek naar Turkse en Marokkaanse nieuwkomers, Timmerman, e.a., 2000). Omgekeerd leeft er bij de mensen in het herkomstland ook een mythe rond migratie. In deze mythe is dat rijkdom, ontwikkeling, kortom het geluk, enkel binnen de Europese grenzen te vinden is. Men gaat er op erg naïeve wijze vanuit dat men in Europa geen probleem zal hebben om de taal te leren, werk te vinden en veel geld te verdienen. Ogenscheinlijk hebben immers duizenden Marokkanen dit reeds gedaan, dus ook voor de achterblijvers lonkt het 'instant geluk'. Deze mythe wordt hardnekkig in stand gehouden door de migranten die naar hun herkomstdorp terugkeren tijdens de vakantie en daar hun schijnbare rijkdom ten toon spreiden. Het gedrag van de 'nouveaux riches' jongeren wordt er met een mengeling van afgunst en irritatie bekeken. De toegangspoort tot het rijke Westen is echter gesloten en slechts een huwelijk kan die poort terug openen, tenzij men

kiest voor een illegale overtocht via een mensenhandel route. Dit leidt ertoe dat in Europa wonende Marokkaanse migranten erg geëerde huwelijkskandidaten zijn.

Langs beide zijden van de Middellandse Zee zien we dus dat Marokkanen hun redenen hebben om te denken dat een partner van 'de overkant' een betere partij zal zijn dan mensen uit hun eigen lokale peergroep. In Europa hebben de Marokkaanse jongeren een erg slechte naam. Niet alleen in de autochtone, maar ook in de allochtone gemeenschap. Jongens worden als ongeschoold, werkloos en crimineel gezien en meisjes als te vrijgevochten. Wanneer je dit gegeven combineert met de zoektocht naar authenticiteit en bovendien aan de overkant veel jongeren maar al te graag de overtocht willen maken, is het niet meer verwonderlijk dat het merendeel van de Marokkaanse tweede generatie huwt met iemand uit het herkomstland. Terwijl de in Vlaanderen verblijvende migranten juist verlangen naar traditie en authenticiteit, willen hun nieuwkomers-partners dat verleden juist achter zich laten. Dit werd reeds aangetoond in het onderzoek naar Turkse en Marokkaanse nieuwkomers en werd ook in dit onderzoek opnieuw bevestigd (Timmerman, e.a., 2000). De nieuwkomers willen zich vooral materieel verrijken, hun sociale status verhogen via studies of werk en deelgenoot worden van de Westerse levensstijl. De desillusie is dan ook groot wanneer blijkt dat hun partner bij aankomst niet de rijkdom, het huis, het werk of de diploma's bezit waarop gehoopt. Ook voor henzelf blijkt het al snel veel moeilijker te zijn om hun persoonlijke ambities waar te maken dan oorspronkelijk gedacht. De emoties die met deze desillusies gepaard gaan, vormen de wortels van de huwelijksproblemen. Voor we die echter analyseren, kijken we eerst naar de fase van relatievorming. We doen dit aan de hand van enkele centrale vragen die aan de respondenten werden gesteld.

* *'Liefdeshuwelijk', 'gearrangeerd' en 'gedwongen huwelijk' als continuüm*

Een Marokkaans huwelijk is van oudsher een huwelijk tussen families. Dat wil zeggen dat de betrokken partners niet het volledige zeggenschap hebben over de keuze voor elkaar, zoals gebruikelijk in het relatiemodel in Vlaanderen. Terwijl het in Vlaanderen een individuele keuze betreft die voornamelijk op liefde wordt gebaseerd, is liefde in traditionele Marokkaanse gemeenschappen van secundair belang. Regelmatig werd dit tijdens de interviews ook bevestigd door de respondenten: 'Je trouwt niet met diegene waarvan je houdt, je houdt van diegene waarmee je trouwt.' Dit zijn uiteraard slechts

tendensen. In realiteit blijken relatiemodellen in alle culturen voortdurend in beweging. Er is sprake van een continuüm aan relatiemodellen waarop volgende polen aanwezig zijn: gedwongen uithuwelijking en vrije partnerkeuze. Het is echter zeer ongenueanceerd om te beweren dat het ene uiterste het gangbare Marokkaanse model zou zijn, terwijl het andere uiterste het gangbare Vlaamse model zou zijn. De meeste huwelijken zitten ergens in het midden van het continuüm. Bovendien blijkt uit dit onderzoek dat het uitgangspunt van het huwelijk (gedwongen of vrije keuze) geen rechtstreeks causaal verband heeft met het welslagen van het huwelijk.

Toch kunnen we er niet omheen dat gedwongen huwelijken bij de Marokkaanse gemeenschap voorkomen. We spreken over een gedwongen huwelijk wanneer één of beide partners door familie zo onder druk word(t)(en) gezet om te huwen dat ze daarom tegen hun wil in het huwelijk stapt(en). Deze definitie klinkt verraderlijk simpel. In realiteit echter blijkt het moeilijk om 'onder druk zetten' en 'tegen hun wil' te meten. Het gaat hier immers over een subjectieve beleving van de gebeurtenissen door de huwelijkspartners. Jarenlang kwalitatief onderzoek met diepte interviews heeft ons geleerd, dat deze subjectieve invulling erg veranderlijk kan zijn. Vaak dringt het dwingende karakter van een huwelijk pas tot de gehuwden door, op het moment dat het huwelijk misloopt. Het huwelijk dat door hen eerder als gearrangeerd werd omschreven, herbekijken ze dan als een gedwongen huwelijk. De scheidingslijn tussen gedwongen en gearrangeerd is dan ook flinterdun. Het is eerder een geleidelijke stap op het continuüm.

Een gearrangeerd huwelijk is een huwelijk dat door de families wordt geregeld en waarin minstens één partner slechts kan accepteren of weigeren, maar niet zelf het initiatief heeft om een kandidaat aan te dragen. Meestal betreft het hier de vrouw wiens controle beperkt blijft tot het weigeren van kandidaten, terwijl de man meer vrijheid heeft om een partnerkeuze te maken. Gezien het initiatief tot de keuze van een partner beperkt of onbestaande is voor vrouwen in een gearrangeerd huwelijk, zijn ze in hun huwelijkskansen beperkt door de wil van de tegenpartij. Aangezien ongehuwd blijven geen optie is, zijn nogal wat vrouwen geneigd om niet te weigeren (zeker als het een 2e, 3e of 4e kandidaat is), omdat ze niet zeker zijn of er nog een volgende huwelijkskandidaat komt opdagen. Het feit dat de ouders vaak sterke psychologische druk uitoefenen om het aanbod te aanvaarden, zorgen ervoor dat de scheidingslijn tussen gearrangeerd en gedwongen, zeer dun is.

Ook schoolmoeheid en psychologische klachten leiden er soms toe dat meisjes kiezen voor een huwelijk, wat hen een nieuwe identiteit, status en levensvulling schenkt. Vooral bij meisjes op het einde van het middelbaar onderwijs spelen deze factoren een rol. Ze zien het als een strategie om hun problemen op school of thuis op te lossen.

Naast het gedwongen en gearrangeerd huwelijk, hebben we verder op het continuüm ook de verschillende huwelijksvormen waarbij de partners iets meer mee beslissen. Terwijl het voor een jongen meer gangbaar is om een huwelijkskandidaat voor te stellen, wordt deze actieve rol ook steeds meer door meisjes gespeeld. Dit wil niet zeggen dat al het initiatief bij hen ligt, ook hier wordt de familie ingeschakeld om alles te regelen. Huwen zonder 'familiale zegen' is voor de meesten nog steeds moeilijk omdat dit als een verbanning uit de gemeenschap wordt ervaren. Indien de ouders het niet eens zijn met de partnerkeuze, resulteert dit ook vaak in het verbreken van alle contact, zeker met de broers en de vader. Zowel in Marokko als in België zien we de rol van de meisjes steeds actiever worden. We kunnen er dus vanuit gaan dat het merendeel van de afgesloten huwelijken zich eerder in het midden van het continuüm bevinden, waar een mengeling van familiale en individuele initiatieven tot een huwelijk leiden. Dit was ook zo met de meeste door ons ondervraagde respondenten.

Het feit dat het hier dus doorgaans niet ging om een gedwongen huwelijk, wil echter niet zeggen dat ze hun partner goed kenden op het moment van het huwelijk of dat het huwelijk probleemloos verliep. Integendeel, we hebben juist die vrouwen ondervraagd waar het huwelijk eindigde in een echtscheiding, zodat we zicht konden krijgen op de aard van de problemen. Wanneer we dus spreken over huwelijksproblematiek bij Marokkaanse vrouwen, zien we dat dus veel breder dan de problematiek van gedwongen huwelijken.

Voor we de problematiek in kaart brengen, gaan we eerst kijken naar de manier waarop het huwelijk werd gesloten en de verwachtingen bij de aanvang. Daarna brengen we de problemen in kaart, om tot slot de echtscheidingprocedure onder de loep te nemen.

Zoals reeds gezegd is er een continuüm waarbij enerzijds de volledige partnerkeuze bij de ouders ligt, of volledig bij de vrouw zelf. Bij de respondenten kwamen we al deze mogelijkheden tegen. Sommigen werden onder dwang uitgehuwelijkt aan een voor hen

volstrekt onbekende kandidaat, andere hadden zelf een man ontmoet en overtuigden hun familie om hem als partner te aanvaarden. Niet zelden gaat het om 'vakantieliefdes', waarbij de jonge vrouwen op vakantie verliefd worden op een jongeman uit de herkomststreek. Dit soort partnervorming wordt echter zelden ernstig genomen door de ouders, tenzij het om een volgens hen valabele kandidaat gaat.

Verliefdheid lijkt ook een bekommernis van de ouders waartegen hun dochters kunnen worden beschermd door jong te huwen. Twee respondenten maken uitdrukkelijk melding van een gedwongen huwelijk omdat hun ouders ontdekten dat ze in Vlaanderen een vriendje hadden. Beide meisjes waren 17 jaar oud op dat moment. Uit vrees dat ze hun maagdelijkheid zouden verliezen, besloot de familie dan maar snel over te gaan tot een huwelijk met een in Marokko verblijvende neef. Deze paniecreactie waarin snel tot handelen moet worden overgegaan, leidt soms tot situaties waaraan de respondenten ernstige psychologische schade overhouden. Een respondent vertelt:

'Ik had een vriendje in België en ging regelmatig uit, zoals alle meisjes van mijn leeftijd. Mijn moeder en oom (haar vader had het gezin jaren daarvoor achter gelaten), maakten zich daar grote zorgen over en besloten uiteindelijk dat ik dan maar moest huwen. Ik was 18 toen mijn oom mij mee nam op het vliegtuig naar Marokko. Ik voelde me vreselijk depressief omdat het kort daarvoor was uitgeraakt met mijn vriendje en ik kon er met niemand over praten. Eigenlijk voelde ik me zo slecht dat het me niet meer zoveel kon schelen wat er met me zou gebeuren. Bij aankomst in ons herkomststadje moest ik gaan logeren bij mijn oma. Het plan was gemaakt dat ik een van de daaropvolgende dagen zou trouwen met mijn neef. De ochtend na mijn aankomst kwam mijn oom mij plots halen. Ik had me nog niet aangekleed en droeg alleen een djellaba. Ik was munt gaan plukken voor mijn oma, toen hij me op de weg oppikte. Blijkbaar was hij de avond ervoor benaderd geweest door een belangrijke man uit de stad, een rijke familie, die graag hun zoon aan mij wilden uithuwelijken. Aangezien het een man met aanzien betrof en er dus wel wat te verdienen zou zijn aan de bruidschat, stemde mijn oom in. Even later stond ik dus op het stadhuis in mijn djellaba en werd voorgesteld aan een man waarmee ik even later moest huwen. Hetgeen me heeft gered, was het feit dat mijn eigen vader niet aanwezig was en je dan 12 getuigen moet hebben om een dochter uit te huwen. Een getuige moet beschikken over een wettelijke identiteitskaart, wat niet gemakkelijk te

vinden is in mijn herkomststreek. Mijn oom slaagde er niet in om 12 mensen bijeen te krijgen die dag en bracht me 's avonds dus terug naar mijn oma. Mijn oma was woedend toen ze hoorde wat er was gebeurd, omdat zij haar zinnen had gezet op een huwelijk met mijn neef. Na een fikse ruzie tussen mijn oom en oma werd dan toch beslist dat ik de volgende dag met mijn neef zou huwen. Dit gebeurde tegen mijn wil. Ik liet het allemaal over me heen gaan, zodat ik zo snel mogelijk naar België terug zou kunnen. Ik had gehoopt dat het erg lang zou duren voor het dossier van mijn neef in orde zou zijn om me na te reizen. Ik was niet van plan om het huwelijk echt te voltrekken in België. Dit wettelijke huwelijk in het stadhuis, is gewoon een administratieve verplichting die vooraf gaat aan het echte religieuze huwelijk, dat in België zou worden voltrokken. Tegen mijn verwachtingen in, stond mijn neef al na twee maanden aan onze deur in België. De familie begon nu het religieuze huwelijk voor te bereiden, hij logeerde in afwachting daarvan bij familie. Ik bleef maar allerlei redenen verzinnen om het huwelijk uit te stellen. Ik zei dat ik eerst enkele jaren wilde sparen, hem beter leren kennen. Uiteindelijk begon iedereen door te hebben dat het huwelijk nooit plaats zou vinden. Mijn neef – die wel oprecht van me hield – aanvaarde het uiteindelijk, mijn familie ook. Het hele verhaal heeft vijf jaar geduurd. Ondertussen raakte het terug aan met mijn oorspronkelijke vriend. Ik durfde hem niet zeggen dat ik ondertussen gehuwd was. Toen hij dat op een dag toch ontdekte op mijn identiteitskaart, was hij woedend en voelde zich bedrogen. De relatie was weer gedaan. Ondertussen zijn we toch terug samen, is mijn echtscheiding rond en hoop ik binnenkort met mijn vriend te kunnen huwen.

In dit fragment kunnen we duidelijk spreken over een gedwongen huwelijk, alhoewel ze zich niet actief heeft verzet tegen de huwelijksprocedure. Dit is een wederkerend thema, dat meisjes zich niet goed voelen bij de keuze van hun familie, maar de druk te groot is om 'nee' te zeggen. Bovendien zien de ouders het als hun taak om hun kinderen uit te huwelijken. In het meest gangbare autochtone Vlaamse opvoedingsmodel, ronden de ouders hun opvoeding af bij het bekomen van een diploma door hun kinderen. Ze financieren dus de studies en daar eindigt het opvoedingsproces. De partnerkeuze is iets wat aan de jongeren zelf wordt overgelaten. In Marokkaanse families wordt het opvoedingsproces pas afgerond bij de uithuwelijking. Dit zien de ouders dan ook als een belangrijke opvoedingstaak. Hun opvoeding is in zekere zin mislukt indien ze er niet in slagen hun kinderen goed uit te huwelijken. Vandaar dat soms naar een huwelijk wordt

gegrepen als laatste redmiddel bij opvoedingsproblemen. Bovendien vinden ouders een huwelijk veel te belangrijk om de jongeren zelf over te laten beslissen. Liefde kan volgens hen nooit een stevige basis vormen om een duurzame relatie op te bouwen en jongeren laten zich nu eenmaal veel te snel leiden door emotionele overwegingen.

In bovenstaand fragment zijn het dus de ouders (of naaste familie zoals de oom en oma) die een huwelijkskandidaat voor het meisje aanbrenge(n). In dit geval gaat het om een neef die het meisje al verschillende keren had ontmoet omdat hij een familielid is.

Na de voltrekking van het wettelijk huwelijk – wat dan vaak als een soort verloving wordt aanzien – krijgen beide partners dan wel de kans elkaar te leren kennen vooraleer het religieuze huwelijk wordt voltrokken. Dit is echter niet altijd het geval. Soms hebben beiden meteen plaats en wordt men dus uitgehuwelijkt aan iemand die men niet kent. Zo vertelde een respondent dat ze op vakantie in hun dorp op een ochtend een huwelijk begonnen voor te bereiden. Enthousiast deden zij en haar zusjes mee en vroeger wie er eigenlijk ging trouwen. Toen bleek dat haar oudste zus (meisje van 18) nog diezelfde dag zou huwen met iemand die ze nog nooit had ontmoet. In paniek dacht ze aan vluchten, wat weinig realistisch is in de Marokkaanse bergen, waarna ze zich gelaten heeft laten uithuwelijken.

Elke familie ziet het als haar plicht om de ogen open te houden voor goede huwelijkskandidaten van haar ongehuwde leden. Deze koppelingsdrang kan gaan van subtiele hints, tot regelrechte dwang. Maar in alle gevallen is er toch altijd een samenspel tussen huwelijkspartners en de families. In het geval de familie echt geen toestemming wil geven voor het huwelijk, kan dit resulteren in een breuk. Dit wordt door de respondenten als zeer ernstig ervaren en velen geven ook aan dat dit vooruitzicht hen weerhoudt om met een autochtone Belg te huwen, want dit zou onherroepelijk een breuk teweeg brengen omwille van zijn afkomst maar vooral omwille van religieuze redenen. Aangezien de kinderen beschouwd worden als erfgenamen van de man, een voortzetting van het mannelijk bloed, is het niet aanvaardbaar om als moslimmeisje met een niet-moslim te huwen. Omgekeerd wordt partnervorming tussen een moslim man met een niet-moslim vrouw beter aanvaard, omdat het nageslacht dan islamitisch zal zijn.

* *Samengevat*

Zoals aangegeven, kregen de respondenten enkele duidelijke boodschappen in verband met een huwelijk. Die betroffen het feit dat het om een familiale aangelegenheid gaat, dat liefde niet centraal staat en dat de ouders in vergelijking met de kinderen een duurzamere want 'rationelere' beslissing zullen nemen. Bovendien wordt duidelijk gemaakt dat ze via een huwelijk zelf als volwassen zullen worden beschouwd. Dit vooruitzicht, gecombineerd met schoolmoeheid of een identiteitscrisis, is niet onbelangrijk voor sommige respondenten. Zij geven aan op een bepaald moment gewoon gehuwd te willen zijn, onafgezien met wie, omdat ze op die manier onder de druk van de familie uit kunnen komen en het hen in een andere sociale categorie zet. De meisjes die gedwongen worden uitgetrouwde, delen dus soms ook de overtuiging dat het huwelijk hen van een aantal problemen zal verlossen. Deze overtuiging werd in de praktijk echter doorgaans niet ingelost bij onze respondenten. In realiteit is er een continuüm aan relatiemodellen tussen enerzijds het 'gedwongen huwelijk' en een 'vrije' partnerkeuze. Dit zijn geen exclusieve relatiemodellen voor respectievelijk het 'Marokkaans' versus het 'Vlaams' huwelijk. De meeste huwelijken bevinden zich ergens in het midden van het continuüm. Bovendien blijkt uit dit onderzoek dat het uitgangspunt van het huwelijk (gedwongen of vrije keuze) geen rechtstreeks causaal verband heeft met het welslagen van het huwelijk.

2.2 De verschillende betekenis van het wettelijke en het religieuze huwelijk

* *Het wettelijke huwelijk*

Het verloop van de huwelijksceremonie kent verschillende etappes en vormen. Net zoals in België wordt het religieuze huwelijk vooraf gegaan door een wettelijk huwelijk. Alhoewel dit wettelijke huwelijk bindend is en zelfs belangrijker dan het religieuze, wordt dit niet zo ervaren door de betrokkenen. Zij zien die eerste stap eerder als een soort verloofsritueel dat de betrokken partijen meer vrijheid geeft om met elkaar om te gaan. Het is ook de stap die noodzakelijk is om administratief alle papieren in orde te brengen waardoor de Marokkaanse partner een visum voor België kan aanvragen. Na aankomst in België, of soms tijdens het verblijf in Marokko wordt dan het religieuze huwelijk voltrokken. Pas hierna kan het huwelijk worden geconsumeerd en verliest het meisje dus haar maagdelijkheid. Dit is eigenlijk het belangrijkste punt dat de rituele overgang van

meisje naar gehuwde vrouw markeert. Ook onze respondenten bevestigen het centrale belang van deze maagdelijkheid. Indien je die voor je huwelijk verliest, vermindert je waarde op de huwelijksmarkt aanzienlijk. Dat is althans het subjectieve aanvoelen van de respondenten.

Er werd herhaaldelijk gezegd door de vrouwelijke respondenten dat ze dit als belangrijk, als een zaak van eer, aanzien. Een fragment:

'Na mijn mislukte gedwongen huwelijk, heb ik nu eindelijk mijn familie kunnen overtuigen dat ik mag huwen met een partner van eigen keuze. Het is een Marokkaanse jongen die ook in België is opgegroeid. Binnenkort huwen we. Ik heb toch voor alle zekerheid morgen een afspraak bij de gynaecoloog geboekt. Ik heb ooit tampons gebruikt en ik wil dat hij mijn maagdelijkheid herstelt. Mijn partner zegt wel dat het voor hem niet belangrijk is, maar ik ken die Marokkaanse mannen! De eerste keer dat we een echtelijke ruzie zullen hebben zal hij zeker roepen: 'en je was zelfs geen maagd meer'. Dat wil ik vermijden, ik neem het zekere voor het onzekere en wil kunnen bewijzen dat ik maagd ben. Dan zal hij me wel moeten respecteren.'

In realiteit bleek uit hun verhalen dat een in België verblijvende Marokkaanse vrouw sowieso veel huwelijksaanzoeken uit Marokko krijgt, los van het feit of ze al dan niet gehuwd zijn geweest. Het vooruitzicht van een huwelijk met migratie te kunnen combineren blijkt bij de achterblijvers van doorslaggevender belang dan de maagdelijke status van de vrouw.

Voorafgaand aan het religieuze huwelijk houden de familieleden van beide partners een aantal besprekingen. Dat kan gaan van uitgebreide onderhandelingen, tot korte overeenkomsten over de bruidsprijs. In principe heeft elke islamitische vrouw het recht om clausules op te laten nemen in haar huwelijksakte. In de praktijk wordt er echter zelden gebruik van gemaakt. Dit werd ons enerzijds bevestigd door de juridische expert die op enkele Marokkaanse consulaten in België de huwelijken voltrok. In zijn decennialange carrière heeft hij het amper enkele keren meegemaakt dat vrouwen daadwerkelijk van deze optie gebruik maakten. Niemand van onze respondenten had die clausules laten opnemen in de huwelijksakte. Toch zouden deze clausules nuttig zijn in geval van huwelijksproblemen. Een vrouw heeft immers onmiddellijk recht op een scheiding indien de partner de clausules niet na komt. Zo zou ze het recht om te studeren

of te werken kunnen laten vastleggen en de weigering ervan als wettelijke basis voor een echtscheiding kunnen gebruiken. Dit gebeurt echter niet.

Wel wordt er melding gemaakt van mondelinge overeenkomsten. In dat geval vinden er onderhandelingen plaats waarbij afspraken worden gemaakt. Enerzijds gaat dit over de te betalen bruidschat. Deze bruidschat zal de man aan de vrouw betalen. Dit geldt als een soort onderpand indien de man de vrouw daarna zou verlaten. Het behoort persoonlijk aan de vrouw toe. Onze respondenten vertellen echter dat het bedrag doorgaans werd vastgelegd door haar mannelijke familieleden (broers of vader) en ze er zelf niet veel over te zeggen hadden. In verschillende gevallen werd ook gezegd dat de afgesproken som nooit effectief werd betaald. Dat zou na het huwelijk plaatsvinden, maar gebeurde nooit. Het blijft dan een soort hypotheek waar de vrouwen wel recht op hebben, maar moeilijk kunnen eisen. Vooral als de huwelijkspartners familieleden zijn, wordt er minder belang gehecht aan het effectief uitbetalen van het bedrag.

Een typische bruidschat ligt tussen de 1000 en 4000 Euro. Als het een partner in Europa betreft, zal het bedrag hoger zijn dan in Marokko. In uitzonderlijke gevallen gaat het bedrag veel hoger. Dit hypothekeert natuurlijk de financiële situatie van de man die via zijn huwelijk naar Europa komt. Hij moet immers zo snel mogelijk werk vinden om zijn schulden af te betalen. In Marokko wordt ook gesproken over een 'inflatie van de bruidsprijs'. Dit heeft tot gevolg dat verschillende mannen pas op latere leeftijd kunnen huwen, nadat ze verschillende jaren hebben kunnen sparen. Zij verkiezen dan echter een jonge bruid, waardoor er een generatie vrouwen zonder man dreigt oud te worden. Dit wordt als zeer onwenselijk beschouwd. Het vooruitzicht dat dit zou kunnen gebeuren heeft dan ook voor gevolg dat meisjes sneller overstag gaan voor de familiale druk om te huwen, uit schrik anders te oud te worden om nog aanzoeken te krijgen.

Het was opvallend hoe weinig informatie de respondenten kenden over hun (op dat moment toekomstige) man. Wanneer tijdens het interview de leeftijd of het studieniveau van hun man werd gevraagd, moesten het merendeel van de respondenten het antwoord hierop schuldig blijven. Zelfs dit soort basisinformatie hadden ze nooit gekregen, niet voor, tijdens of na het huwelijk.

Naast de bruidschat, worden ook over andere zaken afspraken gemaakt tijdens de

onderhandelingen. Vaak zijn de meisjes zelf aanwezig bij de onderhandelingen, maar bijna nooit worden ze echt alleen gelaten met hun toekomstige man. Dat wil dus zeggen dat de mannen het woord voeren en de afspraken maken namens hun zus/dochter, terwijl zij er eerder passief bij zit. De respondenten vertelden dat hun inbreng eerder minimaal was. De verzoeken tot afspraken die ze toch formuleerden gingen doorgaans over kinderen en hun bewegingsvrijheid. Aangezien het hier slechts mondelinge afspraken waren die dus niet echt rechtsgeldig waren, werd er doorgaans zonder meer mee ingestemd. Wanneer de afspraken dan achteraf niet werden nagekomen voelden de respondenten zich erg bedrogen, maar zagen ook de relativiteit en het niet afdwingbare karakter in van hun afspraken.

Bijna alle respondenten vertelden hoe de beloften tijdens de huwelijksonderhandelingen altijd veel groter waren, dan de realiteit achteraf. Ook in verband met materiële welstand werden er afspraken gemaakt. Zo vroegen sommige respondenten een eigen huis of werk, beloftes die achteraf niet werden ingelost. Op materieel vlak bleek voor sommige respondenten de desillusie het grootst. Zij geloofden voor hun huwelijk immers in de mythe van de migratie waarin het beeld wordt opgebouwd van de grote rijkdom van in België wonende Marokkanen. Het is ook zo dat verschillende migranten in België lange tijd een terugkeergedachte hebben gehad. Voor de eerste generatie geldt dit nog steeds. Hun financiële strategie bestond er dan ook in om in België weinig investeringen te doen en alles te sparen om in Marokko een huis te bouwen waar ze (eventueel na hun pensionering) kunnen intrekken. De relatieve armoede waarin ze in België leven, is niet zichtbaar voor de achterblijvers in Marokko. Daar heeft men enkel oog voor de materiële welstand die ter plaatse tijdens de vakantiemaanden wordt tentoon gespreid.

Een respondent vertelt:

'Wanneer ik de schitterende villa's zag die de migranten op onze kustplaatsen bouwen, dan dacht ik: 'als dit hun buitenverblijf is, hoe zouden hun woningen in België er dan uitzien? Wellicht paleizen'. Met dat idee vertrok ik naar België. Ik kwam op een twee kamerappartement terecht waar we na enkele maanden werden uitgezet omdat mijn man de huur niet betaalde. Mijn desillusie kon onmogelijk groter zijn. Mijn droom werd een nachtmerrie.'

Graag willen we dit ook nog symboliseren met een foto die tijdens veldwerk in Marokko

wordt genomen. Het toont een bergdorp in het Hoge Atlas gebergte. Terwijl alle huizen van leem zijn, zonder sanitaire voorzieningen, elektriciteit of stromend water, steekt er één huis letterlijk met kop en schouders bovenuit. Dat huis is het vakantieverblijf van de enige dorpling die erin is geslaagd naar Europa te vertrekken. Het huis heeft stromend water, elektriciteit en sanitair. De eigenaar woont in Parijs. Uiteraard voedt dit permanent symbool de migratiemythe bij de andere bewoners.

* *Het religieuze huwelijk*

Na het wettelijk huwelijk vindt het religieuze huwelijk plaats. Dit kan verschillende vormen aannemen. Bij een strikt religieus huwelijk vindt het feest voor de mannen en vrouwen apart plaats. In andere gevallen is er een gezamenlijk feest. Doorgaans koesterden de respondenten erg romantische ideeën over dit feest en werden de eraan verbonden rituelen gewaardeerd. Indien het echter een gedwongen huwelijk betrof, werd het hele gebeuren als een nachtmerrie beschouwd. Een respondent vertelt:

'Op de duur verzette ik mezelf er niet meer tegen dat ik die vakantie zou worden uitgehuwelijkt aan mijn neef. Ik voelde me vreselijk slecht, in paniek en wilde

eigenlijk niet meer leven. Ik dacht: 'beter dood dan dit te moeten ondergaan'. Bovendien wou ik mijn ouders sparen. Het is voor hen een kleinere schande dat de dochter zelfmoord pleegt, dan dat ze zou weigeren om te huwen en zo de familie-eer schaadt. Terwijl iedereen binnen het feest was aan het voorbereiden, ben ik naar buiten geslopen. Ik had een doosje medicatie tegen de buikloop gekregen en hoopte te zullen sterven als ik al die medicatie ineens innam. Het werkte niet, ik ben er alleen erg ziek van geworden en moest overgeven. Uiteindelijk vond het huwelijk gewoon plaats.'

Na het wettelijke en eventueel meteen ook het religieuze huwelijk, volgt dan de overtocht naar België. Indien het religieuze huwelijk nog niet is voltrokken, zal men dit zo snel mogelijk na aankomst in België doen. Pas dan kunnen de echtelieden officieel gaan samenwonen. Het huwelijk wordt realiteit.

* *Samengevat*

Samenvattend kunnen we dus zeggen dat de betekenis van het wettelijke huwelijk wordt uitgehold tot een 'rite de passage' in tegenstelling tot de religieuze variant die eerder de officieel en formele betekenis toebedeeld krijgt. Er worden geen schriftelijke, maar wel mondelinge afspraken gemaakt voor het huwelijk. Deze afspraken zijn niet rechtsgeldig en niet bindend en zelden hebben de respondenten echt de kans of privacy om hun stem hierin te laten horen. Doorgaans voorzien ze ook geen problemen, indien ze zelf akkoord zijn met de kandidaat. Ze gaan er dan vanuit dat alles wel in orde komt, dat ze wel overeen zullen komen en hebben weinig oog voor de mogelijke verschillen in de opvattingen tussen henzelf en hun partner.

2.3 Aanleidingen tot echtelijke conflicten.

Op basis van de interviews kunnen we zeggen dat er verschillende mogelijke aanleidingen tot echtelijke conflicten zijn, meestal gaat het om een combinatie van factoren. We onderscheiden en bespreken in het kort huisvestingsproblemen, werkloosheid, psychische problemen en verslavingsproblematiek.

* *Huisvesting*

Aangezien het een huwelijk betreft tussen twee mensen die in een verschillend land gevestigd zijn, moet één van beide dus migreren naar het land van zijn/haar partner in het kader van 'gezinshereniging' na het huwelijk. In principe zou dat willen zeggen dat het koppel er voor zou kunnen kiezen om zich in Marokko of België te vestigen. In praktijk wordt die eerste keuze bijna nooit gemaakt. Marokko wordt niet als een valabel alternatief gezien. De economische en sociale voorzieningen worden hier als belangrijkste redenen aangehaald. Men gaat ervan uit dat men in België wel een toekomst heeft met vooruitzichten op werk, goede gezondheidszorg, onderwijs en sociale voorzieningen die men in Marokko moet ontberen. Er gebeurt dus telkens een gezinshereniging in België en zoals aangegeven in het deel over partnerkeuze, wordt het Europees verblijfsrecht van één van de partners vaak als pasmunt in de huwelijksonderhandelingen gebruikt.

Indien één van beide huwelijkspartners dus een Europees verblijfsrecht heeft, dan kiest men om zich in dat land te vestigen. Doorgaans vestigt het paar zich dan in de buurt of in dezelfde woonst als de reeds gevestigde familie. Zo zien we dat de migratiespreiding van Marokkaanse nieuwkomers, het patroon van de reeds gevestigde Marokkanen volgt (Timmerman e.a., 2000).

Zoals we reeds beschreven bij partnerkeuze, zijn de verwachtingen vaak erg hoog bij de uit Marokko afkomstige partner wat betreft de materiële levensomstandigheden van het koppel. Door de 'mythe van de migratie' overschat men doorgaans de levensstandaard van de in Europa verblijvende Marokkanen. Terwijl men hoopt op de sociale ladder omhoog te klimmen door een huwelijk met een Europeaan, voelt men zich bedrogen wanneer men de feitelijke positie van de Marokkaanse gemeenschap in België 'ontdekt'. Dit vertaalt zich uiteraard ook in de woonomstandigheden, die vaak niet voldoen aan de verwachtingen. De meeste vrouwelijke respondenten die via hun huwelijk naar België kwamen, gaven aan erg teleurgesteld te zijn over de algemene levensomstandigheden en woonsituatie na hun huwelijk.

Indien het de man is die via een huwelijk vanuit Marokko overkomt, ontstaan er mogelijk problemen met betrekking tot de woonsituatie. Bij aankomst heeft de man doorgaans niet meteen werk, spreekt de taal niet en is dus feitelijk erg afhankelijk van zijn vrouw en schoonfamilie. Dit strookt totaal niet met de Marokkaanse traditionele gebruiken (waar

een vrouw onder de hoede van haar man en schoonfamilie komt) wat kan leiden tot spanningen binnen de familie. In sommige gevallen moet de man aanvankelijk zelfs bij de schoonfamilie inwonen, waardoor het koppel weinig privacy heeft. De man wordt in een moeilijke positie gedwongen aangezien hij niet meteen zijn rol van kostwinner kan opnemen. Deze afhankelijkheid kan bij mannen tot psychische klachten en identiteitscrisissen leiden.

* *Werken*

De professionele situatie van de respondenten liet ook vaak te wensen over na het huwelijk. Binnen de islamitische Marokkaanse cultuur wordt een traditioneel rollenpatroon voor mannen en vrouwen voorop gesteld. Daarbinnen is het de eerste en belangrijkste taak van een vrouw om de zorg voor de man, het huishouden en de kinderen op zich te nemen, terwijl de man kostwinner en gezinshoofd wordt. Toch zien we zowel in Marokkaanse grootsteden als in Europa steeds meer Marokkaanse vrouwen die op professioneel vlak andere of bijkomende ambities hebben. Aangezien dit echter 'afwijkt' van het traditionele patroon, gaven de respondenten die hiervoor kozen aan, dat ze dit voor het huwelijk uitvoerig hadden besproken en beloftes hadden gekregen van hun partner omtrent studies en/of werk. Voor diegenen bij wie studie of carrière wel van belang was, bleek echter in realiteit ook hier weinig van hun dromen werkelijkheid te worden. Dit kwam enerzijds omdat het praktisch moeilijker bleek dan verwacht en anderzijds omdat in verschillende gevallen de man zijn beloftes introk. Niet alle vrouwen kozen er echter voor om te werken. Verschillende respondenten gaven aan tevreden te zijn met de rol die voor hen was weggelegd en hun ambities lagen dus bij man en kinderen.

Eén van de praktische drempels om te kunnen werken is de moeilijkheid om buitenlandse diploma's erkent te krijgen in België. Bij niet gelijkwaardigheid van diploma's verkleinen de mogelijkheden op de arbeidsmarkt voor de vrouwen aanzienlijk. Bovendien beschikten verschillende respondenten niet over een diploma, maar wel enkele jaren werkervaring, dit wordt echter niet erkend als valabel bij het zoeken naar werk. Ook het leren van de Nederlandse taal bleek een veel grotere hinderpaal dan aanvankelijk gedacht. Deze praktische problemen leiden ertoe dat de respondenten ook na hun echtscheiding erg veel moeilijkheden hebben om studies te volgen of werk te vinden.

Naast de praktische bezwaren waren er ook vaak bezwaren van de partner die na het huwelijk zijn mondelinge beloften introk. Een respondent getuigt:

Tijdens de gesprekken voor mijn huwelijk had ik duidelijk gezegd dat ik in Europa graag verder wou studeren. Mijn broers hadden de onderhandelingen mee gevoerd en mijn toekomstige echtgenoot had volledig met mijn plannen ingestemd. Ik had immers al economie gestudeerd aan de universiteit in Marokko en wilde deze studies graag vervolgen in Vlaanderen. Na mijn huwelijk en verhuis naar Vlaanderen bleek echter dat mijn man me helemaal niet verder wilde laten studeren. Zelf heeft hij geen diploma en hij had het er erg moeilijk mee dat ik hoger opgeleid was dan hijzelf. Daarover maakte hij voortdurend neerbuigende opmerkingen. Er was geen sprake meer van studies of werk. Ik moest thuis blijven. Daarmee zag ik heel mijn droom instorten. Bovendien verhinderde me dat ook om een eigen inkomen te verwerven en financieel hadden we het heel krap op een veel te klein appartement. Ik was door deze situatie volledig aan hem gebonden en kon eigenlijk geen kant meer op.

Tijdens de interviews kwam ook soms een omgekeerde situatie aan het licht. Zo getuigde een respondent dat ze professioneel werd uitgebuit door haar partner.

Mijn tweede man had een eigen zaak in de stad waar we woonden, een kleine winkel die goed draaide. Ik moest er van 's morgens tot 's avonds hard werken, maar heb nooit een cent gezien van wat we verdienden. Ik kreeg enkel geld om voor hem eten te koken. Hij is van Pakistaanse afkomst en wou dat ik Pakistaans voor hem kookte. De Marokkaanse keuken kon ik enkel nog bij vriendinnen gaan eten. Ik had zelf geen geld om het klaar te maken. Ook voor kleding of andere zaken kreeg ik niets, terwijl ik wel zeer veel uren werkte. Ik ging toen in het weekend kuisen om toch wat geld voor mezelf te verdienen waarmee ik kleren kon kopen. Zelfs toen ik zwanger was van ons eerste kind, moest ik onverminderd door doen ondanks de aanbevelingen van de arts om het kalmer aan te doen. Bovendien sloeg hij me regelmatig. Toen ik vier maanden zwanger was sloeg hij me na een zware werkdag de trap af. Die klap overleefde mijn kindje niet. Toen ik zwanger was van het tweede kind, ben ik bij hem weggegaan.

De moeilijkheden om werk te vinden gelden in veel mindere mate voor vrouwen die in België opgroeiden en huwen met een partner uit Marokko. Aangezien zij hier opgroeiden, zijn de praktische bezwaren om werk te vinden veel minder groot en bovendien leidt de feitelijke onmogelijkheid van hun partner om onmiddellijk na het huwelijk de kostwinnersrol op te nemen, er vaak toe dat hun professionele activiteiten veel beter worden aanvaard. Zij nemen dan als het ware de kostwinnersrol over. Ook lijkt het alsof ze zich in een sterkere machtspositie bevinden omdat hun man 'dank zij' hen naar België is kunnen verhuizen. Terwijl deze afhankelijke positie van de geïmporteerde man voor hemzelf tot psychische klachten kan leiden (Timmerman, 2000), zorgt het voor de vrouwen eerder voor een gevoel van vrijheid en macht.

Samen met het zelfbeschikkingsrecht over een professionele carrière, is er ook de wens van financiële 'veiligheid' bij de respondenten. Voor sommige respondenten wil dit zeggen dat ze zelf over een inkomen wilden beschikken, voor anderen dat hun partner een voldoende groot inkomen moet hebben om het huishouden te onderhouden. In beide gevallen ondervonden onze respondenten problemen. Ofwel omdat ze niet beschikten over een eigen inkomen, ofwel omdat er sowieso geen inkomen was. Verschillende respondenten hadden gedurende de hele of een deel van de tijd over een onvoldoende inkomen beschikt. Bovendien hadden ze ook weinig beslissingsrecht gehad over de manier waarop het moest worden uitgegeven.

* *Kinderen*

Over het hebben van kinderen werd doorgaans ook gesproken voor het huwelijk werd voltrokken. De afspraak luidde doorgaans dat die er vroeg of laat zouden komen. Dit werd voor de respondenten als een evidentie aanzien. Behalve voor diegenen die zich in een gedwongen huwelijk bevonden en alleen als ambitie hadden er zo snel mogelijk weer uit te stappen, horen kinderen bij een huwelijk. De vrouwen die dan ook kinderloos achterbleven na de echtscheiding, klaagden erover dat ze graag kinderen willen in de toekomst en dat ze hun leven niet kunnen voorstellen zonder. Een getuigenis:

'Na aankomst was mijn desillusie zo groot dat heel mijn huwelijksdroom ineen stortte. Ik had met mijn man afgesproken dat we kinderen zouden hebben, maar toen ik ons kleine huis, lage inkomen en de drank- en drugsproblemen van mijn man

onder ogen kreeg, wou ik helemaal geen kinderen meer. Toch niet in zulke omstandigheden. Mijn man was erg kwaad dat ik wilde wachten. Toch heb ik voet bij stuk gehouden. Uiteindelijk ben ik kinderloos bij hem weggegaan. Dat doet me enerzijds veel verdriet omdat ik graag kinderen wil, maar anderzijds had ik geen kinderen in zulke omstandigheden willen opvoeden. Ik voel me als alleenstaande nu vaak heel eenzaam en droom dan van de kinderen die nog zullen komen, ooit.'

Dit argument vormt een drijfveer voor sommige vrouwen om een tweede of derde huwelijk aan te gaan. Net zoals het ongehuwd blijven, is ook het niet krijgen van kinderen ondenkbaar voor hen.

* *Psychische problemen*

Het is bekend dat veranderingen stress meebrengen: verhuizen, een kind krijgen, huwen, zijn allemaal aangename gebeurtenissen, maar brengen ook spanningen mee, zeker indien deze zaken worden geaccumuleerd. Indien men dus huwt, dan pas zijn/haar partner leert kennen en ondertussen ook van land moet verhuizen, dan is de kans groot dat dit tot psychische klachten leidt. Hoe elk koppel of individu hiermee omgaat, is sterk afhankelijk van zijn/haar psychische weerbaarheid en volwassenheid. Maar lang niet iedereen komt deze periode vlekkeloos door. Bovendien zijn er –zoals we in bovenstaande fragmenten konden lezen – zeker niet alleen aangename gebeurtenissen die stress veroorzaken maar ook situaties van gegronde angst, verdriet, pijn, desillusie en eenzaamheid. Voldoende ingrediënten dus voor een huwelijks crisis.

Dit alles wordt nog bemoeilijkt door de communicatieproblemen. Aangezien ze hun partner pas echt leren kennen na het huwelijk, moet er nog een manier van praten worden ontwikkeld. Vaak vinden de respondenten geen gehoor bij hun man en slagen er niet in om een constructief gesprek met hem aan te knopen. Bovendien klagen verschillende vrouwen over psychische en fysieke mishandeling, waardoor ze uiteindelijk geen initiatief meer durven nemen om in communicatie te treden. Er wordt algemeen een sfeer van wantrouwen uitgedrukt als het over de communicatie tussen mannen en vrouwen gaat. Het is duidelijk dat ze niet veel wisten van hun man (zelfs basisinformatie als zijn leeftijd of studieniveau ontbrak) en dat er ook geen open sfeer bestond om te praten. De psychische klachten gingen over irritaties over het niet kunnen praten, tot

regelrechte doodsangst bij opsluiting. Opsluiting werd door verschillende respondenten aangehaald als psychisch pressiemiddel. Twee respondenten maken er uitdrukkelijk melding van dat ze uiteindelijk uit de woning hebben moeten uitbreken of door de politie werden 'bevrijd'.

* *Verslavingsproblematiek*

De relationele problemen situeerden zich op de hierboven reeds vermelde vlakken: kinderen, inkomen, werk, studies. Ook andere problemen zoals verslavingsproblematiek (drank, drugs) werden geregeld aangehaald:

'Wat ik je daarstraks eigenlijk niet durfde zeggen, maar wat heel belangrijk is, is het feit dat de drank of de drugs een wijdverspreid probleem zijn. Die drugs worden in het Noorden van Marokko gekweekt en het verbruik ervan is heel sterk verspreid onder Marokkanen in België. Het is iets waar niemand over durft praten'.

Dit probleem wordt ook door andere respondenten aangehaald. Het zelfbeschikkingsrecht over inkomen wordt uiteraard verkleind met een verslaafde partner.

* *Samengevat*

Samenvattend kunnen we dus stellen dat bij aankomst in Vlaanderen, de mythes die beide partijen koesterden al snel worden doorprikt. Vrouwelijke respondenten afkomstig uit Marokko, hebben het erg moeilijk om een bevredigend professioneel leven uit te bouwen. Vooral het recht om zelf over deze zaken beslissingen te nemen lijkt hen ontnomen. Dit geldt in veel mindere mate voor vrouwen die in België opgroeiden en huwen met een partner uit Marokko. Aangezien zij hier opgroeiden, zijn de praktische bezwaren om werk te vinden veel minder groot en bovendien leidt de feitelijke onmogelijkheid van hun partner om onmiddellijk na het huwelijk de kostwinnersrol op te nemen, er vaak toe dat hun professionele activiteiten veel beter worden aanvaard. Gezien de huwelijkspartners meestal weinig of geen kans hebben gehad om elkaar voor het huwelijk te leren kennen, kunnen ze ook moeilijk inschatten wat de draagwijdte van deze problemen zijn. Dit zorgt bij beide partners soms voor psychische problemen en stress. Kinderen vormen hierbij, naast werk en de woonplaats één van de potentiële conflictharden. Communicatieproblemen, naast de stresserende migratie-ervaring, geven bijkomend

voeding aan psychische problemen. Specifiek, als bijkomend probleem, voor Marokkaanse mannen wordt ook een verslavingsproblematiek aangehaald dat mogelijke oplossingen in de weg staat. Op basis van de interviews kunnen we zeggen dat de oorzaken voor echtelijke conflicten veelvoudig zijn en meestal een combinatie van verschillende factoren die op mekaar inspelen en zich versterken waarbij het moeilijk is om oorzaak-gevolg te onderscheiden.

2.4 Hulpverlening bij echtelijke conflicten.

We onderscheiden twee belangrijke bemiddelingskanalen, namelijk de familie en officiële hulpverleningsinstanties.

* *Familie*

Natuurlijk loopt het meestal niet vanaf de eerste dag fout. Doorgaans bouwen de problemen stapsgewijze op en ondernemen de respondenten verschillende initiatieven om het huwelijk te redden. In eerste instantie probeerden de respondenten te praten met hun echtgenoten over de problemen die ze ervoeren. Toen ze merkten dat dit geen resultaten opleverde, werd doorgaans de familie ingeschakeld. Dit kon gebeuren op initiatief van de man of van de vrouw. Doorgaans gaat het dan over de familie van de partner die in België is opgegroeid en wiens familie dus hier aanwezig is. Vaak werd er geluisterd en kwam er advies van familieleden, maar dat bleek niet voldoende om de problemen op te lossen.³⁰

De hulp bestaat meestal uit advies, de man krijgt een 'vermaning' en de opdracht om voortaan beter voor zijn vrouw te zorgen, maar daar blijft het bij. Zelf indien de vrouw expliciet aan de familie zegt te willen weglopen en bij hen te willen onderduiken, vragen ze eerst de toestemming van de man. Indien die weigert, leggen ze zich daarbij neer. Hij blijkt het uiteindelijke beslissingsrecht te behouden, volgens de respondenten in dit onderzoek.

³⁰ Wel moet hier worden herhaald dat al onze respondenten uiteindelijk gescheiden zijn en dat dus al hun initiatieven om het huwelijk te redden mislukten. We willen dus niet zeggen dat familieleden geen hulp kunnen bieden, alleen zagen we in dit onderzoek dat er een groep bestaat waarbij die hulp niet baadt.

'Op vakantie in Marokko zag mijn schoonfamilie dat ik erg ongelukkig was. Mijn schoonzussen wilden er met mij over praten, maar ik wou eerst niets zeggen uit schrik voor mijn man. Toen ik uiteindelijk toch vertelde wat er aan de hand was reageerde mijn schoonfamilie geschokt. Mijn man werd bij zijn vader geroepen die zei dat hij beter voor mij moest zorgen. Mijn man zei dat hij me bij zijn ouders wou achterlaten, maar die weigerden me op te nemen. Zijn vader zei dat hij me mee terug naar België moest nemen en beter voor mij moest zorgen. Toen zijn we terug vertrokken, maar er verbeterde niets, integendeel. Na enkele maanden in België kwam een tante van mij uit Nederland op bezoek. Ondertussen had mijn man me al proberen te wurgen. In de keuken klampte ik haar dus vast en smeekte haar me mee te nemen. Ze vroeg daarom aan mijn man of ik een tijdje bij hen kon komen logeren, maar mijn man weigerde en dus vertrokken ze 's avonds alleen naar huis. Ik was radeloos. Met hen zag ik mijn laatste hoop om te overleven vertrekken.'

* *Officiële hulpverleninginstanties*

Het is belangrijk erop te wijzen dat de respondenten vaak het mislukken van het huwelijk op zichzelf betrekken. Ze denken dat ze niet voldoende hun best doen en proberen steeds meer de man te believen. Slechts weinigen komen ertoe om een breder maatschappelijk kader te schetsen waardoor ze minder zichzelf, dan wel de maatschappelijke context of hun partner als mede oorzaak van hun problemen zien. De mislukking van hun huwelijk zien ze echter als een persoonlijk falen.

Het inroepen van externe hulp – zoals een vrouwenluchthuis of de politie – wordt doorgaans als laatste middel gekozen. Dit is deels te verklaren door het feit dat de vrouwen die uit Marokko afkomstig zijn de weg naar of het bestaan van maatschappelijke voorzieningen niet kennen. Anderzijds heeft het ook te maken met het feit dat ze het emotioneel erg moeilijk hebben om een scheiding aan te gaan en ze dus vaak tot het uiterste blijven proberen om toch hun huwelijk te redden. De politie inschakelen betekent voor hen dat er geen weg terug is. Dat aanvaarden is moeilijk.

Meestal was er een tussenpersoon tussen de externe instantie en de vrouw die een belangrijke brugfunctie vervult. Dit kan een buurvrouw of familielid zijn, van autochtone of allochtone afkomst.

* *Samengevat*

Bij aankomst in Vlaanderen worden de mythes die beide partijen koesterden al snel doorprikt. Gezien de huwelijkspartners meestal weinig of geen kans hebben gehad om elkaar voor het huwelijk te leren kennen, kunnen ze ook moeilijk inschatten wat de draagwijdte van de diverse problemen zijn. De twee belangrijkste bemiddelings- en/of remediëeringskanalen zijn de familie en officiële hulpverleningsinstantie. De inzetbaarheid van deze hangen af van het bestaande netwerk (dat kleiner is bij nieuwkomers vrouwen dan bij Marokkaanse allochtonen vrouwen). Externe officiële hulpverlening vormt hierbij een laatste optie.

2.5 Voorwaarden om uit de echt te scheiden

De belangrijkste voorwaarden voor een echtscheiding zijn kennis van de juridische mogelijkheden om uit de echt te scheiden (de familiewetgeving), toegang tot vluchthuizen en het hebben van een sociaal netwerk.

* *Kennis van het Marokkaanse familierecht*

De kennis van het Marokkaanse familierecht en de recent doorgevoerde hervormingen werd bij al de respondenten bevraagd (zie deel II). Daaruit blijkt dat ze niet op de hoogte zijn van de inhoud van die wetgeving en ook niet over de aard van de veranderingen. De meesten hebben wel gehoord dat er iets veranderd is, maar kunnen geen details geven. Bovendien betrekken ze deze wetgeving niet op hun eigen ervaringen. Het zou namelijk kunnen dat ze hun problemen mede verklaren door de discriminerende wetgeving voor vrouwen. Deze analyse wordt echter niet gemaakt. Het systeem zoals het is wordt weinig in vraag gesteld. Wel wordt het mislukken van hun huwelijk eerder als een persoonlijk falen of als een falen van hun partner gezien. Indien ze iets hebben vernomen over de hervormingen, dan gebeurt dit doorgaans via de Marokkaanse televisie. Ook tijdens het veldwerk in Marokko leek dit de meest aangehaalde bron van informatie te zijn.

* *Toegang tot een vluchthuis*

De meeste vrouwen uit ons onderzoek die vanuit Marokko afkomstig waren voor een huwelijk hier, kwamen bij hun echtscheiding uiteindelijk in een vluchthuis terecht. Hun

ervaringen met de vluchthuizen waren unaniem positief. Bovendien kregen ze daar de nodige begeleiding om op eigen benen te leren staan en juridisch de echtscheiding in orde te brengen. Toch verliep dit niet altijd van een leien dakje. Bij navraag konden de respondenten geen duidelijke uitleg geven over de echtscheidingsprocedure. Meestal was dit volkomen onbegrijpelijk voor hen en vertrouwden ze volledig op het advies van de juristen verbonden aan het vluchthuis. Dit geldt zeker voor de analfabete vrouwen die zich door de juristen lieten leiden zonder te begrijpen waarover het ging.

Vaak geven de advocaten er de voorkeur aan om eerst voor een permanente verblijfsvergunning te zorgen en dan pas de echtscheiding te finaliseren. In omgekeerde volgorde zouden ze immers hun verblijfsrecht kunnen verliezen. Vooral dit aspect is vaak moeilijk te begrijpen voor de vrouwen die zo snel mogelijk willen scheiden.

* *Sociaal netwerk*

Een derde categorie respondenten (naast de illegalen en de nieuwkomers) zijn de vrouwen die in België opgroeiden en huwden met een man afkomstig uit Marokko. Voor hen lijken de problemen in verband met de echtscheiding minder groot. De procedures zijn ook voor hen moeilijk, maar niet onbegrijpelijk. Bovendien komen ze minder snel in vluchthuizen terecht omdat ze hier een uitgebreid netwerk aan vrienden hebben. Ook in hun geval zien we doorgaans een persoon (allochtoon of autochtoon, vriend of buurvrouw) die een brugfunctie vormt naar de officiële instanties om de procedures op gang te trekken. Voor alle vrouwen geldt dus dat het sociale netwerk dat hen omringt van cruciaal belang is om de stap naar de echtscheiding te zetten. Ook nadat ze de stap hebben gezet, blijven die sociale contacten van groot belang. Verschillende respondenten maken melding van een vriendenkring met andere Marokkaanse gescheiden vrouwen waartoe ze nu behoren en zonder wie ze niet zouden kunnen verder leven. Deze groepen van lotgenoten zorgen voor kinderopvang, emotionele steun, jobnetwerking en steun om de moeilijke situatie door te komen. Niet zelden delen ze eenzelfde appartement.

Wanneer de stap definitief wordt gezet, wordt uiteindelijk ook de familie in Marokko ingelicht. Doorgaans ervoeren de respondenten begrip van hen, maar geen daadwerkelijke steun. De familie dringt er wel op aan om zo snel mogelijk te hertrouwen, gezien het voor een vrouw moeilijk aanvaardbaar is om een zelfstandig leven uit te bouwen. Niet zelden

speelt de familie dan opnieuw een bemiddelende rol in het tot stand komen van een nieuw huwelijk.

2.6 Mogelijke gevolgen van een echtscheiding

De respondenten halen zowel positief ervaren gevolgen aan (zoals de herwonnen autonomie) als negatief ervaren gevolgen (verlies van verblijfsrechten, twisten rond hoederecht en alimentatie, enzovoort)

* *Verlies van het verblijfsrecht*

Voor die respondenten waar er wel een officieel huwelijk was voltrokken en die dus een rechtmatige verblijfsvergunning bezaten, word de echtscheiding vaak verhinderd door het consolideren van dit verblijfsrecht. Indien men immers al snel na aankomst wil scheiden dreigen de vrouwen hun verblijfsvergunning te verliezen.

Het is interessant om even licht te werpen op een respondent wiens man het initiatief nam om uiteen te gaan. In dit geval was het koppel nog niet getrouwd. De man had de vrouw op vakantie in Marokko leren kennen en haar meegevraagd naar België. Hij had beloofd in België meteen met haar te zullen trouwen. Ze vertrokken samen en leefden enkele maanden samen op een appartement zonder dat er nog van een huwelijk sprake was. Na drie maanden pakte de man zijn koffers en liet de vrouw achter. Aangezien ze zonder geldige verblijfspapieren België was binnengesmokkeld door haar man kon ze nergens aanspraak op maken. Ondertussen leeft ze al meer dan vijf jaar in de illegaliteit in België. Ze leeft van jobs op de zwarte markt en van de hulp die vrienden haar aanbieden. Wellicht zijn er meerdere vrouwen in haar geval. De gesprekken met respondenten zonder geldige verblijfspapieren toonden telkens weer aan dat ze absoluut niet van plan zijn om naar Marokko terug te keren. Vooral de gescheiden vrouwen geven aan dat er in Marokko voor hen geen toekomst is. Een gescheiden vrouw draagt namelijk een stigma, dat ze niet van zich af kan schudden. De kans is erg klein dat ze nog ooit kunnen hertrouwen in Marokko of een zelfstandig leven uitbouwen. Veelal rest er geen andere optie dan als huishoudhulp te gaan inwonen bij een familielid. De illegale vrouwen kiezen er dus resoluut voor om in België te blijven waar ze in het zwart als kuisvrouw aan de slag kunnen, een appartement kunnen huren en zo toch een relatief

onzeker maar wel zelfstandig leven kunnen uitbouwen.

Bij mensen zonder geldige verblijfstitel leeft er een hoopvolle overtuiging over mogelijke regularisatiecampagnes. Ze geloven dat de overheid vroeg of laat iets zal moeten doen aan de groeiende groep illegalen en dat het dan hun beurt zal zijn om te worden geregulariseerd. Deze verhalen hebben niet zelden hun oorsprong bij de advocaten die in deze doelgroep hun cliënteel vinden. Niet alleen advocaten, ook diensten voor maatschappelijke hulpverlening, opvangcentra, verenigingen voor illegalen, enzovoort, bieden ondersteuning aan deze groep.³¹

* *Kinderen en alimentatie*

Wanneer we de huidige situatie van de respondenten bekijken, zien we dat de meesten erin zijn geslaagd om de kinderen bij zich te houden. Dit is in het Marokkaanse familierecht niet evident, daar werden de kinderen tot voor kort immers automatisch aan de vader toegewezen (dit is gewijzigd met de hervorming van het familierecht). Wat alimentatie betreft stellen de meeste vrouwen weinig eisen. Ze zijn al heel tevreden dat ze erin slagen om uit het huwelijk te stappen en willen alles zo snel mogelijk achter de rug hebben. Bovendien is het juridische apparaat een ondoorzichtig kluwen voor hen en begrijpen ze sowieso niets van de procedures. Ze hebben dus ook weinig kennis over de zaken waarop ze recht zouden kunnen hebben. De communicatie hierover verloopt ook moeilijk omdat ze de taal niet spreken en/of analfabeet zijn.

* *Herwonnen autonomie versus behoefte aan een nieuwe partner*

Na de echtscheiding wonen de vrouwen zelfstandig en hebben doorgaans werk gevonden via het diensten van het vluchthuis. Het gaat hier dan om laaggeschoolde arbeid zoals kuisvrouw of bejaardenhulp. De respondenten zeggen algemeen veel gelukkiger te zijn

³¹ Het is enigszins ambigu dat de overheid enerzijds een uitwijzingsbeleid voert en anderzijds ondersteuning biedt aan diensten die hen opvangen. Dit tweesporenbeleid smaakt naar een misplaatste vorm van schuldaflossing die niemand echt leidt tot zelfstandigheid of ontvoogding. Het maatschappelijk, economisch en juridisch vacuüm waarin ze zich bevinden geeft hen niet de kans om echt op eigen benen te staan en versterkt zelfs de afhankelijkheid van de dienstverlening, die net genoeg mag doen om hen in leven te houden, maar niet aan structurele oplossingen mag werken. Langs de kant van de illegalen leidt het vaak tot berusting, schikking in een lot dat toch nog veel beter is dan het doembeeld van een gedwongen terugkeer.

over hun huidige situatie dan over hun huwelijk. Vooral de zelfstandigheid op vlak van werk en inkomen stellen ze erg op prijs. Toch klagen ze allemaal over de grote eenzaamheid die ze ervaren. Ze wensen niet alleen te blijven en hopen toch nog een man te vinden met wie ze een gelukkig huwelijksleven kunnen uitbouwen. De kans om te hertrouwen is erg reëel voor diegenen die erin slagen om een wettelijke verblijfsvergunning te krijgen. Zij worden immers wederom aantrekkelijke huwelijkspartners voor de achterblijvers in Marokko. Zoals al aangegeven speelt de familie in Marokko hierin een bemiddelende rol en voor verschillende vrouwen had het hierboven beschreven tafereel zich reeds eerder afgespeeld. Toch droomden ook zij ervan om opnieuw in het huwelijksbootje te stappen. Op de vraag wat ze willen ondernemen om te vermijden dat hun toekomstige huwelijk ook op de klippen loopt, blijven de meesten erg vaag. Op deze wijze zien we dat het drama voor verschillende vrouwen en hun kinderen wordt voortgezet.

Wat betreft de contacten met de ex-partner, zien we verschillen. Sommige vrouwen leven quasi ondergedoken en hebben nog steeds angst vervolgd en vermoord te zullen worden door hun ex. Andere vrouwen slaagden er dan weer in om een modus vivendi te vinden met hun ex partner en leven min of meer op vriendschappelijke voet.

3. Veldwerk in Marokko

3.1 Socio-economische situering van Al Hoceima en Ait Kamra

Niet alleen in Vlaanderen, ook in Marokko zelf werd onderzoek gedaan naar de invloed van de hervormingen van het familierecht op de huwelijkspraktijk. Dit veldwerk werd verricht in de gemeente Ait Kamra.

Ait Kamra is een landelijke gemeente (Commune Rurale) gelegen op 18 kilometer van Al Hoceima. De provincie Al Hoceima is een arm gebied in het noorden van het Rifgebergte, grenzend aan de Middellandse zee. Het gebied wordt gekenmerkt door een gebrek aan economische activiteit en werkgelegenheid. De weinige economische activiteiten, bevinden zich vaak in de illegale sfeer. Zo vormt het Rifgebergte een rijk herkomstgebied

van legale en illegale migranten naar Europa. Al Hoceima is sinds enkele jaren een stadje van waaruit illegale migranten de overtocht per boot naar Spanje proberen te maken. Met deze roekeloze overtocht, waarbij velen het leven laten, drukken de jongeren hun ongelooft in een toekomst in eigen streek uit (Timmerman e.a. 2000). Al Hoceima is gedurende de zomermaanden een bruisende stad met om en bij de 60.000 inwoners – waaronder het merendeel Europese migranten – en valt tijdens de rest van het jaar terug op ongeveer 8.000 senioren en jongeren, terwijl het gros van de actieve bevolking terug naar de migratielanden in Europa vertrekt. Naast migratie en de daarmee samenhangende mensenhandel in bootvluchtelingen, zijn er nog enkele lucratieve, maar illegale economische activiteiten in de streek. Plaatselijk wordt cannabis (Kif) verbouwd, ook in de streek rond Ait Kamra waar het veldwerk plaats vond. De bevolking van Ait Kamra zijn betrokken in de handel ervan, de grote inkomsten uit deze handel gaan echter niet naar de boeren of de plaatselijke transporteurs, maar naar de distributeurs. Ook deze structuren dwarsbomen de lange termijn ontwikkeling van het gebied. Tot slot is er de smokkel als illegale economische activiteit, die zich concentreert op de Spaanse enclaves en de Marokkaanse kust (o.a. Mellilla), waar goedkope goederen aan dumpingprijzen Marokko binnen worden gesmokkeld. Deze handel zorgt voor onrechtvaardige concurrentie met de plaatselijke markten waardoor de economische ontwikkeling niet wordt gestimuleerd.

De regio van Ait Kamra telt ook veel gemigreerde bewoners. Er zijn dus inkomsten die via deze groep worden gegenereerd. Naast de inkomsten van de migranten, zijn er ook landbouwinkomsten, zij het beperkt. De streek is rijk aan amandelbomen en er worden ook verschillende soorten granen verbouwd. Er is één oogst per jaar, afhankelijk van de regenval. Er wordt niet geïrrigeerd en er is veel erosie op de bergflanken. Verder bezitten ook een aantal families kleine kuddes geiten of schapen. De behuizing gebeurt voor veel bewoners in traditionele lemen huizen. De aardbeving op 24 februari 2004 leverde een zeer hoog aantal slachtoffers op, aangezien traditionele lemen huizen veel sneller instorten dan moderne huizen in gewapend beton. 1500 huizen in de gemeente liepen gehele of gedeeltelijke schade op tijdens de aardbeving (provinciaal schaderapport, 2004).

* *Samengevat*

Samenvattend kunnen we zeggen dat zowel de mensenhandel, de drugshandel als de smokkel, voornamelijk economische activiteiten vormen voor de provincie Al Hoceïma, maar dat ze tegelijk de economische ontwikkeling van het gebied dwarsbomen.

3.2 Situatie van de vrouw.

De gemeente Ait Kamra telt ongeveer 11.000 inwoners. Voor dit gebied zijn 9 lagere scholen beschikbaar. Onderwijs is een belangrijk probleem in het gebied. In Marokko is ongeveer 65% van de vrouwen analfabeet en dat cijfer ligt (met 88%) nog hoger in deze regio (provinciaal jaarrapport 2003). Tot voor kort was er geen middelbare school in Ait Kamra en aangezien het voor meisjes cultureel niet aanvaardbaar was om op 'kot' te gaan in Al Hoceïma, betekende dit dat meisjes in het dorp zelden verder studeerden na de lagere school. Voor jongens is de schoolcarrière gunstiger omdat het voor hen wel aanvaardbaar is om in Al Hoceïma te gaan studeren. Sinds een jaar is er echter een middelbare school geopend in Ait Kamra, wat meer meisjes in de mogelijkheid zal stellen om een middelbaar diploma te halen.

Maar ook het volgen van de lagere school is voor velen een probleem. Er bevinden zich in het dorp nog een grote groep meisjes en vrouwen die in het verleden geen kansen kregen om onderwijs te volgen. Er is met andere woorden een grote groep meisjes die geen of onvoldoende scholing hebben gevolgd en dus quasi analfabeet zijn.

Naast de praktische redenen om de meisjes niet naar school te sturen zijn er ook culturele en religieuze redenen die de ouders weerhouden. Meisjes leven in het Rifgebergte erg geïsoleerd en verlaten slechts zelden alleen het huis. Ze worden verondersteld dit enkel te doen onder mannelijke begeleiding. De participatieve observatie leerde ons dat vrouwen wel alleen worden waargenomen op het platteland indien ze landbouw- of huishoudelijke taken op zich nemen. Zo kunnen ze alleen water halen, schapen hoeden of het veld bewerken. Ze worden echter niet verondersteld 'openbare functies' te vervullen zonder een mannelijke begeleider. In het gezin waarin de onderzoeker verbleef, het gezin van de burgermeester, verliet de vrouw nooit de woning tijdens het verblijf. Ook binnenshuis was ze volledig gesluierd en haar man deed de boodschappen.

Communicatie tussen de vrouwen onderling blijft dus ook beperkt tot de communicatie tussen de vrouwen in de woning waarin ze zich bevinden. Aangezien een vrouw gaat inwonen bij de familie van haar man, wil dat dus zeggen dat ze alleen met haar schoonmoeder of eventuele schoonzussen kan praten. Enkel haar echtgenoot en diens vader kunnen de woning betreden. Een incident dat gebeurde tijdens het veldwerk, illustreert duidelijk de beperkingen in de communicatiemogelijkheden van de vrouwen.

Op een avond nam ik de taxi vanuit Al Hoceima naar Ait Kamra om te overnachten in het huis van mijn gastgezin. De gastheer zelf was in Al Hoceima gebleven voor een vergadering. Ik nam de taxi met een mannelijke vriend van de gastheer. Onderweg vroeg ik hem samen met mij uit te stappen bij mijn gastgezin om de vrouw op de hoogte te stellen dat haar man later kwam wegens een vergadering (Zowel de vrouw als de kinderen spraken alleen het lokale Berbers dialect). Het was echter ondenkbaar dat de mannelijke vriend van de gastheer bij hem zou binnen gaan als alleen zijn vrouw en de kinderen thuis waren. Bovendien, zo werd mij uitgelegd, was het ook onmogelijk voor de vrouw om tot het poortje van de omheining te komen aangezien zij niet met andere mannen kon praten waar haar man niet bij was. Als oplossing moest ik de kinderen uit het huis gaan halen die dan als boodschapper tussen mijn mannelijke begeleider en de vrouw fungeerden.

* *Samengevat*

Vrouwen leiden in Ait Kamra een erg geïsoleerd bestaan. Hun onvolledige of onbestaande scholing maakt hen uitermate afhankelijk van de mannelijke familieleden. Ze worden niet verondersteld in de openbaarheid te treden of 'openbare functies' te vervullen zonder een mannelijke begeleider.

3.3 De hervormingen van de Mudawannah

We bespreken kort de informatiekanaal waaruit de plattelandsbevolking hun informatie putten om de (ingrijpende) hervormingen van de Moudawannah als innoverend, bedreigend of irrelevant te classificeren.

* *Informatiekanalen*

Een eerste belangrijke vraag aan de respondent was of ze iets over deze hervormingen hadden vernomen. Hierop antwoorden alle ondervraagden positief. De hervormingen werden in detail vermeld en behandeld op radio en TV. Deze media zijn tot in de kleinste dorpen doorgedrongen. Zelfs in dorpjes waar geen elektriciteit is, vindt men toch TV's die op generatoren werken. Bovendien is de TV een medium dat als 'achtergrond' de hele dag of toch grote delen van de dag wordt opgezet. Voor veel vrouwen – en dat wordt ook zo uitgedrukt – is de TV dus hun venster op de wereld. Terwijl ze hun eigen voordeur amper buiten kunnen komen, bereikt de hele wereld wel hun huiskamer via de TV. Er wordt met veel plezier gekeken naar de vele Arabische en ook Amerikaanse soapseries, maar ook informatieve programma's worden met belangstelling gevolgd.

* *Overheidsbemoeyenis binnen private sfeer of ontvoogdingsinstrument?*

Via deze kanalen is dus iedereen – zowel mannen als vrouwen – op de hoogte van de veranderingen. Dat wil echter niet zeggen dat ze die ook toepassen op zichzelf. De vrouwen waarmee tijdens het veldwerk werd gesproken, hadden de veranderingen zeker nog niet 'verinnerlijkt'. Ze praten over de hervormingen alsof het andere vrouwen betrof waarop die van toepassing zouden zijn. Dit onderscheid werd ook – maar minder duidelijk – door de mannen gemaakt.³² Niet alleen de school, ook andere instellingen van de overheid worden met wantrouwen bekeken. Er heerst een algemeen gevoel dat de overheid alles 'top down' beslist en er geen rekening wordt gehouden met de tradities,

³² Dit onderscheid heeft een dieperliggende historische oorzaak die de huidige hervormingen in het familiale recht overstijgt. Er is namelijk een diepe kloof tussen enerzijds de Berberbevolking in het Rifgebergte en wat zij beschouwen als 'de staat' anderzijds. De Marokkaanse staat heeft een erg moeilijke relatie met de plaatselijke Berberbevolking. Hiervoor zijn verschillende historische verklaringen te vinden zoals de verschillende oorsprong van Berbers en Arabieren en de geschiedenis van opstanden tijdens de jaren '70 waarbij veel doden vielen. Ook nu nog vindt de Berberse bevolking dat ze als tweederangsburgers wordt behandeld en dat de overheid te weinig initiatieven neemt om de ontwikkeling van het gebied echt op gang te brengen. De woede en wrevel die hierover bestaat uit zich onder andere in de weigering van sommige ouders om hun kinderen naar school te sturen. De school wordt dan als symbool of verlengstuk van 'de staat' gezien. Deze wrevel neemt ook andere vormen aan. Zo zijn verschillende schoolgebouwen het mikpunt van vandalisme en worden de gebouwen niet onderhouden door de plaatselijke bevolking. De dichtgetimmerde ramen houden bovendien het daglicht buiten, wat het volgen van de lessen extra bemoeilijkt voor de kinderen. Zo wordt een spiraal gecreëerd waarbij kinderen zich ook niet meer gemotiveerd voelen om tijd door te brengen in het onaangename schoolgebouw.

opvattingen en wensen van de Berbers. Dit komt tot uiting in het ongenoegen over de beslissingen betreffende de financiële vergoedingen van het rampenfonds na de aardbeving, maar dus ook in de beslissingen over de hervormingen van de Mudawannah. De kloof die daarin wordt uitgedrukt is vooral dat ze het gevoel hebben dat de hervormingen van toepassing zijn op 'Marokkaanse vrouwen', maar ze zichzelf niet persé tot deze groep rekenen. Verder lijkt het er ook op dat ze zaken zoals het huwelijk of de echtscheiding als een privé zaak beschouwen die 'intra-familiair' wordt geregeld. Vooral dit laatste is van belang.

Als antwoord op de vraag wat nu precies de belangrijkste zaken aan de hervormingen waren, antwoordde een man:

Vroeger konden wij zaken zoals een echtscheiding allemaal zelf regelen. We zeiden gewoon aan onze vrouw dat we van haar scheidde, en dan vertrok ze terug naar haar ouders. Nu begint 'de staat' zich met al die dingen te bemoeien en nu zijn we dus verplicht om naar een rechter te gaan en daar te zeggen dat we van haar scheiden, zodat hij het op papier kan zetten. Dat is voor ons eigenlijk overbodig tijdverlies. Het was beter toen we het allemaal zelf konden regelen.

Hierin zien we hoe wrevel wordt uitgedrukt ten opzichte van de 'bemoeizucht' van de staat. Men vindt het niet opportuun dat er wordt gemengd in deze familiale aangelegenheden.

Opvallend is vooral het feit dat de bemoeizucht van de overheid als grote hervorming wordt benoemd en niet het feit dat vrouwen dankzij de hervormingen ook rechten krijgen. Wat dat laatste betreft hebben de mannen weinig angst:

Een vrouw die naar de rechter gaat om te scheiden? Nee, dat is hier volstrekt onmogelijk. Het is de man die scheidt, maar hij moet dan wel naar de rechter.

De administratieve besloemingen die de hervormingen meebrengen worden dus als nieuwigheid gezien en niet de rechten van de vrouw daarin. Die rechten worden nog steeds ontkend. De kans is ook zeer klein dat vrouwen de mogelijkheid zouden hebben –

gezien de geïsoleerde context waarin ze leven – om daadwerkelijk van deze rechten gebruik te maken.

En vrouw drukt het als volgt uit:

Als een vrouw zou willen scheiden, wordt zoiets in de familie geregeld. Misschien is ze gewoon ongelukkig omdat ze ruzie met haar man heeft en dan lost de familie die ruzie wel op zodat ze toch terug gelukkig wordt. Scheiden, nee, dat doet een vrouw niet, je zou de schande van het dorp zijn als je zoiets zou aanvragen. Het zou een teken zijn dat je familie echt wel onbekwaam is, als die het zelfs niet opgelost krijgen. Je maakt jezelf en alle anderen te schande.

Men rekent dus volledig op familiale netwerken voor het oplossen van huwelijksconflicten. Men ziet niet in welke meerwaarde de overheid eventueel zou kunnen bieden en ervaren het eerder als een administratieve omweg.

Een andere hervorming die in het familierecht werd opgenomen betreft de bevoogding van de vrouw. Sinds de hervormingen mag een volwassen vrouw zelfstandig beslissen om wel of niet te huwen. Zij heeft hiervoor de toestemming van haar vader niet meer nodig. Deze verandering wordt door de mannen op ongeloof onthaald. Voor hen is het niet denkbaar dat een vrouw zelfstandig beslissingen neemt, zeker niet over gewichtige zaken als een huwelijk.

Ik begrijp echt niet waarom de overheid dat heeft veranderd. Zoiets is vragen om problemen. Iedereen weet immers dat vrouwen totaal niet bekwaam zijn om zoiets te beslissen. Wij mannen zijn er altijd al geweest om hen te behoeden tegen vergissingen. Wij zijn er om hen te beschermen. Waarom de overheid die bescherming nu opeens wegneemt en de vrouwen zomaar aan hun lot overlaat, is mij volstrekt onduidelijk.

De mannelijke respondenten zien hun rol dus voornamelijk als ‘beschermend’ ten opzichte van de vrouw. Die ‘beschermende’ rol wordt nu volgens hen aangetast door de hervormingen. In hun discours wordt dan ook steeds opnieuw benadrukt dat Allah aan de man en de vrouw een welbepaalde rol heeft gegeven en dat dit iets heiligs is waaraan

niet mag worden getornd. De man moet dus zijn beschermende rol opnemen, het is zijn plicht zijn "harem" (vrouw(en) en dochters) te beschermen. De machtsmisbruiken die dit in sommige gezinnen meebrengt, werd door de mannelijke respondenten ontkend.

De vrouwelijke respondenten spraken veel minder openlijk over de eventuele problemen of machtsmisbruiken van de mannen. Ze verwezen voortdurend naar de rol van de brede familie die wel de nodige bescherming zouden bieden indien de man dat nalaat. De familie blijft dus het ultieme toevluchtsoord bij geschillen. Het was duidelijk dat de hervormingen over de toewijzing van de kinderen nog niet zijn doorgedrongen. Men sloot de mogelijkheid uit dat hierover een gerechtelijke beslissing zou komen en indien ze komt, zou worden opgevolgd. Dat wordt 'in de familie' beslist.

Op de vraag wat er gebeurt met de kinderen in geval van echtscheiding werd wisselend geantwoord. Dat wordt blijkbaar per individueel geval familiaal beslist. Een veel voorkomende regeling blijkt de volgende te zijn:

In geval van echtscheiding, gaat de vrouw terug bij haar ouders wonen. Meestal neemt ze de kinderen mee, soms blijven ze bij haar man. Indien ze de kinderen mee neemt en ze hertrouwd na een tijd, dan blijven haar kinderen bij haar moeder wonen. Een man zal immers nooit aanvaarden dat hij de kinderen uit het vorige huwelijk van zijn vrouw moet opvoeden. De kinderen worden dus door de grootmoeder opgevoed.

Deze 'oplossing' om de kinderen door één van beide grootouders te laten opvoeden, werd veelvuldig aangehaald. Het was voor alle respondenten duidelijk dat een hertrouwende vrouw in ieder geval nooit haar kinderen mee krijgt, terwijl een hertrouwende man wel zijn nieuwe vrouw kan opleggen om zijn kinderen mee op te voeden. In die zin betekent scheiden ook een zwaardere beslissing voor vrouwen, omdat het een nieuw huwelijk zonder verlies van kinderen, uitsluit.

* *Samengevat*

De meeste mensen zijn op de hoogte dat Marokkaans familierecht is gewijzigd, al kennen ze zeker niet alle inhoudelijke details. We kunnen besluiten dat de hervormingen van het familierecht in Ait Kamra en wellicht ook in andere plattelandsgebieden van het Rif of

Atlas gebergte van Marokko voorlopig nog dode letter blijft. Dit heeft te maken met drie belangrijke redenen: ten eerste de geïsoleerde en overwegend analfabete positie van de vrouw, die niet bij machte is om haar rechten te gebruiken. Ten tweede de wrevel en het wantrouwen dat er bestaat ten opzichte van alles wat vanuit de overheid wordt beslist en ten derde de aanwezigheid van 'alternatieve' sterke familiale netwerken bij het oplossen van huwelijksconflicten.

4. Besluit en aanbevelingen

De nieuwkomersvrouwen zijn het erover eens in hun aanbevelingen, dat een inburgeringscursus voor hen een verschil zou hebben gemaakt. Slechts één respondent maakte melding dat ze een tijdje Nederlandse les had mogen volgen. Verder hadden de meesten slechts zeer summier contact gehad met Vlaamse instanties en zagen hen dus zeker niet als potentiële hulpverleners in hun situatie. Een inburgeringscursus zou hen hebben geholpen om de hulpverleningsnetwerken te leren kennen en eventueel sneller hulp in te roepen.

Vrouwen die in het kader van huwelijksmigratie in Vlaanderen aankomen zijn volledig aangewezen op hun man en schoonfamilie, wat hen nog kwetsbaarder maakt dan vrouwen die in Marokko huwen. De afwezigheid van hun eigen familie ontnemt hen een netwerk waarop ze in Marokko veel gemakkelijker beroep zouden kunnen doen. Dit netwerk van familie wordt uiteindelijk vervangen door een netwerk van lotgenoten, maar de meesten leggen een erg lange weg af vooraleer ze de deur naar de hulpverlening vinden. Initiatieven die hierin ondersteuning kunnen bieden zijn dus aangewezen. Via integratiecentra, zelforganisaties, enzovoort, kunnen vrouwengroepen zinvolle debatten op gang brengen over relatievorming, huwelijksproblemen en opvoedingsondersteuning. Door hierover een debat op gang te brengen binnen de Marokkaanse vrouwelijke gemeenschap, kan de analyse die momenteel wordt gemaakt op een ander – sociologisch, cultureel – niveau worden getild, waardoor een mentaliteitswijziging mogelijk wordt. Deze vrouwengroepen, die ondersteuning kunnen bieden aan lotgenoten, zijn noodzakelijk voor vrouwelijke nieuwkomers.

Ook voor Marokkaanse vrouwen die in België opgroeien, is er extra nood aan ondersteuning in verband met huwelijk- en relatieproblematiek. Aangezien de communicatie tussen eerste en tweede generatie moeizaam verloopt (Van der Heyden, 2005), kan het onderwijs hier een belangrijke functie spelen. Relaties en huwelijk binnen verschillende culturele sferen kunnen een voorwerp van gesprek vormen, in een open debatcultuur, waarin autochtone en allochtone jongeren hun denkbeelden leren toetsen aan elkaars ervaringen. Alleen via een open respectvolle communicatie kunnen scheefgegroeide situaties rechtgetrokken worden. Deze rol is zeker voor het onderwijs weggelegd. Niet alleen erover praten is voldoende. Ook concrete initiatieven en regelgeving zijn nodig voor de opvang vanuit het onderwijs van crisissituaties in geval van gedwongen huwelijken. De school is een aanknopingspunt bij uitstap voor problemen thuis. Elke school zou dus ook moeten zijn voorbereid om met zulke situaties om te gaan.

Niet alleen de jongeren, ook de volwassenen hebben nood aan het herbekijken van hun tradities in het licht van onze huidige complexe samenleving. Moskeeverenigingen en zelforganisaties kunnen een voorbeeldfunctie vervullen in het geven van een rolmodel. Dat wil echter zeggen dat er dringend werk moet worden gemaakt van een degelijke opleiding van imams. Zij voeren immers een bredere functie dan alleen een religieuze. Als morele raadgevers kunnen zij bij uitstap de gezinnen bereiken en huwelijksproblemen bespreekbaar maken. Daarvoor is echter bijkomende opleiding nodig in counseling en communicatietechnieken.

Ook de situatie van de illegalen is erg problematisch. Hun toekomst is quasi uitzichtloos, maar volgens onze respondenten is ze beter hier dan in Marokko. Dat weerhoudt hen ervan te vertrekken, terwijl hun illegaliteit hen hier weerhoudt van echte maatschappelijke participatie. De paradoxale situatie die hiervan het gevolg is, biedt op dit ogenblik geen perspectieven om het structureel op te lossen. Hier dringen zich dus politieke keuzes op.

Hoofdstuk 6: Veranderingen van de Moudawana: meer dan een juridisch discours. Informatie- en sensibiliseringsstrategieën van het Steunpunt allochtone meisjes en vrouwen

*Judith Perneel*³³

Dit artikel vertrekt vanuit een schets van de (juridische) positie van Marokkaanse vrouwen in Marokko en hier. Wanneer de Marokkaanse overheid in 2003 besluit om een aantal aanzienlijke veranderingen door te voeren met betrekking tot de Moudawana, de Marokkaanse familiewetgeving, heeft dit een grote impact op de positie van de Marokkaanse vrouwen. Een impact die zich in eerste instantie uiteraard op juridisch vlak laat gelden, maar het betekent eveneens de aanzet tot een ruimer maatschappelijk debat waarin de man-vrouwverhoudingen in de Marokkaanse gemeenschap overal ter wereld ter discussie worden gesteld.

Het Steunpunt allochtone meisjes en vrouwen (SAMV) was één van de organisaties die dit veranderingsproces van in het prille begin opvolgden, onder meer door steun te bieden aan de vrouwenbeweging in Marokko en op hun vraag een congres bij te wonen die de complexe juridische positie van Marokkaanse vrouwen over de hele wereld aan het licht bracht. Er werd vervolgens een stuurgroep Moudawana opgestart onder de vleugels van het SAMV waarin Marokkaanse sleutelfiguren uit heel Vlaanderen zetelden en gezamenlijk een actieplan opstelden.

Dit artikel biedt een inzicht in de diverse werkvormen die het SAMV gehanteerd heeft met het oog op het informeren en sensibiliseren van de Marokkaanse gemeenschap in Vlaanderen over de nieuwe Moudawana.

³³ Steunpunt Allochtone Meisjes & Vrouwen

1. Korte situatieschets

Er wonen meer dan 100.000 Marokkaanse vrouwen³⁴ in België. Nog steeds zijn deze (mannen en) vrouwen afhankelijk van twee familiewetgevingen die voor hen van toepassing zijn. Aangezien de meeste Marokkanen die leven in het buitenland ook de Marokkaanse nationaliteit behouden, naast bijvoorbeeld de Belgische nationaliteit, vallen zij onder twee rechtssystemen, namelijk die van het land waar ze wonen én die van het Marokkaans rechtssysteem. Het hoeft geen betoog dat het Marokkaans familierecht (de Moudawana) niet dezelfde rechten biedt aan vrouwen als het Belgische familierecht. Dit maakt ook dat deze vrouwen (en mannen) voor ingewikkelde procedures staan en dat Marokkaans(-Belgische) vrouwen vaak slachtoffer worden van de gerechtelijke uitspraken in Marokko. Deze complexe en fragiele juridische positie van Marokkaanse vrouwen leidt nog steeds tot schrijnende situaties door hun band met het moederland, waar polygamie, éézijdige verstoting, gedwongen huwelijken tot voor kort ook wettelijk mogelijk waren.

2. Reacties op de veranderingen hier en ginder

Hoewel de gemoederen in Marokko en tot ver daarbuiten vaak hoog oplaaide bij de discussie over de hervormingen van de Moudawana, lijken de meeste partijen in Marokko zich verzoend te hebben met de nieuwe wetgeving. De vrouwenbeweging in Marokko roept vooralsnog op om waakzaam te blijven. Zij kaarten ook de resterende ongelijkheden aan die verder blijven bestaan, ook in de nieuwe Moudawana, zij het dan in beperktere mate (bijvoorbeeld verstoting en polygamie).

Ook in Vlaanderen stuiten de veranderingen oorspronkelijk op veel kritiek binnen bepaalde moslimkringen. De strijd is hier echter op geen enkel moment zo fel gevoerd als in Marokko. Binnen de Marokkaanse gemeenschap zijn veel vrouwen er zich niet echt van bewust dat deze veranderingen in Marokko eveneens een grote impact hebben op hun

³⁴ Website Nationaal Instituut voor Statistiek, januari 2005, *De twintig belangrijkste buitenlandse bevolkingsgroepen in België op 1 januari 2002*, Bron: Nicolas Perrin, GZDAP-UCL, Département des sciences de la Population et du Développement, Université catholique de Louvain.

leven hier. Ook de Marokkaanse overheid bekommert zich niet onmiddellijk om haar Marokkaanse onderdanen die permanent in het buitenland wonen. Consulaten geven aan veel te weinig geïnformeerd te worden, wat hen belet de Marokkaanse gemeenschap hier correct en degelijk te informeren. Zowel in Marokko als hier laat de overheid het over aan het middenveld om mensen te informeren.

Uit de gesprekken met mensen uit het werkveld en de Marokkaanse gemeenschap, konden we afleiden dat de meeste Marokkanen die in België leven slechts vaag op de hoogte waren van de hervormingen van de Moudawana. Toen we vanuit het SAMV op pad gingen om mensen te interviewen voor onze educatieve video (zie hieronder), bleek dat de meesten slechts vaag iets gehoord hadden over de gewijzigde Moudawana, meestal via de Marokkaanse media. Zowat alle geïnterviewden (ongeveer 25 personen) waren zich er niet van bewust dat dit voor hen gevolgen heeft. Slechts enkelen hebben inzicht in de hervormingen en wat deze betekenen in de praktijk. Hieronder geven we een aantal reacties van Marokkaanse mannen en vrouwen in Brussel.

“Ik weet er eerlijk gezegd niets van. Ik kijk nochtans naar de Marokkaanse televisie en volg het nieuws op. In feite zouden we via het consulaat of organisatie op de hoogte moeten worden gebracht. Ik hoor geruchten dat er wat veranderd is, maar wat juist, weet ik niet.”

(Straatinterview met Marokkaanse vrouw in Molenbeek, augustus 2004)

‘Ik durf het bijna niet zeggen, maar ik heb er nog niets van gehoord. Wat houdt deze Moudawana juist in? ...Zal dat onze problemen hier ook oplossen? ...’

(Straatinterview met jonge Marokkaanse vrouw in Molenbeek, augustus 2004)

‘Mijn man heeft me verstoten. Ik wist niet dat de wet veranderd is en dat dat nu niet meer kan. Ik denk toch dat ik er niets meer aan zal veranderen; uit respect voor mijn man en liefde voor mijn kinderen.’

(Gesprek met Marokkaanse vrouwen tijdens sensibiliseringskaravaan, Anneessensplein, november 2005)

De bevinding dat er een groot gebrek aan informatie was binnen de Marokkaanse gemeenschap, heeft een aantal verenigingen uit het middenveld ertoe gebracht om een

eigen actieplan ‘Moudawana’ op te stellen waarbij de focus lag op het informeren en sensibiliseren van de Marokkaanse gemeenschap in Vlaanderen en Brussel omtrent de veranderingen van de Moudawana.

3. Het relaas van een sensibiliseringsproces

Het informeren en sensibiliseren van de Marokkaanse gemeenschap was het vertrekpunt van een diversiteit aan acties. Er werd voor gekozen om op diverse niveaus te werken en met diverse methodieken om het bereik van de doelgroep zo gevarieerd en zo ruim mogelijk te maken.

3.1 Opstart van een werkgroep

In september 2003 zijn zowel het SAMV als het Minderhedenforum meegegaan met een delegatie van Marokkaanse vrouwen naar een congres in Casablanca, georganiseerd met het oog op de veranderingen van de juridische positie van Marokkaanse vrouwen binnen de familiewetgeving. Dit congres bood enerzijds een unieke gelegenheid om in contact te komen met Marokkaanse vrouwenverenigingen vanuit de hele wereld (Verenigde Staten, Spanje, Canada, Frankrijk, Engeland, Duitsland,...) en zich te realiseren dat deze problematiek Marokkaanse vrouwen over de hele wereld treft en dat hier een gezamenlijke strijd kan gevoerd worden. Anderzijds bood het ook de gelegenheid voor diverse Marokkaanse sleutelfiguren uit Vlaanderen om elkaar (beter) te leren kennen, gezien de delegatie bestond uit diverse Marokkaanse vrouwen uit het middenveld, samengesteld door het toenmalige kabinet van minister van ontwikkelingssamenwerking. De kennismaking met de zeer dynamische vrouwenbeweging in Marokko was voor veel vrouwen een openbaring. Deze uitwisseling bracht een dynamiek teweeg die zich, na de terugkomst in België, verder gemanifesteerd heeft in het opzetten van een Marokkaans vrouwennetwerk in Vlaanderen. Vanuit dit netwerk werd de vraag gesteld aan het SAMV om vanuit een gezamenlijk project verder te werken rond deze thematiek.

Er werd vervolgens een werkgroep opgericht om te werken aan een betere communicatie en informatiedoorstroming naar Marokkaanse vrouwen in Vlaanderen toe. De werkgroep

bestond uit diverse Belgische en Marokkaanse vrouwen en één Marokkaanse man, die allen vanuit een organisatie zetelden in de werkgroep. Deze wijze van werken past in de filosofie van het SAMV om wisselende coalities tot stand te brengen, afhankelijk van het onderwerp en de gemeenschappelijke strijd die mensen en organisaties willen voeren. De opdracht van de werkgroep bestond uit het aanbrengen en mee-uitwerken van diverse ideeën en initiatieven om de Marokkaanse gemeenschap in Vlaanderen en Brussel te informeren en sensibiliseren inzake de nieuwe Moudawana. Het onderstaande proces werd in zijn diverse facetten, door de werkgroep aangestuurd, opgevolgd en geëvalueerd. De werkgroep nam niet alleen de functie op van ideeën uitwerken, maar werd tevens een netwerk waarbij Marokkaanse vrouwen in Vlaanderen in interactie traden met elkaar en met Marokkaanse vrouwen in Marokko. Deze netwerkfunctie zorgde voor een uitwisseling van ideeën en ook voor een versterking van de diverse lokale initiatieven.

In wat volgt, geven we een overzicht van de diverse initiatieven die het SAMV in samenwerking met vele andere partners heeft ondernomen in het kader van dit thema.

3.2 Brochure Huwelijk en echtscheiding in Marokko & België: vragen en antwoorden

De eerste focus van de brochure lag op het informeren van de Marokkaanse gemeenschap met betrekking tot de juridische implicaties van de verandering van de Moudawana. Gezien de complexiteit van de materie, werd er in eerste instantie voor gekozen om een toegankelijke brochure op te stellen, waarbij via vraag- en antwoordmethodiek, telkens de belangrijkste items behandeld werden en waarbij ook de vergelijking werd gemaakt tussen de vroegere wetgeving en de nieuwe wetgeving. Via het verspreiden van correcte en toegankelijke informatie werden zowel de rechtstreekse doelgroep (Marokkaanse mannen en vrouwen) beoogd als de intermediären die onrechtstreeks met de materie te maken krijgen. Gezien de complexiteit van de wetgeving en het gegeven dat het hier een relatief nieuwe wetgeving betrof, was het vaak een waar huzarenstuk om de correcte informatie te vinden op de vele vragen die Marokkaanse vrouwen ons stelden. Vooral de kloof tussen de 'papierwetgeving' en de praktijk bleek vaak schrijnend groot.

Voor het opstellen en nalezen van de brochure is samengewerkt met een aantal advocaten, experts op het terrein islamitisch recht (meer bepaald de Moudawana), het

Marokkaanse consulaat en de juridische dienst van het Vlaams Minderheden Centrum (VMC). Er werden tientallen gesprekken gehouden met Marokkaanse vrouwen, ambtenaren, juristen, beleidsmensen zowel hier als in Marokko om enerzijds de vertaalslag te maken van het juridische jargon naar een toegankelijk, maar toch correct instrument en anderzijds te kunnen vertrekken vanuit de problemen in de praktijk en preventieve en praktische tips te bieden die voorheen nog nergens verzameld bleken. Er werd ook voor gekozen om een lijst met nuttige adressen in België en Marokko op te nemen omdat de meeste vrouwen, maar ook intermediairen vaak niet weten waar ze terecht kunnen. De brochures werden gericht verspreid naar de diverse actoren in het middenveld die werken voor, door en met Marokkaanse mannen en vrouwen.

3.3 Vormingssessies rond Moudawana

We waren ons ervan bewust dat het geven van informatie slechts één onderdeel was waaraan gewerkt moest worden. Gezien de controverse rond de nieuwe wetgeving in Marokko, konden we ons ook hier in Vlaanderen verwachten aan discussies omtrent de zinvolheid en de aanvaardbaarheid van die veranderingen. Rond deze tijd (voorjaar 2004) was er bovendien een groeiende onrust voelbaar binnen de Marokkaanse gemeenschap, waarbij vanuit diverse moskeeën een negatieve reactie kwam op de nieuwe wetgeving vanuit de stelling dat de Moudawana onaanraakbaar was, gezien dit wetboek gebaseerd is op de shari'a (de Islamitische wetgeving). Deze negatieve campagne omtrent de veranderde Moudawana werd grotendeels aangedreven door de angst voor veranderingen. Eén van de strategieën was het verspreiden van onjuiste informatie omtrent de inhoud van de veranderingen. Zo werd de idee gelanceerd dat de nieuwe Moudawana vrouwen zou aanzetten tot prostitutie. Deze campagne speelde ook in op de angstgevoelens bij de mannen omtrent het verlies van hun machtspositie binnen het gezin.

We kozen ervoor om in eerste instantie de vrouwen correcte informatie te bezorgen en anderzijds om ook met hen in discussie te treden en hen de geschiedenis en het ruimere kader rond deze juridische veranderingen aan te reiken. Hierbij wilden we onze visie plaatsen naast deze van een kleine groep van islamisten die tegen de veranderingen waren. Door aan vrouwen hun rechten kenbaar te maken, creëerden we ruimte voor deze vrouwen om hun eigen keuzes te maken en beroep te doen op de nieuwe wetgeving, indien ze dat wensten.

Het SAMV werd, als enige organisatie die vormingsessies organiseerde binnen lokale vrouwengroepen, overstelpt met aanvragen. Door deze duidelijke nood aan dergelijke info- en vormingsbijeenkomsten, besloten we om een opleidingsweekend voor intermediairen te organiseren. Gezien het organiseren van deze vormingsessies vooral een lokale aangelegenheid is, werd ervoor geopteerd om een pool van vormingswerkers op te leiden die deze sessies konden begeleiden doorheen heel Vlaanderen.

Gezien we met de diverse lokale vormingsessies bijna uitsluitend vrouwen bereikten en omwille van de nood aan een intern debat waarbij zowel mannen als vrouwen betrokken werden, besloot het SAMV in samenwerking met De Pianofabriek³⁵ om een grootscheepse info- en sensibiliseringskaravaan op te zetten. De idee van een sensibiliseringskaravaan is geïnspireerd op de manier waarop LDDF (Ligue Démocratique pour les droits de la femme), een vrouwenorganisatie in Marokko, te werk gaat bij het sensibiliseren van de moeilijk bereikbare groepen in de rurale gebieden van Marokko. De idee is rechtstreeks de mensen te informeren door met een karavaan van vrijwilligers de tenten op te slaan in een dorp en daar via diverse methodieken in gesprek gaan met de lokale bevolking. Omdat er een aanzienlijk deel van de Marokkaanse gemeenschap in België moeilijk of niet bereikt wordt via het verenigingsleven, kozen we ervoor om onze tenten op te slaan op plaatsen waar heel veel diverse Marokkaanse mannen en vrouwen aanwezig zijn, namelijk de Brusselse markten. Op deze manier bereikten we een groot deel van ons doelpubliek rechtstreeks. Bovendien is dit een publiek dat weinig via het reguliere circuit wordt bereikt. De karavaan was in eerste instantie gericht op het informeren en sensibiliseren van Marokkaanse meisjes en vrouwen in Brussel, maar was daarnaast ook een belangrijk kanaal om de Marokkaanse mannen correct te informeren over de nieuwe Moudawana.

Er werd telkens duidelijk gesteld dat onze visie vertrekt vanuit het streven naar een harmonieuze gezinssituatie, waarbij man én vrouw gelijke rechten hebben. De invalshoek van het gezin en het benadrukken dat de nieuwe Moudawana zowel voor vrouwen als mannen rechten biedt, geeft ook de ruimte om in discussie te gaan met zowel mannen als vrouwen en verhindert dat het een éénzijdige benadering wordt waarbij enkel vrouwen als slachtoffers worden afgeschilderd en mannen als daders.

³⁵ De Pianofabriek is een erkend gemeenschapscentrum in Sint-Gillis met als missie 'de leefkwaliteit van de stad bevorderen'.

Hieronder volgt een kleine greep uit de verhalen en reacties die we tijdens de Karavaan te horen kregen.

Zohra is een vrouw van 40 jaar. Ze is voor de Belgische rechtbank gescheiden, maar haar man weigert de scheiding aan te vragen voor de Marokkaanse autoriteiten. Zij leeft al jaren met haar kinderen van OCMW uitkering, hij wil niet tussenkomen (hij is zogezegd invalide). Zij is analfabete en radeloos. Onlangs was haar moeder ernstig ziek in Marokko, maar zij durfde haar niet te bezoeken uit angst om daar opgepakt te worden (ex-man bedreigt haar) en ze wou ook haar kinderen hier niet alleen te laten (kidnapping door ex). Bovendien heeft ze niet de financiële mogelijkheid om een aantal kinderen mee te nemen of te plaatsen. Zij zoekt een advocaat die over de problematiek meer weet, tot nu toe kreeg ze van het OCMW een pro deo die zelf geen raad weet en haar niet verder kan helpen.

Zineb, een vrouw van in de zestig, komt omringd door twee dochters, ons met een zwaarmoedige blik in de ogen vragen of we haar misschien kunnen helpen. Haar man is vorige week gestorven, de man met wie zij in de jaren '60 naar België was gekomen, met wie ze meer dan 10 kinderen heeft gebaard en met wie ze dag en nacht heeft geleefd... Net na de begrafenis verschijnen er twee vrouwen die beweren ook zijn vrouwen geweest te zijn, en de erfenis voor zichzelf en voor hun kinderen en kleinkinderen kwamen opeisen. Zineb wist niet of ze moest huilen uit verdriet voor het afscheid van de man die ze heel haar leven heeft gekend en liefgehad of moet ze huilen omdat ze hem na al die jaren toch niet echt heeft gekend....En wat met alle praktische zaken rond de erfenis?

Een aantal mannen onderschrijven de nieuwe rechten voor de Marokkaanse vrouwen duidelijk niet. Een jonge man stelt dat vrouwen teveel vrijheden krijgen en dat ze deze niet goed kunnen gebruiken en dat er teveel macht/rol afgepakt wordt van de man. Verder geeft hij aan dat er geen vrouw in België te weinig vrijheden of rechten heeft en dus ook niet moet klagen! Een oudere vrouw nam het woord tegen hem op en zei: 'Ik ben jaren geslagen en onderdrukt door mijn man en ik heb geen rechten en ik ben nu te oud ze nog te zoeken, maar ik ben blij dat er dingen veranderen in Marokko en dat ook wij hier iets aan hebben voor ons en voor onze kinderen.' De man antwoordde zachter dan ervoor en stelde dat hij niet wil veralgemenen en dat er altijd wel uitzonderingen zijn... De tussenkomst van de vrouw maakte dat er heel wat jonge meisjes zich ook begonnen te bemoeien met het debat.

Onderwerpen zoals uitgaan, partnerkeuze, gaan werken als echtgenote, huishouden en de daarbij horende rol in de familie,... passeerden de revue.

3.4 Studiedagen en congressen

De diverse initiatieven, zoals hierboven uiteengezet, boden ons een ruim en gediversifieerd beeld van de juridische, maar ook sociale en psychologische noden en behoeften van de Marokkaanse gemeenschap gerelateerd aan de nieuwe wetgeving. Vaak bleek de juridische component maar een (klein) onderdeel uit te maken van een complexere problematiek waarmee Marokkaanse mannen en vrouwen te maken krijgen. Deze inzichten leidden ertoe dat we op diverse niveaus problemen detecteerden waar de Belgische overheid haar verantwoordelijkheid zou kunnen en moeten opnemen. We beschouwden het dan ook als een belangrijk onderdeel van ons werkproces rond de Moudawana om het beleid op diverse niveaus te responsabiliseren inzake deze materie.

Om deze doelstelling te realiseren werd een lobbykit opgesteld waarbij we een bundeling van aanbevelingen en voorstellen aanreiken aan beleidsverantwoordelijken op diverse niveaus. De aanbevelingen hebben betrekking op aspecten van de thematiek, zowel op juridisch als op sociaal vlak.

Er werd ook geparticipeerd aan diverse congressen, waarbij onze aanbevelingen ook telkens op tafel werden gebracht. Eén van de grootste uitdagingen die er volgens ons nog ligt, is het opleiden van advocaten, magistraten en hulpverleners die in aanraking komen met deze materie.

4. De oprichting van een Steunpunt Internationaal Privaatrecht

Eén van de grote successen van het lobbywerk van diverse Nederlandstalige en Franstalige vrouwenverenigingen is de oprichting van een Steunpunt internationaal privaatrecht. De federale Minister van gelijke kansen heeft zijn steun betuigd om dit Steunpunt IPR op te richten. Voor wat betreft de Nederlandstalige zijde, werd deze ondergebracht in het

Vlaams Minderheden Centrum, binnen de juridische dienst. Het is een pilootproject dat op initiatief van de federale minister bevoegd voor Gelijke Kansen opgericht werd in samenwerking met de regio's. Internationaal Privaatrecht is de rechtstak die de regels omvat die bepalen welk nationaal recht van toepassing is op personen van een andere nationaliteit dan het land, waarin ze verblijven. Het bepaalt bijvoorbeeld welk nationaal recht van toepassing is indien personen van een andere nationaliteit huwen of scheiden in een ander land dan het land van hun nationaliteit. Om in staat te zijn iemand van vreemde origine in een concrete situatie juridische bijstand te verlenen, dient men dus zowel kennis te hebben van het Belgisch Internationaal Privaatrecht als van het toepasselijke buitenlandse rechtstelsel.

De bedoeling van het Steunpunt is allereerst iedereen die erom vraagt deze juridische bijstand te verlenen. Doelpubliek zijn in eerste instantie de rechtstreeks betrokkenen, nl. vrouwen van vreemde oorsprong en vrouwen met een vreemde nationaliteit en intermediaire diensten, die met de thematiek geconfronteerd worden. Daarnaast is het de bedoeling dat het Steunpunt vorming organiseert voor personen die beroepshalve in aanraking komen met deze problematiek (advocaten, magistraten, ambtenaren van de burgerlijke stand, juridische raadgevers in het kader van de hulpverlening en beroepsmensen uit de sociale en minderhedensector), zodat ook zij adequate rechtsbijstand kunnen verlenen aan de doelgroep. Dit steunpunt staat in voor een telefonische helpdesk, maar biedt ook regionale zitdagen aan. Deze zitdagen in Antwerpen, Gent, Brussel, Mechelen en Hasselt zijn bedoeld voor de cliënt én de dossierbeheerder (hulpverlener of advocaat). Het Steunpunt is niet in de mogelijkheid om zelf dossiers op te starten en te beheren.

Samen met de Vlaamse minister van Inburgering en de Brusselse staatssecretaris voor Gelijke Kansen ondersteunt het Vlaamse gelijkheidsbeleid dit vormingsinitiatief financieel. Voor wat het gelijkheidsbeleid betreft gebeurt dit met een projectsubsidie van 14.333 op B.A. 33.01 (begroting 2006).

5. Conclusies en vervolg

De diverse initiatieven die we genomen hebben naar aanleiding van deze in wezen juridische veranderingen, hebben ons heel duidelijk aangetoond dat het juridische vaak slechts één element was in de vaak complexe problematiek waarmee Marokkaanse meisjes en vrouwen te maken krijgen. De strikte man-vrouwverhoudingen binnen deze gemeenschap zorgen vaak voor een ongelijke machtsverhouding tussen mannen en vrouwen, waarbij de minderwaardigheid van de vrouw op verschillende terreinen zichtbaar wordt. Toch merkten we ook een positieve tendens op bij jonge vrouwen die gretig gebruik maken van hun nieuwe rechten en die hun toekomst anders inkleuren dan die van hun moeders.

Er is een grote nood gebleken aan een veilig kader (zonder dat men zich naar de Belgische samenleving steeds hoeft te verantwoorden voor de hele gemeenschap) waarbinnen discussie over man-vrouw verhoudingen, relaties en seksualiteit op een serene manier kunnen gevoerd worden. Ook het bespreekbaar maken van de zogenaamde taboethema's zoals gedwongen huwelijken, maagdelijkheidsnorm, enzovoort, vormen een belangrijke hefboom om te komen tot een daadwerkelijke gelijkwaardigheid tussen Marokkaanse mannen en vrouwen. Wanneer het echter gaat over 'taboethema's' of tradities die de individuele empowerment vaak belemmeren of bemoeilijken, zijn het individuele en collectieve of gemeenschapsniveau onlosmakelijk verbonden. Om die reden hebben we gekozen om te starten met een nieuw proces waarmee we interne debatten zullen opzetten om aan een draagvlak binnen de gemeenschap te werken waarin ruimte gecreëerd wordt voor uiteenlopende meningen en oplossingen. We schuiven daarom niet één oplossing/model naar voor, maar willen vooral mensen stimuleren om zelfstandig te denken en zelfbewust te zijn en kritisch te durven zijn naar bepaalde gangbare meningen/overtuigingen binnen de eigen gemeenschap. Een aanzet geven tot intern debat gaat over het opstarten van een erkenning (in eerste instantie) van bepaalde problemen, vervolgens bespreekbaar maken en als laatste fase het (creatief) zoeken naar manieren om de problemen aan te pakken. Soms zullen de oplossingen voor bepaalde problemen ook buiten de gemeenschap moeten gezocht worden, we willen immers niet alle verantwoordelijkheid afschuiven op de gemeenschappen en de individuen daarbinnen. We beklemtonen dat de zwakke socio-economische positie de belangrijkste factor is om

de achterstand en achterstelling van de diverse allochtone gemeenschappen te begrijpen, wat mede door middel van verregaande structurele beleidsmaatregelen moet worden opgelost. We geloven echter ook dat het bundelen van krachten en het werken aan empowerment op individueel én op groepsniveau de maatschappelijke positie kan verbeteren en een aanzet kan geven tot verregaande beleidsmaatregelen.